

TÉR GAZDASÁG EMBER

- ◆ TÓTH GERGELY | Jelentős és/vagy Nobel-díjas közgazdászok
- ◆ KOPONICSNÉ GYÖRKE DIÁNA - VARGA JÓZSEF - PARÁDI-DOLGOS ANETT - URBÁN ZOLTÁN | Globális kihívások - lokális megoldások: a helyi pénz és a szegények bankja szabályozásának közös vonásai Magyarországon
- ◆ KÁLMÁN JÁNOS | A pénzügyi piac feletti felügyelet, mint a társadalom védőhálója
- ◆ GÁBOSSY ÁKOS | A projektfinanszírozási alapokon nyugvó banki ügyletek ...
- ◆ BENCSIK ANDREA - STIFTER VIKTÓRIA - SÓLYOM ANDREA | Hogyan építsünk érzelmileg intelligens szervezetet?
- ◆ TAKÁCS ISTVÁN | A megújuló és a nem megújuló energiahordozókra alapozott erőművi technológiák energiamegtérülési rátája és externáliái (CO₂)
- ◆ BORGULYA ISTVÁNNÉ VETŐ ÁGNES ÁGOTA | Beszámoló a Kommunikációmenedzsment Munkabizottságának VIII. konferenciájáról
- ◆ KONCZOSNÉ SZOMBATHELYI MÁRTA | Mészáros Attila (szerk.): A felsőoktatás tudományos, módszertani és munkaerő-piaci kihívásai a XXI. században

TÉR – GAZDASÁG – EMBER

TÉR – GAZDASÁG – EMBER

Győr, 2015

*A Széchenyi István Egyetem
Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karának
tudományos folyóirata*

*Megjelenik minden év márciusában, júniusában, szeptemberében és decemberében.
A decemberi szám angol nyelven.*

2015. március; III. évfolyam 1. szám

A folyóirat megjelenését a Pallas Athéné Domus Animae Alapítvány támogatta.

Szerkesztőség
9026 Győr, Egyetem tér 1.
Igazgatási épület, VI. emelet, 603/a szoba
Telefon | 96/503483
E-mail | somogyif@sze.hu

Fotó | Szalka Éva

Felelős kiadó | Universitas-Győr Nonprofit KFT. ügyvezetője
Terjesztő | Universitas-Győr Nonprofit KFT.
Levélcím | 9026 Győr, Egyetem tér 1.
Nyomdai munkálatok | Palatia Nyomda
ISSN | 2064-1176

A szerkesztőbizottság

Elnök

SIMAI MIHÁLY | akadémikus

Főszerkesztő

SOMOGYI FERENC | egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem

Főszerkesztő-helyettes

DUSEK TAMÁS | egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem

Tagok

ABLONCZYNÉ DR. MIHÁLYKA LÍVIA | egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem

BÁNFI TAMÁS | egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem

BARTA GYÖRGYI | egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem

BENCSIK ANDREA | egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem

BORGULYA ÁGNES | egyetemi magántanár, Pécsi Tudományegyetem

JÓZSA LÁSZLÓ | egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem

KATITS ETELKA | egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem

KOCZISZKY GYÖRGY | egyetemi tanár, Miskolci Egyetem

LENGYEL IMRE | egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem

LEHOTA JÓZSEF | egyetemi tanár, Szent István Egyetem

NOSZKAY ERZSÉBET | egyetemi magántanár, Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola

PAPP ILONA | egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem

PISKÓTI ISTVÁN | egyetemi docens, Miskolci Egyetem

RECHNITZER JÁNOS | egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem

REKETTYE GÁBOR | professor emeritus, Pécsi Tudományegyetem

RÓBERT PÉTER | egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem

SZALKA ÉVA | egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem

SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI IRÉN | egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem

SZRETYKÓ GYÖRGY | egyetemi docens, Nyugat-magyarországi Egyetem

VERES ZOLTÁN | egyetemi tanár, Budapesti Gazdasági Főiskola

ZSOLNAI LÁSZLÓ | egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem

Olvasószerkesztő | NEMES GÁBOR

TARTALOMJEGYZÉK

METAKÖZGAZDASÁGTAN

- 9 TÓTH GERGELY | Jelentős és/vagy Nobel-díjas közgazdászok

PÉNZÜGYEK

- 29 KOPONICSNÉ GYÖRKE DIÁNA – VARGA JÓZSEF – PARÁDI-DOLGOS ANETT – URBÁN ZOLTÁN | Globális kihívások – lokális megoldások: a helyi pénz és a szegények bankja szabályozásának közös vonásai Magyarországon
- 41 KÁLMÁN JÁNOS | A pénzügyi piac feletti felügyelet mint a társadalom védőhálója – gondolatok a szervezeti keretekről
- 59 GÁBOSSY ÁKOS | A projektfinanszírozási alapokon nyugvó banki ügyletek, reálgazdasági beruházások jelentősége agazdasági növekedésben

GAZDASÁG

- 75 BENCSIK ANDREA – STIFTER VIKTÓRIA – SÓLYOM ANDREA | Hogyan építsünk érzelmileg intelligens szervezetet?
- 91 TAKÁCS ISTVÁN | A megújuló és a nem megújuló energiahordozókra alapozott erőművi technológiák energiamegtérülési rátája és externáliái (CO₂)

TUDOMÁNYOS ÉLET

- 107 BORGULYA ISTVÁNNÉ VETŐ ÁGNES ÁGOTA | Beszámoló a Kommunikációmenedzsment Munkabizottságának VIII. konferenciájáról

KÖNYVISMERTETÉS

- 113 KONCZOSNÉ SZOMBATHELYI MÁRTA | Mészáros Attila (szerk.) A felső-oktatás tudományos, módszertani és munkaerő-piaci kihívásai a XXI. században

METAKÖZGAZDASÁGTAN

Jelentős és/vagy Nobel-díjas közgazdászok

---

*Egyik lábán ellenőrizetlen hipotézisek,
a másikon ellenőrizhetetlen jelszavak
- így botorkál előre a nemzetgazdaságtan.
Feladatunk az, hogy az ideológiának
és a tudománynak ebben az elegyében
a kettőt, amennyire csak lehet, szétválasszuk.*

Joan Viloet Robinson

A cikkben a „Közgazdasági Nobel-díjjal” elismert 74 tudós munkásságát vesszük szemügyre, besorolva őket a haszon elsőségét legitimizáló, absztrakt matematikára és hiperracionális fogyasztóra épülő ún. utilitárius közgazdaságtan irányzatába, illetve az emberi boldogság, erkölcs nehezebben megfogható kategóriáit előtérbe helyező ún. morálökonómiai irányzatba. Bár a haszonökonómia túlsúlyos kétségtelen és folyamatos, Alfred Nobel és Alfred Marshall nyomán ezt a közgazdaságtan és a Nobel-díj eredeti szándékától eltévelyedőnek minősítjük, Keynes nyomán pedig a tendencia megfordulására számítunk.^[2]

ALFRED NOBEL ÉS DÍJA - 1901.

A Nobel-díj az egyik legrangosabb kitüntetés, amelyet tudós/alkotó megkaphat az élete során. Nem véletlen, hogy minden évben hatalmas várakozás előzi meg a díjazottak nevének nyilvánosságra hozatalát, s ugyancsak rendkívüli figyelem kíséri magát a díjátadó ceremóniát. A Nobel-díjjal elismert személyek kiválasztásával a Nobel-díj bizottság orientál, értéket közvetít, trendet állít fel

[1] Pannon Egyetem, Georgikon Kar, egyetemi docens (tg@georgikon.hu). A szerző köszönetet mond Bognár Károlynak (KÖVET) és Dr. Szigeti Cecéliának (SZE) a cikk megírásában nyújtott segítségükért.

[2] A cikk háttérül szolgáló kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/1-11-1-2012-0001 Nemzeti Kiválóság Program című kiemelt projekt keretében zajlott (Új Közép-Európa Kiváló Kutatói Ösztöndíj magyar és külföldi oktató-kutatóknak a konvergencia régiókban). A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

- alkalmanként pedig, kétségtelen, politikai véleményt nyilvánít. Nagy tehát a bizottság felelőssége a világ „ízlésének” alakításában.

A tudományos élet kevés olyan vívmánnyal rendelkezik, ami nem testesül meg termékben vagy technológiában, átlépi a közvélemény ingerküszöbét, és tartósan meg is marad ott. A Nobel-díj kétségtelenül ilyen. Alfred Bernhard Nobel svéd kémikus és feltaláló 1895-ben kelt végrendeletében úgy rendelkezett, hogy vagyona kamataiból évente jutalmazza meg a (1) fizika, (2) kémia, (3) orvostudomány legkiválóbb alkotóit, továbbá akik legtöbbet tettek (4) a békéért és a legnagyobbat alkották (5) az irodalomban. Fontos, hogy a 10 millió svéd korona (kb. 300 millió forint) „értékű”^[3] díj nem tudományos, humanitárius vagy művészeti életmű díj, hanem egy-egy konkrét mű, teljesítmény elismerése, amit az indoklásban ki is kell emelni. A békedíjat megkaphatja jogi személy is, de a három tudományos és a béke Nobel-díjat csak még élő és természetes személy. A díjakat a Svéd Királyi Tudományos Akadémia ítéli oda.^[4]

[3] Az olimpiai érem és Oscar díj mellett a világ legnagyobb preztizsú díjaként az eszmei érték nyilván nagyságrenddel meghaladja a pénzjutalmat, amit sokszor fel is ajánlanak a díjazottak jótékony célra.

[4] Egy bekezdés erejéig érdemes kitérnünk arra a „tényre”, amit minden művelt magyar tudni vél, miszerint Magyarország az első, vagy legalábbis élenjáró a világon a népesség nagyságához viszonyított Nobel-díjasok számában. A kérdés objektív vizsgálata nehezebb, mint gondolnánk. A Wikipédia magyar oldala például 16 magyar származású Nobel-díjasról „tud” (i), az angol már csak 12-ről (ii), míg egy erre szakosodott statisztikában csupán három hazánkfia szerepel (iii). Valóban érdekes kérdés, hogy aki pl. nem beszéli nyelvünket s sosem élt itt, avagy aki kifejezetten nem vallja magyarnak magát, azt számon tarthatjuk-e honfitársunkként, mivel mondjuk szülei a Monarchia területéről vándoroltak ki az Egyesült Államokba. Mérvadónak fogadhatjuk el a Nobel-díj saját honlapját (www.nobelprize.org), amely szerencsére kiváló adatbáziselemzés-résszel rendelkezik. Itt nemes egyszerűséggel születési hely szerint szűrhetők az emberek, ha a volt Osztrák-Magyar Monarchia magyar területeit is kipipáljuk (Ausztriát természetesen nem, Csehországot és Szlovákiát pedig igen), akkor 8 magyar Nobel-díjast kapunk. Magyarország még a 3-as alsó becsléssel is 19. az abszolút rangsorban, amit az USA vezet toronymagasan (270 Nobel-díjas a 695-ből), követi az Egyesült Királyság (100) és Németország (77) (forrás: iii, 1901 és 2002. közötti adatok). Talán jobb hír számunkra, hogy ugyanezen honlap szerint a népesség nincs bent az első 50 olyan tényező között, amivel a díjazottak száma korrelál (eltérően a 2. legerősebben korreláló könyvtári alkalmazottakkal [85%], a könyvtári kötetek számával [82%], vagy a kissé viccesnek ható, 8. helyet megszerző édesség importtal [76%]). A pontos népességre jutó számítások kívül esnek e könyv fókuszán, de azért annyit mondhatunk, hogy figyelembe véve a vezető országok népességét (2012-es adatok szerint USA 314 millió, Egyesült Királyság 62 millió, Németország 82 millió lélek, Magyarország valóban a legjobbak között van. A dolog fő szépséghibája a „zsenimegtartó erónkben”, avagy „tudomány menedzsmentünkben” van, a magyar kötődésű díjazottak közül mindössze kető utazott ki a díj átvételére Magyarországról, s egy kötődött elsősorban magyar intézményhez a díjazás időpontjában (Szent-Györgyi Albert, fizika, 1937). A kisebbik szépséghiba a statisztika kérlelhetlensége: hiába érjük utol a nagy nemzeteket, a kis népességűek verhetetlenek az egy díjra jutó lakosságban, a listát az 49 ezer lakosú Feröer-szigetek vezeti, követi Saint Lucia, Luxemburg és Izland (iv).

További számtologatás helyett közöljük a legszélesebb „magyar” listát a magyar wikipédia alapján (14 ember): Lénárd Fülöp (fizikai, 1905); Bárány Róbert (orvosi, 1914); Zsigmondy Richárd (kémiai, 1925), Szent-Györgyi Albert (orvosi, 1937); Hevesy György (kémiai, 1943); Békésy György (orvosi, 1961); Wigner Jenő (fizikai [megosztva], 1963); Gábor Dénes (fizikai, 1971); Daniel Carleton Gajdusek (orvosi [megosztva], 1976); Milton Friedman (közgazdasági, 1976); Elie Wiesel •

A díj hivatalos honlapja szerint eddig (1901 óta) 863 személy^[5] kapta meg az elismerést, amely erősen torzít a férfiak felé: mindössze 44 alkalommal kapta azt nő, s egyedül Marie Skłodowska-Curie két alkalommal (1903 fizika, 1911 kémia). Leggyakrabban 60 és 64 év koruk között kapják meg a kutatók az elismerést, de a legfiatalabb díjazott már 25 évesen elkönnyvelhette a kitüntetést (Lawrence Bragg, fizika, 1915). Úgy tűnik, a zseniális felismerések helyét átvette a hosszú, monoton munka, a 13 legfiatalabb (33 éven aluli) díjazott közül csak egy kapta meg az elismerést a 21. században (ő is a béke kategóriában: Tawakkol Karman, 2011). Ez különösen igaz a közgazdasági díjak esetében, ahol „a csapat Benjáminja” (a kategóriák legfiatalabbjai közül a legidősebb) Kenneth Arrow. 51 éves volt, amikor 1972-ben átvehette az elismerést. Az öregségi rangsor koronázatlan királyai viszont a közgazdászok: az első helyen a 90. évében díjazott Leonid Hurwicz (2007), a másodikon a 2012-es nyertes Lloyd S. Shapley (89) áll.

A SVÉD NEMZETI BANK „KÖZGAZDASÁGI NOBEL-DÍJA - 1968.

A „közgazdasági Nobel-díj”-at mindig idézőjelbe kellene tenni, s hozzáfűzni, hogy a nehezen kialakult hivatalos megnevezés „a Svéd Nemzeti Bank Közgazdaságtudományi Díja Alfred Nobel emlékére”. A látszólagos szófacsarás mögött több áll, mint kínos akkurátusság: az alapító Nobel szándékában nem szerepelt a közgazdasági díj. Más szavakkal ez az elismerés valójában nem is Nobel-díj: Alfred Nobel 1895-ben kelt végrendeletében ugyanis nem említi, hogy e tudományág kiemelkedő művelőit is az általa alapított elismerésben kellene részesíteni. A díjat a Svéd Központi Bank (Sveriges Riksbank) hozta létre 1968-ban, alapításának 300. évfordulóján. Az egyszerűség kedvéért azonban mégis közgazdasági Nobel-díjnak hívjuk.

Az a tény, hogy a közgazdasági Nobel-díj 1968-ban, nem pedig 1895-ben született meg, jól jellemzi ennek a tudományágnak a törekvéseit, ellentmondásait, vagy mondjuk úgy: a görcseit. Alfred Nobel végrendeletének megírása idején a közgazdaságtan még nem számított a fizikához, a kémiához hasonló „egzakt” tudománynak: a klasszikusok műveiben csak logikus verbális okfejtéseket találunk, matematikai képleteket nem. Nobel nyilván észre sem vette a szárnyait bontogató közgazdaság-tudományt, amelynek jöllehet már az ő életében és azt megelőzően is voltak kiváló művelői, de a kánonban elfoglalt

- (béke, 1986); Polányi János (kémiai [megosztva], 1986); Harsányi János (közgazdasági [megosztva], 1994); Oláh György (kémiai, 1994); Kertész Imre (irodalmi, 2002); Herskó Ferenc (kémiai [megosztva], 2004). Bödők Zsigmond [1997]: *Nobel-díjas magyarok* c. könyvében is ezt a listát közli, természetesen nem tárgyalva a két utolsó díjazottat. (Források (Letöltés ideje: 2013.01.25–26): i.) <http://hu.wikipedia.org/wiki/Nobel-d%C3%ADj> „Magyar vagy magyar származású díjazottak”; ii.) http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Nobel_laureates_by_country; iii.) http://www.nationmaster.com/graph/peo_nob_pri_lau-people-nobel-prize-laureates; iv.) http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_Nobel_laureates_per_capita.)

[5] Ebből a Béke Nobel-díj kategóriában 21 alkalommal jogi személy, azaz szervezet.

státusza még igen-igen kétséges volt. A dinamit feltalálója ezért valószínűleg nem is gondolt arra, hogy közgazdászok is részesedjenek az általa alapított elismerésből. (A mesék alkotóinak ott volt az irodalmi Nobel-díj.) Arról csak legendák keringenek, hogy a nagyon is egzakt matematika művelőit miért hagyta ki a végrendeletéből, ezekkel azonban nem kívánunk foglalkozni.

A DÍJAZOTTAK – TÖBB MATEMATIKA, MINT KÖZGAZDASÁGTAN

Érdekes tanulmányoznunk a közgazdasági Nobel-díjasok munkásságát, mert az egyfajta modern közgazdasági elmélettörténetet vázol. A 20. század első felében eldőlt, mi is az a közgazdaság-tudomány, s a Közgazdasági Díj Választási Bizottsága a legelső kitüntetettek kiválasztásával ki is fejezte, hogy mit gondol a közgazdaságtanról. Az első közgazdasági Nobel-díjat 1969-ben megosztva kapta egy norvég és egy holland tudós: Ragnar Frisch és Jan Tinbergen, „a gazdasági folyamatok elemzésére szolgáló dinamikus modellek kifejlesztéséért és alkalmazásáért”. Frisch 1926-ban matematikai statisztikából szerzett PhD-t, és főleg ennek közgazdasági alkalmazásai, a matematikai modellezés és a makroszintű tervezés állt érdeklődése középpontjában. Egyik alapítója volt az Ökonometriai Társaságnak. Egész életében arra törekedett, hogy a közgazdaság-tudományt egzakt, kvantitatív tudománnyá formálja.

Jellemző, hogy Tinbergen sem közgazdaságtanból, hanem fizikából szerzett diplomát és ebből a tárgyból is doktorált. (A doktori értekezésének ugyanakkor már voltak közgazdasági vetületei is.) A közgazdasági problémák vizsgálatában szívesen alkalmazott matematikai módszereket. Ő az ökonometriai módszerek fejlesztője és a többegyenletes, makroökonometriai modellek atyja. Ugyanakkor ő maga azt hangsúlyozta, hogy számára sosem a módszertan, mindig a közgazdasági probléma és annak megoldása, az alapkérdés volt a fontos.

Mire akarunk mindezzel utalni? Csupán arra, hogy a bizottság láthatólag már a kezdet kezdetén nagyon lényegesnek tartotta, hogy a díjazott témával és a díjazottak személyével is demonstrálja: a közgazdaságtudomány nem holmi spekulatív „agyalgás”, hanem a matematikához és a fizikához hasonlatos egzakt, kemény tudomány. Ha kicsit cinikusak akarnánk lenni, azt mondhatnánk: matematikusnak, de legalábbis fizikusnak kell lenni ahhoz, hogy valaki komoly eredményt tudjon elérni benne. Ugyanakkor a kijelentés csak félig vicces, hiszen a Nobel-díjasok között tényleg sok matematikust, vagy a matematikában rendkívül jártas tudóst találhatunk Leontieftől Koopmanson és Kantorovicson, Haavelmon és Nashon át Harsányiig és Kuznetsig.

Ez az egzakt tudományként való bizonyítási vágy – még ha akadnak is időnként kivételek – végigvonul a közgazdasági Nobel-díj teljes történetén. Azt is mondhatnánk, hogy a díjazottakat kiválasztó grémium szemében a módszer sok esetben fontosabb, mint maga a megoldandó közgazdasági probléma. Bekker Zsuzsa meg is jegyzi az általa szerkesztett, a közgazdasági Nobel-díjasokat

2004-ig bemutatató kiváló könyv bevezetőjében: Igen sok a részben vagy egészben módszertani díjnak tekinthető elismerés.^[6] A díjazott kutatási témák tekintetében sem szeret „mellényúlni” a bizottság. A matematikai módszerek alkalmazása mellett a bírálók fontosnak tartják, hogy a díjazott témája a közgazdasági főáram kedvenc kutatási területei közül kerüljön ki.^[7] Az 1969-től napjainkig ebben az elismerésben részesített 71 tudós majdnem 90 százaléka a mainstream berkeiből került ki. A díjazottak pontos listáját a cikk végén közöljük, fényképpel, névvel, születési adatokkal, a díj odaítélésének hivatalos indoklásával, végül az erényökonómia (E) ill. haszonökonómia (U – utilitárius) vonulatába való besorolásunkkal. Az utilitárius túlsúlyban egyetértünk Bekker Zsuzsával, aki röviden, de velősen foglalta össze ezzel kapcsolatos véleményét: A közgazdaságtan mainstream vonulatának központi értékeit megkérdőjelező felfogások vagy az azokat vitató kutatások nem tartoznak a díjosztás fő vonulatába. A piaci koordináció, az egyensúly-konceptió és a homo oeconomicus feltevés nagy hármasa, mely hosszú idők óta a domináns közgazdasági gondolatrendszerek alappillére adja, továbbra sem jutott a trónfosztottság állapotába, de még annak közelébe sem.^[8]

UTILITÁRIUS TÚLSÚLY - MORÁLÖKONÓMUSOK CSAK MUTATÓBAN

Említettük, milyen nagy a felelőssége a Nobel-díjat odaítélő Bizottságnak, hiszen döntéseivel trendeket állít föl, irányokat határoz meg, értékeket közvetít. Nos, a grémium eddigi döntéseinek nagyon magas százaléka alapján a közgazdaságtan alapvetően egy önmagába zárt (módszertan-meghatározott), a valóságtól hermetikusan elszigetelt tudomány. A főáram képviselői ugyanis olyan tudósok, akik megalkotják a saját hasznának maximalizálására törekvő hiperracionális fogyasztót, amilyen a valóságban nem létezik; modellt fabrikálnak a profitját maximalizáló, a környezetétől teljesen elszigetelt, levegőben lebegő vállalatról, amilyen a valóságban szintén nem létezik; és ők azok is, akik szinte vallásos áhítattal istenítik a mindent megoldó, mindent elintéző piacot, avagy a „láthatatlan kezét”. Az embernek az az érzése támad, hogy a főáramú közgazdaságtan kritikátlan és hűséges kiszolgálója a senkire és semmire tekintettel nem lévő, csak a saját hasznát néző, értékmentes pénzgazdaságnak. A Nobel-díj Bizottság pedig a maga tekintélyével és döntéseivel erősíti ezt a fennálló rendet.

[6] Bekker Zs. (szerk.) (2005): *Közgazdasági Nobel-díjasok 1969-2004*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Kerszöv, Budapest. 14.

[7] E területek között pedig nem szerepel az, hogy az uralkodó közgazdaságtan milyen emberképet is fogad el szinte kritika nélkül. Ezt a képet inkább adottságnak veszik, ilyen módon az beépül mindennapi életünkbe, a társadalmi szabályokba is, ahogyan arról Pintér 2013-as munkájában is olvashatunk.

[8] Bekker Zs. (2005): i. m. 16.

Cikkünk témája szempontjából mindez azt jelenti, hogy a közgazdasági Nobel-díjra elsősorban a haszonökonómia művelői esélyesek. Az embernek az az érzése, hogy a közgazdasági Nobel-díjak odaítélésével nem az a Bizottság célja, hogy teret adjon az új gondolatoknak, az esetleges új közgazdasági paradigmát tartalmazó innovatív műveknek, egyáltalán a világ változásait követő és leképező gondolkodásnak, hanem az, hogy fenntartsa a főáram szellemi egyeduralmát.

De kicsit előreszaladtunk, hiszen még csak az első közgazdasági Nobel-díj odaítéléséről ejtettünk szót, s ebből vontunk le messzemenő, de talán nem alaptalan következtetéseket.

Természetesen e cikk keretei nem teszik lehetővé, és nem is célunk, hogy bemutassuk az eddig közgazdasági Nobel-díjjal kitüntetett mind a 74 tudós életét és munkásságát. Megteszik ezt az olyan művek, mint például a már említett Bekker Zsuzsa-könyv, vagy az olyan internetes oldalak, amelyek hivatalból ezzel a témával foglalkoznak (nobelprize.org). Mindössze arra törekszünk, hogy felvillantsuk: a világ közgazdaságtanát a mainstream uralja, amely a tudomány fellegvárából is kapja a bátorítást, az elismerést, a támogatást. Miért probléma ez? Azért, mert napjainkra kiderült, hogy a jelenleg uralkodó gazdasági modell, amelynek tudományos megalapozója a főáramú közgazdaságtan, a szakadék felé taszítja a világot. A haszonökonómia a maga értéksemlegességével csődöt mondott. Itt lenne az ideje sokkal jobban odafigyelni az értékorientált erényökonómusokra, akik közül eddig csak alig néhányan részesültek a legmagasabb közgazdasági elismerésben.

A közgazdasági Nobel-díj bizottságának első döntése tehát a közgazdaságtant, mint egzakt tudományt mutatta be a nagyközönségnek. A második pedig nem hagyott kétséget a felől, hogy e tudomány tartalmát illetően mi a véleménye: 1970-ben az amerikai Paul Anthony Samuelson kapta meg az elismerést „a statikus és dinamikus gazdaságelmélet fejlesztése érdekében kifejtett tudományos munkájáért, és a közgazdaságtudomány elemzési szintjének emeléséhez való aktív hozzájárulásáért”. Valószínűleg kevesen tettek többet a főáramú közgazdaságtan elméleti tartalmának kialakításáért és e tartalom népszerűsítéséért, mint Samuelson. Számptalan kiadást megért tankönyve, az *Economics* (Közgazdaságtan) bizonyára e cikk olvasói előtt sem ismeretlen. Ezt a művet sokan a neoklasszikus szintézis – azaz a neoklasszikus és a keynesiánus eszméket ötvöző elmélet – megteremtőjének tekintik. Samuelson sokat tett azért is, hogy a matematikai módszerek polgárjogot nyerjenek a közgazdaságtudományban: egyik fő műve, az először 1947-ben kiadott *Foundations of Economic Analysis* a matematikai közgazdaságtan napjainkig egyik meghatározó alapműve.

Kétségtelen, hogy Samuelson a főáramú (mainstream) közgazdaságtan egyik legerőteljesebb, legsokoldalúbb képviselője, aki nagyon sokat tett azért, hogy az újabb és újabb nemzedékek se távolodjanak el a fő áram gondolatiságától. Ha a Nobel-díj bizottság első döntését szimbolikusan tekintettük, akkor ez a második nem kevésbé az.

Négy évet kellett várni, hogy a közgazdasági Nobel-díjakat odaítélő bizottság ne a mainstream/utilitárius közgazdaságtan, hanem az erényökönómia művelői közül válasszon győztest. 1972-ben a brit John R. Hicks és az amerikai Kenneth J. Arrow vehette át az elismerést, „az általános gazdasági egyensúly elmélete és a jóléti közgazdaságtan terén nyújtott úttörő hozzájárulásukért”.

A téma maga nagyon is mainstream, hiszen, amint azt már említettük korábban, az egyensúly a főáramú közgazdászok egyik kedvenc kutatási területe. Ugyanakkor Hicks viszonylag korán, már az 1940-es években elkezdett távolodni a mainstreamtől. Sem az elméletet pusztán az elmélet kedvéért továbbfejlesztő amerikai közgazdászokkal, sem a tökéletes verseny piacot idealizáló kutatókkal, sem az ökonometriát az elmélet és a valóság közötti kapocsnak tekintő tudósokkal nem tudott és nem is akart azonosulni. Amint Bekker Zsuzsa írja: Hicks, akitől generációk tanulták meg azt, hogy hogyan kell eljárni az általános egyensúlyi közgazdaságtanban, saját növekedési elmélete kifejtésében már nem használta a mainstream közgazdászok akkoriban elfogadott „nyelvezetét”. Mire 1972-ben, az évtizedekkel korábbi teljesítményeiért megkapja a közgazdasági Nobel-díjat, már messze eltávolodik a főáramú közgazdaságtantól.^[9]

A LEGUTÓBBI TENDENCIÁK – 2013. DÍJAZOTTJAI

A legfrissebb eredményekre ugorva, 2013-ban a díjazottak kiválasztása során a Nobel-díj Bizottság folytatta az esélyegyenlőtlenség és fenntarthatatlanság erősen korszerűtlen hagyományait. A két Alfred újabb megtagadása – így is aposztrofálhatnánk a döntést. 2013. október 14-én hozták nyilvánosságra az akkor 44. alkalommal kiosztott „közgazdasági Nobel-díj” nyerteseit. A tudományág legnagyobb elismerését Eugene Fama és Lars Peter Hansen, a Chicagói Egyetem matematikai közgazdászai, valamint Robert Shiller, a Yale Egyetem kutatója kapta meg. A hivatalos indoklás szerint „az eszközárak empirikus vizsgálatában elért eredményeikért”. A Svéd Királyi Tudományos Akadémia magyarázata szerint a díjazottak azt kutatták egymástól függetlenül, hogy miképpen lehet akár évekre előrejelezni a részvény- és kötvénypiaci árak változását. Ehhez még hozzátették, hogy a három kutató munkássága megalapozta mai tudásunkat az eszközárakról.

Bekker Zsuzsa (2005) idézett könyvének bevezetőjében így fogalmaz: Többen talányosnak tartják, de a mai irodalom fényében mégis az mondható, hogy lényeges paradigmátikus váltás nem következett be a közgazdaságtanban. ... Rima (1995) azt a sajátos ellentmondást is felveti, hogy a mai közgazdasági tudatot ténylegesen befolyásoló, a mai paradigmának kifejezési módot adó fő művek nem azonosak az innovatív, nagy közgazdászok legfontosabb műveivel. ... Friedmant idézem, aki a „ki kaphat díjat” kérdésre azt a frappánsnak szánt, de

[9] Uo. 128.

„statisztikailag” helyénvaló választ adta, hogy „legyen férfi, legyen amerikai, és végezzen a Chicagói Egyetemen.”

Nos, a kis számok törvénye tovább erősödött: utoljára 14 éve fordult elő, hogy nem volt amerikai a díjazottak között. Azt eddig egyetlen színes bőrű tudós (Sir William Arthur Lewis, 1979-ben) és egyetlen nő (Elinor Ostrom, 2009-ben) kapta meg. Meg kell jegyeznünk, hogy már 1975-ben (a nők évében) volt egy komoly esélyes, Joan Violet Robinson. Nem tudni, nemi hovatartozása, erényökönómus volta, elméleti nonkonformizmusa,^[10] vagy más ok miatt, de nem kapta meg az elismerést.^[11]

A díjkiosztás amerikai nemzeti vágtaként is felfogható: bár több máshol született szakember is részesült az elismerésben, olyan szinte alig, aki ne az USA valamelyik vezető üzleti iskolájában dolgozott volna a díj odaítélésének időpontjában.

A KÉT ALFRED MEGTAGADÁSA

Az amerikai és férfi túlsúly, önmagában még nem feltétlenül lenne baj. Mégis az, mivel – objektívvé nehezen tehető – besorolásunk szerint az eddigi 74 díjazottból 62 tartozott a haszonökönómia irányzatába, s csak 12 a morálökönómia-éba. Márpedig széles körben ismert tény, hogy Alfred Nobel a dinamit feltalálása miatt érzett lelkifurdalását igyekezett csökkenteni az emberiség javát előmozdító alkotók jutalmazásával. De mi is „az Emberiség Java” a közgazdaságtanban? A válaszhoz egy másik alapító atyát hívhatunk segítségül, aki történetesen ugyanazt a keresztnevet kapta, mint Nobel.

Alfred Marshall (1842–1924) angol közgazdásról van szó, akit megkerülhetetlen a klasszikus közgazdászok között. A professzor az egyetemi szünetekben London nyomornegyedeit járta. 1890-ben kiadott fő művében (*The Principles of Economics*) megfogalmazta meggyőződését, miszerint a közgazdaságtan egyedüli legitimációja a szegénység elleni harc. „Progresszív kapitalizmus” rendszerében a vállalkozó munkásokról való gondoskodás kötelessége megelőzi a profithoz való jogot.

Mit szólna vajon a két Alfred az értékpapírárok mozgását előrejelző módszerek elismeréséhez a hatodik éve szünni nem akaró pénzügyi-gazdasági válság fényében? Miért néhány százmillió gazdag polgár problémáinak még jobb megoldásán törjük a fejünket, miközben 3-4 milliárd szegény ember nemcsak a tőzsde,

[10] A Keynes köréhez tartozó közgazdász figyelmének középpontjában a munkanélküliség, később az alulfejlettség, végül a környezetszennyezés állt. Az 1933-ban *The Economics of Imperfect Competition* c. könyvében kifejtette a monopolista piacon működő vállalatok új elméletét, melyben a gazdasági és politikai hatalom összefonódik. Keynes elméletének gyöngéje szerinte, hogy nem foglalkozott azzal, mit is termeljünk. Nem mindegy, hogy a teljes foglalkoztatás miatti keresletnövelés milyen árukban és szolgáltatásokban jelenik meg. Végül a katonai-ipari komplexum adta meg a választ: a prosperitás a hidegháború mellékterméke lett. Robinson szerint a cél nem a termelés általában, hanem a társadalmilag hasznos termelés! Elméletével Paul A. Samuelson fő ellenlábasa volt.

[11] Hickel, R. (1997): Joan Violet Robinson – Egy lángelkű nő a férficsapatban. In: Nikolaus Piper: *Híres közgazdászok az ókortól napjainkig*. Kossuth Kiadó, Budapest. 123.

de a fizetés szót sem ismeri, s napi 2-300 forintnak megfelelő összegből kénytelen megélni?^[12] Hogyan értékelhetjük, hogy az elértéktelenedett jelzáloghitelek, majd derivatívák az USA-ból kiindulva döntötték romba a szabad piac legnagyobb vívmányát, a bizalmat – ám az amerikai gazdasági iskoláktól láthatólag semmi sem áll távolabb, mint az önkritika!? De legfőképpen: hogyan fordulhat elő, hogy eddig jószerevével csak egyetlen olyan tudós (Amartya Sen, 1998-ban) részesült a rangos elismerésben, aki a szegénységet és az elosztást vizsgálta, a többiek – tisztelet a kivételnek – leginkább a haszonmaximalizáló gazdaságmatematikusok közel 240 éve építgetett elefántcsonttornyában végezték kifinomult számításait, s eszükben sem volt kimenni a szegények közé? Hogy lehet az, hogy 44 évvel az ökológiai lábnyom deficitessé válása után, amikor számtalan jelentés bizonyítja az ökológiai fenntarthatatlanságot, „a szűkös erőforrások racionális elosztása tudományának” ingerküszöbét nem érték el az ökológiai vagy jóléti mutatók?

1. ábra: Alfred Nobel vélhető vélekedése az öt eredeti (jobb felső sarok), ill. az utólag hozzáadott közgazdasági Nobel-díjról (bal alsó sarok)

Forrás: Címlapgrafika. Lépések a Fenntarthatóság felé c. szaklap, 2014. tavasz, 19. évf. 1. sz. 58.

Azt hiszem, nem kell közgazdasági képzettséggel, sőt érdeklődéssel sem rendelkezni ahhoz, hogy választ adjunk ezekre a kérdésekre. Ám annál nehezebb nem lemondóvá vagy cinikussá válni a tények ismeretében. A közgazdasági

[12] Ez a probléma hazánkban is tetet ölt, amit számos tanulmány és kutatás is bizonyít. A válság hatására jelentős mértékben átrajzolódott a fogyasztási szerkezetünk, a korábban luxuscikkeknek minősülő javak fogyasztása jelentősen visszaesett, ami hatással volt és van a gazdaság mai struktúrájára. Érdekes módon a lakosság ezen hatásokat kiválóan érzékelte, azonban a recesszió fogalmával már nem párosította azokat. (Csiszárik-Kocsir Á. (2011a): *A gazdasági válság hatásainak vizsgálata életkor szerint egy primer kutatás eredményeinek tükrében*. Erdei Ferenc VI. Tudományos Konferencia, Kecskemét, 2011. augusztus 25. Kecskeméti Főiskola, Kertészeti Főiskolai Kar. 203–207.; Csiszárik-Kocsir Á. (2011b): *A gazdasági válság hatásai az iskolai végzettség alapján képzett csoportokban egy kvantitatív kutatás eredményeinek tükrében*. Erdei Ferenc VI. Tudományos Konferencia, Kecskemét, 2011. augusztus 25. Kecskeméti Főiskola, Kertészeti Főiskolai Kar. 208–212.; Csiszárik-Kocsir Á. (2012): *A gazdasági válság hatására kialakult recesszió érzékelése egy kérdőíves kutatás eredményeinek tükrében*. Humánpolitikai Szemle, március. 52–60.)

Nobel-díj kiosztása másodsorban érdek-, elsősorban legitimáció-vezérelt folyamat! Ám a világtörténelemnek van egy mélyebb rétege is, amit Lord Maynard Keynes így fogalmazott meg fő művének, az Általános elméletnek (1935) zárszavában: A közgazdászok és politikai bölcselek nézetei – akár igazuk van, akár tévednek – sokkal nagyobb hatásúak, mint rendszerint hisszük; valójában mindennél jobban hatnak világunk sorsára. Azok a „gyakorlati emberek”, akik menteseknek vélik magukat minden szellemi befolyás hatásától, rendszerint valamelyik rég elhunyt közgazdász rabszolgái. Magas állásokat betöltő örültek, akik hangokat hallanak a levegőben, hajdani könyvmolyoktól kölcsönözték rögeszméik magvát. Meggyőződésem, hogy rendkívül eltúlozzák a hagyományos érdekek erejét az eszmék fokozatosan érvényesülő hatalmával szemben. Az eszmék nem azonnal, de bizonyos idő múltával utat törnek; a közgazdaságtudomány és az állambölcselet terén ugyanis kevesen működnek olyanok, akiket huszonötödik vagy harmincadik életévük betöltése után új elméletek befolyásolnak, s ezért valószínű, hogy azok az eszmék, amelyeket közhivatalnokok és politikusok, sőt agitátorok a folyó eseményekre alkalmaznak, nem éppen a legújabbak. Előbb vagy utóbb azonban az eszmék és nem a hagyományos érdekek törnek új utakat, és vezetnek jóra vagy rosszra.^[13]

Az alapvető különbség az utilitárius közgazdaságtan és az erényökönómia között, hogy az előbbi az embert egy hiperracionális, minden körülmények között saját hasznának a maximalizálására törekvő, egydimenziós szörnyszülöttnek tekinti, míg az erényökönómia olyannak, akinek vannak értékei, erényei, azaz személynek. A személyre kevésbé húzhatók rá a matematikai formulák, mint a homo oeconomicusra. Úgy is fogalmazhatnánk: a személy nem modellezhető.

Lezárva a közgazdasági Nobel-díjasok áttekintését, a haszonökönómia diadalmenetének és a tudományág önigazolásának lehetünk tanúi. Ám Keynes nyomán optimisták lehetünk: Az eszmék ereje messze meghaladja a hagyományos érdekekét. Az igazságot korszerű formában tükröző új eszmék előbb vagy utóbb utat törnek maguknak. A fenntartható és valódi emberi fejlődés szellemét már semmilyen érdek vagy hatalom erejével nem lehet visszaszuszakolni a palackba!

[13] 24. fejezet, *Záró megjegyzések*, 383.

1. táblázat: Közgazdasági Nobel-díjasok

Év	Kép	Név, ország	* †	Ország	Miért kapta?	E/U ¹⁴
1969		Ragnar Frisch	1895–1973	Norvégia	A gazdasági folyamatok elemzésére szolgáló dinamikus modellek kifejlesztéséért és alkalmazásáért	U
		Jan Tinbergen	1903–1994	Hollandia		U
1970		Paul Anthony Samuelson	1915–2009	USA	A statikus és dinamikus gazdaságelmélet fejlesztése érdekében kifejtett tudományos munkájáért, és a közgazdaság-tudomány elemzési szintjének emeléséhez való aktív hozzájárulásáért	U
1971		Simon Kuznets	1901–1985	USA	A gazdasági növekedés empirikusan megalapozott, a fejlődés gazdasági és társadalmi struktúrájának, folyamatának új és a korábbinál mélyebb megértéséhez vezető interpretációjáért	U
1972		Kenneth J. Arrow	1921–	USA	Az általános gazdasági egyensúly elmélete és a jóléti közgazdaságtan terén nyújtott úttörő hozzájárulásukért	E
		Sir John R. Hicks	1904–1989	UK		E
1973		Wassily Leontief	1905–1999	Szovjet. – USA	Az input-output módszer kifejlesztéséért és fontos gazdasági kérdésekre való alkalmazásáért	U
1974		F. August von Hayek	1899–1992	Ausztria	A pénz és a gazdasági ingadozások elméletével kapcsolatos úttörő munkájukért és a gazdasági, társadalmi és intézményi jelenségek kölcsönös összefüggésének mélyreható elemzéséért	U
		Gunnar Myrdal	1898–1987	Svédó.		E
1975		Leonyid V. Kantorovics	1912–1986	Szovjetu.	Az erőforrások optimális felhasználásának elméletéhez való hozzájárulásáért	U
		Tjalling C. Koopmans	1910–1985	Hollandia		U

[14] E - erénygazdaságtan, morálökönómia; U - utilitárius gazdaságtan, haszonökönómia.

Év	Kép	Név, ország	* †	Ország	Miért kapta?	E/U
1976		Milton Friedman	1912-2006	USA	A fogyasztáselemzéshez, a pénztörténehez és -elmélethez való hozzájárulásáért, valamint a stabilizációs politika összetettségének bemutatásáért	U
1977		James E. Meade	1907-1995	UK	A nemzetközi kereskedelem és a nemzetközi tényezőmozgások elméletének területén végzett úttörő munkájukért	U
		Bertil G. Ohlin	1899-1979	Svédó.		U
1978		Herbert A. Simon	1916-2001	USA	A gazdasági szervezetekben zajló döntési folyamatok úttörő jellegű kutatásáért	E
1979		Sir W. A. Lewis	1915-1991	Saint Lucia	A gazdasági fejlődés kutatásával kapcsolatos úttörő tevékenységükért, különös tekintettel a fejlődő országok problémáira	E
		Theodore W. Schultz	1902-1998	USA		E
1980		Laurence Robert Klein	1920-	USA	Ökonometriai modellek megalkotásáért és ezeknek a gazdasági ingadozások és a gazdaságpolitika elemzésében való felhasználásáért	U
1981		James Tobin	1918-2002	USA	A pénzpiacokra, valamint ezen piacoknak a kiadási döntésekkel, a foglalkoztatással, a termeléssel és az árakkal kapcsolatos viszonyára irányuló elemzéséért	U
1982		George J. Stigler	1911-1991	USA	A piacok működésével és szerkezetével, továbbá az állami szabályozás okaival és hatásaival kapcsolatos úttörő tanulmányaiért	U
1983		Gerard Debreu	1921-2004	Franciaország	Új elemzési módszereknek a közgazdasági elméletbe való bevezetéséért és az általános egyensúlyelmélet precíz újrafogalmazásáért	U

JELENTŐS ÉS/VAGY NOBEL-DÍJAS KÖZGAZDÁSZOK

Év	Kép	Név, ország	* †	Ország	Miért kapta?	E/U
1984		Sir Richard Stone	1913–1991	UK	A nemzetgazdasági elszámolási rendszerek kifejlesztéséhez való jelentős hozzájárulásáért, amellyel az empirikus gazdaságelemzés alapjait nagymértékben fejlesztette	U
1985		Franco Modigliani	1918–2003	Olaszo.	A pénzpiacok és a megtakarítási magatartás úttörő elemzéséért	U
1986		James McGill Buchanan	1919–	USA	A gazdasági és politikai döntéshozatal szerződéselméleti és alkotmányos alapjainak kifejlesztéséért	U
1987		Robert M. Solow	1924–	USA	A gazdasági növekedéselmélethez való hozzájárulásáért	U
1988		Maurice Félix Charles Allais	1911–2010	Franciaország	A piacok elméletéhez és az erőforrások hatékony felhasználásának elméletéhez való úttörő hozzájárulásáért	U
1989		Trygve Magnus Haavelmo	1911–1999	Norvégia	Az ökonometria valószínűségelméleti alapjainak tisztázásáért és a szimultán gazdasági struktúrák elemzéséért	U
1990		Harry M. Markowitz	1927–	USA	A portfólió kiválasztás elméletének kifejlesztéséért	U
1990		Merton H. Miller	1923–2000	USA	A vállalati pénzügyek elméletéhez való alapvető tudományos hozzájárulásáért	

Év	Kép	Név, ország	* †	Ország	Miért kapta?	E/U
1990		William Forsyth Sharpe	1934-	USA	Az ármeghatározódás tudományos elméletéhez való alapvető hozzájárulásáért pénzügyi kérdésekben	U
1991		Ronald Harry Coase	1910-	UK	A tranzakciós költségeknek és a tulajdonjogoknak az intézményi rendszerrel, valamint a gazdaság működésével kapcsolatos szerepének felfedezéséért és tisztázásáért	U
1992		Gary Stanley Becker	1930-	USA	A mikroökonómiai elemzésnek az emberi viselkedés és együttműködés, többek között a nepiaci magatartás széles területeire való kiterjesztéséért	E
1993		Robert W. Fogel	1926-	USA	A gazdaságtörténeti kutatás gazdaságelméleti és kvantitatív eszközök alkalmazásával történő megújításáért, a gazdasági és intézményes változások magyarázatának céljából	U
		Douglass Cecil North	1920-	USA		U
1994		Harsányi János	1920-2000	USA	A nemkooperatív játékelmélet egyensúlyainak úttörő elemzéséért	U
		John F. Nash Jr.	1928-	USA		U
1994		Reinhard Selten	1930-	Németo.	A nemkooperatív játékelmélet egyensúlyainak úttörő elemzéséért	U
1995		Robert E. Lucas Jr.	1937-	USA	A racionális várakozások hipotézisének kifejlesztéséért és alkalmazásáért, amellyel megváltoztatta a mikroökonómiai elemzést és lehetővé tette a gazdaságpolitika mélyebb megértését	U
1996		James A. Mirrlees	1936-	UK	Az aszimmetrikus információ melletti ösztönzők gazdasági elméletéhez való alapvető hozzájárulásukért	U
		William Vickrey	1914-1996	USA, Kanada		U

JELENTŐS ÉS/VAGY NOBEL-DÍJAS KÖZGAZDÁSZOK

Év	Kép	Név, ország	* †	Ország	Miért kapta?	E/U
1997		Robert C. Merton	1944-	USA	A derivatívák értékeinek meghatározására szolgáló új módszerükért	U
		Myron S. Scholes	1941-	Kanada, USA		U
1998		Amartya Sen	1933-	India, USA	A jóléti közgazdaságtanhoz való hozzájárulásáért	E
1999		Robert A. Mundell	1932-	Kanada	A különböző árfolyamrendszerek melletti monetáris és fiskális politika, valamint az optimális valutáris övezetek elemzéséért	U
2000		James J. Heckman	1944-	USA	A szelektív minták elemzése elméletének és módszereinek kidolgozásáért	U
		Daniel L. McFadden	1937-	USA	A diszkrét választás elemzése elméletének és módszereinek kidolgozásáért	U
2001		George A. Akerlof	1940-	USA	A piacok elemzéséért aszimmetrikus információ mellett	U
		A. Michael Spence	1943-	USA		U
2001		Joseph E. Stiglitz	1943-	USA	A piacok elemzéséért aszimmetrikus információ mellett	U
2002		Daniel Kahneman	1934-	Izrael, USA	Pszichológiai kutatási szempontoknak a gazdaságtudományba való bevezetéséért, különös tekintettel a bizonytalanság melletti emberi ítéletekre és döntéshozatalra	E
2002		Vernon L. Smith	1927-	USA	Laboratóriumi kísérleteknek az empirikus gazdasági elemzés eszközeként való alkalmazásáért, különösen a különleges piaci mechanizmusok tanulmányozásában	U

Év	Kép	Név, ország	* †	Ország	Miért kapta?	E/U
2003		Robert F. Engle	1942-	USA	Az időben változó volatilitású (ARCH) gazdasági idősorok elemzésének módszereiért	U
2003		Clive W. J. Granger	1934-	UK	Az együtt haladó trendű gazdasági idősorok elemzésének módszereiért	U
2004		Finn E. Kydland	1943-	Norvégia	A dinamikus makroökonómiahoz való hozzájárulásukért, a gazdaságpolitika időbeli konzisztenciájának és a konjunktúraciklusok vezérlő mechanizmusának területén	U
		Edward C. Prescott	1940-	USA		U
2005		Robert J. Aumann	1930-	Izrael, USA	A konfliktus és kooperáció jobb megértéséért a játékelméleti elemzésben	E
		Thomas C. Schelling	1921-	USA		E
2006		Edmund S. Phelps	1933-	USA	Az intertemporális helyettesítések makrogazdasági elemzéséért	U
2007		Leonid Hurwicz	1917- 2008	USA	A mechanizmustervezés elmélete alapjainak lefektetéséért	U
		Eric S. Maskin	1950-	USA		U
2007		Roger B. Myerson	1951-	USA	A mechanizmustervezés elmélete alapjainak lefektetéséért	U
2008		Paul Krugman	1953-	USA	A nemzetközi kereskedelem mozgásainak és a gazdasági aktivitás területi összefüggéseinek elemzéséért	U

JELENTŐS ÉS/VAGY NOBEL-DÍJAS KÖZGAZDÁSZOK

Év	Kép	Név, ország	* †	Ország	Miért kapta?	E/U
2009		Elinor Ostrom	1933-	USA	A gazdasági irányításban kifejttet elemzéseikért	U
		Oliver E. Williamson	1932-	USA		U
2010		Peter A. Diamond	1940-	USA	A munkaerőpiacok hatékonyságával kapcsolatos, a munkakeresés költségeire vonatkozó piaci elemzéseikért	U
		Dale T. Mortensen	1939-	USA		U
2010		C. A. Piassarides	1948-	Ciprus	A munkaerőpiacok hatékonyságával kapcsolatos, a munkakeresés költségeire vonatkozó piaci elemzéseikért	U
2011		Thomas J. Sargent	1943-	USA	A gazdasági folyamatokban az okok és hatások különválasztásáról szóló elméleteikért	U
		Christopher A. Sims	1942-	USA		U
2012		Alvin E. Roth	1951-	USA	A stabil allokáció elméletéért és a piaci tervezés gyakorlatáért	U
		Lloyd S. Shapley	1923-	USA		U
2013		Eugene F. Fama	1939-	USA	Az eszközárak empirikus vizsgálatában elért eredményeikért	U
		L. Peter Hansen	1952-	USA		U
2013		Robert J. Shiller	1946-	USA	Az eszközárak empirikus vizsgálatában elért eredményeikért	U

IRODALOM

- Bekker Zs. (szerk.) (2000): *Alapművek, alapirányzatok*. Aula, Budapest.
- Bekker Zs. (szerk.) (2005): *Közgazdasági Nobel-díjasok 1969–2004*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Kerszöv, Budapest.
- Bödök Zs. (1997): *Nobel-díjas magyarok*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely.
- Csiszárík-Kocsir Á. (2011a): *A gazdasági válság hatásainak vizsgálata életkor szerint egy primer kutatás eredményeinek tükrében*. Erdei Ferenc VI. Tudományos Konferencia, Kecskemét, 2011. augusztus 25. Kecskeméti Főiskola, Kertészeti Főiskolai Kar.
- Csiszárík-Kocsir Á. (2011b): *A gazdasági válság hatásai az iskolai végzettség alapján képzett csoportokban egy kvantitatív kutatás eredményeinek tükrében*. Erdei Ferenc VI. Tudományos Konferencia, Kecskemét, 2011. augusztus 25. Kecskeméti Főiskola, Kertészeti Főiskolai Kar.
- Csiszárík-Kocsir Á. (2012): *A gazdasági válság hatására kialakult recesszió érzékelése egy kérdőíves kutatás eredményeinek tükrében*. Humánpolitikai Szemle, március.
- Friedman, M. (1953): A pozitív közgazdaságtan módszertana. In: Bekker Zsuzsa (szerk.) (2000): *Alapművek, alapirányzatok*. Aula, Budapest.
- Friedman, M. (1957): *A Theory of the Consumption Function*. Princeton University Press.
- Heuser, U. J. (1997a): Milton Friedman – Pénz, szabadság, ideológia. In: Nikolaus Piper: *Híres közgazdászok az ókortól napjainkig*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Heuser, U. J. (1997b): Paul Anthony Samuelson – Az utolsó generalista. In: Nikolaus Piper: *Híres közgazdászok az ókortól napjainkig*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Hickel, R. (1997): Joan Violet Robinson – Egy lánglelkű nő a férficsapatban. In: Nikolaus Piper: *Híres közgazdászok az ókortól napjainkig*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Hoffmann, A. (1997a): Ronald Coase – A piac ára. In: Nikolaus Piper: *Híres közgazdászok az ókortól napjainkig*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Kuznets, S. (1971): *Modern Economic Growth: Findings and Reflections*. Lecture to the memory of Alfred Nobel, December 11.
- Maier, H. (1997): Nyikolaj D. Kondratyev – A haladás hullámai. In: Nikolaus Piper: *Híres közgazdászok az ókortól napjainkig*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Málik J. Z. (2013): *Az utilitarizmus négy különböző paradigmájáról*. Jog – Állam – Politika, 3. sz.
- Marshall, A. (1890): *Principles of Economics*. Macmillan & Co. Ltd., London.
- Matzner, E. (1997): Gunnar Myrdal – A laissez faire-en túl. In: Nikolaus Piper: *Híres közgazdászok az ókortól napjainkig*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Pintér T (2013): Az európai integráció emberképe. In: Róbert Péter (szerk.): *Gazdaság és morál: tiszta társadalom, tiszta gazdaság*. Széchenyi István Egyetem, Győr.

SUMMARY

In this article we overview the work of the 74 scientists, who has been awarded the „Economic Nobel-prize”. We classify them into the categories of utilitarian economics (legitimizing the primacy of material utility, building heavily on

abstract mathematics and hiperrational consumer) and moral economics (focusing on human happiness and moral, which are harder to quantify). Although the domination of utilitarianism is continuous and beyond debate, we understand this fact as a derivation from the original intention of Alfred Nobel and from the original spirit of economics as formulated by Alfred Marshall. We take an optimistic point in foreseeing the turn of this tendency, based on Keynes.

PÉNZÜGYEK

Globális kihívások – lokális megoldások: a helyi pénz és a szegények bankja szabályozásának közös vonásai Magyarországon

---

Napjaink gazdasági válsága arra kényszerít bennünket, hogy ha nem is kérdőjelezzük meg gazdasági rendünk eddigi működését, de elgondoljunk azon, meg lehet-e oldani problémáinkat a mainstream közgazdaságtanba nem teljesen illeszkedő megoldásokkal. Jelen tanulmány két ilyen megoldás magyarországi szabályozását mutatja be. Az egyik a Bangladesben bemutatkozott szegények bankja modell magyarországi adaptációjának elemzése, a második pedig a helyi pénzek régóta várt jogi szabályozásának értékelése. Mindkét példa azt mutatja, hogy léteznek a megszokottól eltérő gazdasági megoldások a finanszírozásra vagy a gazdaság élénkítésére, ám ezek csak akkor nyerhetnek tényleges létjogosultságot, hogyha megfelelően beilleszthetőek a hazai környezetbe. Míg a csoport alapú mikrofinanszírozási konstrukciók egyelőre nem tudnak átütő sikereket felmutatni, addig helyi pénzek már több településen sikeresen működnek.

GONDOLKODJUNK MÁSHOGY A GAZDASÁGRÓL!

A 2008 óta tartó gazdasági válság mindennél hatásosabban hívta fel a figyelmet arra, hogy nagy valószínűség szerint át kell értékelnünk mindazt, amit eddig a gazdaságról és az azt működtető folyamatokról gondoltunk. Fogyasztás-centrikus világunkban egyre inkább előtérbe kerül a fenntarthatóság gondolata. Mindaz a hozzáállás és látásmód, ami eddig csupán a környezetvédelem, az energiatudatos életmód terén volt közismert, most megjelenik gazdasági döntéseink során is.

[1] Kaposvári Egyetem, egyetemi adjunktus (gyorke.diana@ke.hu).

[2] Kaposvári Egyetem, egyetemi docens (varga.jozsef@ke.hu).

[3] Kaposvári Egyetem, egyetemi docens (dolgos.anett@ke.hu).

[4] Garantiqa Hitelgarancia Zrt. (Urban.Zoltan@garantiqa.hu).

Általánosságban kijelenthető, hogy a közgazdászok szerint akkor működik megfelelően a gazdaság, ha folyamatosan növekszik. Már a stagnálást is hanyatlásnak tekintik sokan. Ez a mainstream tétel állítható szembe világunk és benne Föld erőforrás-korlátosságával, ahol törvényszerű, hogy az állandó, sőt egyre gyorsuló növekedés előbb vagy utóbb korlátokba ütközik. A finanszírozás, hitelezés hagyományos formáinak esetében ez a kamatokon keresztül jelenik meg.^[5] Számos szerző foglalkozik azzal, hogy a hitelezésnek az ilyen kedvezőtlen hatásait, hogyan lehetne ellensúlyozni vagy mérsékelni. Ezek a bürokratikus koordináció mellett az etikai koordináció fontosságára hívják fel a figyelmet.^[6] Az általunk vizsgált modellek azonban nem a meglévő eszközöket kívánják megreformálni, hanem „rendszeren kívüli” megoldásokat kínálnak.

Már a gazdasági élet területén sem elképzelhetetlen a kisléptékű, fenntartható gondolkodás. A „Think globally, act locally” azaz „Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan!” jelszó jegyében számtalan, mondjuk úgy, nem szokványos megoldás létezik a helyi gazdaság támogatására, fellendítésére vagy akár a gazdaság szereplői finanszírozási nehézségeinek könnyítésére. Jelen tanulmány ezek közül kettőt mutat be. Először az úgynevezett szegények bankja modellt, mely a piaci alapon hitelképtelenek mikrofinanszírozási lehetősége. Másodszor pedig az úgynevezett helyi pénzrendszerekkel foglalkozik, melyeknek célja a helyi gazdaság élénkítése. Itt arra keressük a választ, hogy a helyi, illetve közösségi fizetőeszköz valóban képes-e hozzájárulni egy régió gazdaságának fejlesztéséhez, amennyiben az lehetővé teszi a kihasználatlan erőforrások és kielégítetlen szükségletek közti szakadék áthidalását, valamint a munka eredményét is a közösségen belül tartja. Mindkét esetben arra helyezük a hangsúlyt, hogy az eredeti és a világban máshol jól működő elgondolások milyen szabályozást tettek szükségessé Magyarországon, hiszen egyetlen jó gyakorlat sem ültethető át egy az egyben egyik országból a másikba. Mindig szükség van a helyi viszonyokhoz való igazodásra.

A SZEGÉNYEK BANKJA MODELL

A szegények bankja modell egy „díjnyertes” elképzelés. Muhammad Yunus, bangladesi közgazdász 2006-ban Nobel Béke-díjat kapott elképzeléséért, melynek lényege, hogy a legszegényebb rétegeket jutassuk olyan hitelhez, mellyel vállalkozásokba kezdhetnek, és középtávon önfenntartóvá és önfoglalkoztatóvá válhatnak. Ennek fényében alapította meg a Grameen Bankot. Ez a bank

[5] Falus Orsolya (2013): *A templomosok hitelezési tevékenységéről*. Acta Scientiarum Sociolana, 2013 (38). 142.

[6] Fekete Orsolya – Tatay Tibor (2013): *A kölcsönzés feltételeinek erkölcsi vonatkozásai*. Acta Scientiarum Socialium, 2013 (38). 145–151.

alapvetően különbözik a Nyugat-Európában megszokott bankoktól. Ha egyetlen szóban kellene összefoglalni a különbséget, akkor a profitmaximalizálás, mint cél hiányát lehetne kiemelni, mert a bank céljai erősen szociálisak.^[7]

Míg egy hagyományos bank központja általában a városközpontokban található, addig a Grameen Bank a vidéki térségekre koncentrál, hiszen ügyfélköre is a vidéken, mélyszegénységben élők közül tevődik össze. Mindezekben belül különösen nagy hangsúlyt fektet a nők hitelezésére, ezzel szociális feladatokat is magára vállalva. Jó példája a sikeres hitelezésnek, mikor gyermeküket nevelő nők kapnak hitelt mobiltelefon vásárlására, hogy aztán azt bérbe adva, telefonos szolgáltatást nyújtva („telefonfülke”) jövedelemre tegyenek szert. Az eredeti szegények bankja modellben a bank „házhoz megy”, a hitelfelvételhez fedezet sem szükséges. A bank egységes kamatlábakat alkalmaz mindenkivel szemben, nem bünteti magasabb kamatokkal a kockázatosabb ügyfeleket. Hasonló a hozzáállás késedelmes hiteltörlesztés esetén is. Míg a hagyományos bank bünteti a késedelmes törlesztést, addig a Grameen modellben a bank és az adós közösen próbálnak megoldást találni a problémára. Ebben a modellben a hitelező nem csupán a hitelfelvevőt látja ügyfelében, hanem komplex szociális programot kínál a mélyszegénységből való kiemelkedéshez. A tartozás nem öröklődik, odafigyel az ügyfél családjának a sorsára is, sőt, életvezetési utasításokat is megfogalmaz annak érdekében, hogy feljebb tudjanak lépni a társadalmi ranglétrán.^[8] A hitelt felvevők elfogadják a „16 elhatározást”, melyeknek értelmében például nem fogadnak el uzsorakölcsönt, rendbe hozzák szűkebb lakókörnyezetüket, figyelnek a személyes higiénéjára, kis családot terveznek, gyermekeiket rendszeresen iskolába járatják stb.^[9]

A modell csoport alapon finanszíroz, azaz olyan 4-7 fős csoportok kapnak hitelt, akik kezességet vállalnak egymásért és érdekeltek egymás sikerében. Először ugyanis a hitelcsoport két tagja kaphat hitelt, majd problémamentes törlesztés esetén a többiek. A hitelcsoportot banki szakértők segítik abban, hogy minél sikeresebb vállalkozásokat tudjanak beindítani.^[10] Ennek köszönhető a magas, 98%-os visszafizetési arány.^[11]

[7] Koponicsné Györke Diána – Sipiczki Zoltán – Kolber Kitti (2013): *Alternatív finanszírozási lehetőségek a vidéki Magyarországon*. LV. Georgikon Napok Nemzetközi tudományos konferencia. Keszthely, 2013. szeptember 26-27.

[8] Grameen Bank (2011): *Is Grameen Bank Different from Conventional Banks?* (Elérhető: http://www.grameen-info.org/index.php?option=com_content&task=view&id=27&Itemid=176 Letöltés ideje: 2011.06.17.)

[9] Grameen Bank (2011): *16 Decisions*. (Elérhető: http://www.grameen-info.org/index.php?option=com_content&task=view&id=22&Itemid=109 Letöltés ideje: 2011.06.17.)

[10] Gál Veronika – Kürthy Gábor (2012): *A szegények bankja modell lehetőségei Magyarországon*. A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei, Vol. 1. No. 7. 141-151.

[11] Lublós Ágnes – Tóth Eszter – Vermes Ákos (2008): *Csoportalapú hitelezési rendszerek*. Hitelin-tézeti Szemle, 4. sz. 418-445.

A MODELL MAGYARORSZÁGI ADAPTÁCIÓJA

Magyarországon több kísérlet is volt hasonló mikrofinanszírozási program beindítására. Az első az Autonómia Alapítvány programja volt 2005 és 2007 között, mely kudarccal végződött. A legfőbb tapasztalat, hogy Magyarországon hiányzik a rugalmas szabályozó környezet. Hitelezési tevékenységet alapítvány a hitelintézeti törvény szerint nem végezhet, tehát a rendszerbe be kellett vonni egy, a PSZÁF-nál formálisan bejegyzett szervezetet is, ez volt a Mikrohitel Rt.^[12] Véleményem szerint ez a rugalmatlanság magával vonzza a program túlbürokratizáltságát és nem könnyíti meg a hitelfelvevők helyzetét, míg másrésről viszont érthető a szabályozási rendszerbe való illeszkedés elvárása.

A másik kísérlet az úgynevezett Kiút Program volt. A program 2010 és 2012 között, három éves kísérleti program keretében nyújtott mikrohitelt, az eredeti szegények bankja modellnek megfelelően csoport alapon. A csoportokat minden esetben mentorok segítették. Hasonlóan az eredeti bangladesi modellhez, itt is megfogalmaztak életvezetési tanácsokat. Három fajta hitelösszeg volt elérhető, 200 000, 500 000 és 1 000 000 forint, az összegeknek megfelelő 6, 12, valamint 18 hónapos futamidőre. A hitelkamat egységesen 20%-os volt. A kötelező banki részvételt a Raiffeisen Bank Zrt. vállalta magára, a hitelek forrását elsősorban az Európai Unió Pan-European Coordination of Roma Integration Methods – Roma Inclusion: Self-employment and microcredit projektje biztosította, ezt magánforrások és a magyar kormányzat hozzájárulása egészítette ki.^[13] Ez a program sem zárult sikeresen, a hiteleknek csupán 39,1%-a volt problémamentes 2011-ben.^[14] Működése minden évben nagy veszteséggel zárt, tehát pénzügyileg nem volt fenntartható.^[15]

A sikertelenségnek több oka is volt. 2012 novemberében folytatott helyszíni szemlék során kiderült, hogy a hitelcsoportok nem voltak kellően összetartóak, a mentori segítség sem volt mindig megfelelő (nem mindenkinek segített, nem értett a patronálni kívánt tevékenységhez stb.) A legtöbb hitelfelvevő végtelenül naiv, az ügyintézésben nem kellően jártas ember volt, többek jóhiszeműségét üzletfeleik kihasználták. A program iránt nem volt sok érdeklődő, annál inkább olyan, aki előre jósolta a sikertelenséget. A helyi közösségek össze nem tartását mutatja, hogy segítség helyett káröröm volt a bedőlt hitelek „jutalma”. Hiányzott a programból a fizetési nehézségek esetén a hatékony, közösen kidolgozott

[12] Autonómia Alapítvány (2007): *Az Alapítvány 2007. évi Közhasznúsági jelentése*. (Elérhető: <http://www.autonomia.hu/hu/rolunk/evesjelentes/az-alapitvany-2007-evi-kozhasznusagi-jelentese> Letöltés ideje: 2014.06.13.)

[13] A Kiútprogram honlapja. (Elérhető: <http://www.kiutprogram.hu> Letöltés ideje: 2013.04.23.)

[14] Reszkető Petra – Várad Balázs (2012): *Kiút Mikrohitel program értékelése*. Szakpolitikai Elemző Intézet, Budapest. (Elérhető: http://www.budapestinstitute.eu/uploads/Kiut%20ertekeles_tanulmany%20FINAL%20MOD.pdf Letöltés ideje: 2012.10.20.)

[15] Sipiczki Zoltán (2012): *A Grameen modell pénzügyi fenntarthatósága*. MSc diplomadolgozat, Kaposvári Egyetem, Gazdaságtudományi Kar.

megoldási stratégia is. A hetenkénti törlesztés a résztvevők elmondása szerint nem okozott gondot („ha van pénzünk, hetente is tudunk törleszteni, ha nincs, akkor havonta sem”), viszont teljes bedőlés esetén szükségesnek tartanánk egy „kivezetési stratégia” kialakítását, mert ennek hiányában volt olyan hitelfelvevő, aki rosszabb helyzetbe került, mint amilyenben hitel nélkül, csupán a szociális ellátórendszer segélyeiből élve.

ÉRTÉKELÉS

Elmondható tehát, hogy egy Grameen-modellhez hasonló programnak lenne létjogosultsága Magyarországon, de ahhoz sokkal rugalmasabb szabályozói környezetre lenne szükség. A két legfontosabb változtatási pont a bank, mint hitel nyújtására jogosult szerv bevonása, valamint a vállalkozások alapítása, és főként a folyamatos működés által megkövetelt anyagi és bürokratikus terhek könnyítése. Mindezekon felül szükség lenne a társadalom mentalitásbeli változására is, ami azonban csupán szabályozók által nem megvalósítható.

HELYI PÉNZRENDSZEREK

Jelenleg négy helyi pénz van forgalomban Magyarországon: a (soproni) Kékfrank 2010 májusában került elsőként kibocsátásra, 2012-ben pedig a (Veszprém környéki) Balatoni korona és a (hajdúnánási) Bocskai korona, 2013-ban pedig az alsómocsoládi Rigac. Ezek a jogilag utalványnak számító készpénz-helyettesítő fizetőeszközök, rövidebben fogalmazva: forgatható utalványok. Ez az utalvány tehát nem pénz, rá a pénzteremtés jogi szabályai nem vonatkoznak, a jelenlegi szabályozási környezetben nem engedélykötelesek. Ugyanakkor a forgatható utalványokra 2013 előtt Magyarországon nem létezett érvényes, elfogadott jogi szabályozás. Tanulmányunk éppen ezért lényeges, mert e jogi szabályozást dolgozza fel.

A helyi pénzek általában helyi önkormányzatok, civil szervezetek és a kibocsátások fedezete kezelésére vállalkozó hitelintézet együttműködésével kerülnek forgalomba. A kibocsátók célja jellemzően a helyi pénzforgalom felgyorsítása, a tőke helyben tartása, a helyi termékek fogyasztásának elősegítése. E hatások mellett a helyi pénz turisztikai vonzerőt is gyakorol, valamint közösségformáló, közösségteremtő ereje is fontos társadalmi tényező.

A HELYI PÉNZ FORGATHATÓ UTALVÁNYKÉNT VALÓ BEILLESZTÉSE A PÉNZÜGYI SZOLGÁLTATÁSOK KÖRÉBE

A helyi pénzek jogi helyzete az utóbbi években sokáig tisztázatlan volt Magyarországon. A helyi pénzek pénzügyi szolgáltatások sorába illesztésére 2013-ban

került sor. Az 1996. évi CXII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról (Hpt.) először a helyi pénz (local currency) fogalmát tisztázta és egységesítette a forgatható utalvány megjelöléssel. Bár a „forgatható utalvány” fogalma kevésbé emelkedett tartalmú, mint a helyi pénz, közgazdasági lényegét tekintve használata véleményem szerint helyes: egyrészt elhatárolja a pénztől, mint törvényes fizetőeszköztől (hiszen a forgatható utalvány elfogadása csak önkéntes lehet, míg a törvényes fizetőeszköz elfogadása mindenki számára kötelező), másrészt az üdülési, étkezési stb. utalványokkal szemben kifejezően utal arra, hogy itt a továbbforgatási lehetőség (és szándék) a lényeges. A forgatható utalvány elnevezését a 2013. évi XCVIII. törvény 2. § (1) bekezdése iktatta be a Hpt-be.

A Hpt. szerint ezáltal a kiegészítő pénzügyi szolgáltatás körébe a következő tevékenységek üzletszerű végzése tartozik forintban, illetve devizában:

- a) pénzváltási tevékenység;
- b) fizetési rendszer működtetése;
- c) pénzfeldolgozási tevékenység;
- d) pénzügyi ügynöki tevékenység a bankközi piacon;
- e) forgatható utalvány kibocsátására irányuló tevékenység.

Fontos szabályozási elem, hogy a forgatható utalvány kibocsátásai tevékenység engedély nélkül végezhető, de a tevékenységet az MNB-nek (a Hpt.) törvényben meghatározott módon be kell jelenteni.

AZ UTALVÁNYKIBOCSÁTÓ MINT A RENDSZER KÖZÉPPONTJA

Szabályozásra került az utalványkibocsátó jogi státusa is. Az utalványkibocsátó definíció szerint az a vállalkozás, amely forgatható utalvány kibocsátására irányuló tevékenységet végez. Az utalványkibocsátó részvénytársaságként, korlátolt felelősségű társaságként vagy szövetkezetként működhet és legalább tízmillió forint vagy annak megfelelő összegű befizetett jegyzett tőkével kell rendelkeznie. Az utalványkibocsátó egyéb üzleti tevékenységet is végezhet, de más pénzügyi és kiegészítő pénzügyi szolgáltatást nem végezhet.

Technikailag az utalványkibocsátó a forgatható utalvány értékesítéséhez és visszaváltásához utalványforgalmazót vehet igénybe. Az utalványforgalmazó felelőssége azonban ekkor is fennáll, a forgatható utalvány által megtestesített pénzkövetelés az utalványforgalmazó igénybevétele esetében is az utalványkibocsátóval szemben áll fenn.

A hazai helyi pénz kibocsátók és különösen a Helyi Pénzek Szövetségének tevékenységének nyomására a szabályozás fontos elemévé vált, hogy a forgatható utalványok kibocsátása engedély nélkül lehetséges. Abból a célból azonban, hogy az utalványok kibocsátását az MNB tudomásul vehesse és a későbbiek során a tevékenységet ellenőrizze, a forgatható utalvány kibocsátásának megkezdését és befejezését az utalványkibocsátónak előzetesen be kell jelentenie a Magyar Nemzeti Banknak.

Az MNB számára benyújtandó, forgatható utalvány kibocsátására irányuló tevékenység megkezdéséről szóló bejelentésnek néhány főbb pontot kell tartalmaznia:

- a) az utalványkibocsátó azonosító adatait (név, székhely, cégjegyzékszám),
- b) a forgatható utalvány kibocsátására irányuló tevékenység megkezdésének keltét,
- c) a forgatható utalvány elnevezését, címletét (címleteit), valamint hazai hivatalos pénznemben kifejezett névértékét,
- d) a kibocsátani tervezett forgatható utalvány állomány hazai hivatalos pénznemben kifejezett összesített névértékét.

A bejelentéshez a Hpt. szerint mellékelni szükséges:

- az utalványkibocsátó hatályos létesítő okiratát,
- harminc napnál nem régebbi okirati igazolást arról, hogy nyilvántartásba vétele megtörtént és nem áll csőd-, felszámolási vagy végelszámolási eljárás alatt,
- a jegyzett tőke teljes összegének befizetésére és rendelkezésre állására vonatkozó igazolást,
- a forgatható utalvány kibocsátására irányuló tevékenységre vonatkozó általános üzleti feltételeket tartalmazó szabályzatot.

Nagyon lényegesnek tartom, hogy egy új ötlet bevezetése során gondolkodjunk el azon is, mi történik akkor, ha – nem szándékoltan – a forgatható utalvány bevezetésének ötlete hosszabb távon nem lesz sikeres. Ekkor elvárható, hogy a résztvevőket különösebb anyagi kár ne érje. A forgatható utalvány szabályozása három biztonsági elemet tartalmaz e területen.

Egyrészt az utalványkibocsátó biztonságos működését szolgálja, hogy a számvitelről szóló törvény szerinti saját tőkéje nem csökkenhet a legkisebb jegyzett tőke alá. Másrészt szintén fontos biztonsági előírás, hogy az utalványkibocsátó a forgatható utalvány kibocsátása ellenében átvett, a forgatható utalvány hazai vagy külföldi hivatalos pénznemben kifejezett névértékének megfelelő pénzeszközzel a sajátjaként nem rendelkezhet. Végül, de talán leglényegesebb biztonsági elemként szolgál az az előírás, mely szerint az utalványkibocsátó felszámolása esetén az átvett pénzeszköz nem része a felszámolás körébe tartozó vagyonnak.

Az utalványkibocsátó részletes nyilvántartást köteles vezetni, amelyek feladata, hogy pontosan mutassák a forgatható utalvány kibocsátása ellenében átvett pénzeszközöket. Szintén követelmény, hogy a nyilvántartások alapján bármikor, késedelem nélkül biztosítható legyen a pénzeszközök, valamint az utalványkibocsátó saját pénzeszközeinek elkülönített nyilvántartása. Ez abban az esetben különösen fontos, ha az utalványkibocsátó egyéb tevékenységet is végez.

Az előírások maximálisan biztosítják az utalványbirtokosok védelmét: a kimutatásoknak valós képet kell mutatniuk az utalványbirtokosok utalvány kibocsátóval szemben fennálló mindenkori összesített pénzköveteléséről,

amely az utalványbirtokosoknál kint lévő, az utalványkibocsátónál vissza nem váltott, de még visszaváltható forgatható utalványok – hazai vagy külföldi hivatalos pénznemben kifejezett – névértékéből tevődik össze.

AZ UTALVÁNYKIBOCSÁTÓ KÖTELEZETTSÉGE A FEDEZET TARTÁSÁRA

Az utalványkibocsátó fedezeti kötelezettségét a Hpt. nagyon szigorúan szabályozza. Ez a szigor helyes, mert az engedély nélkül elkezdhető forgatható utalványok kibocsátása elvileg megnyithatja a lehetőséget bármely, saját anyag hasznosítást előtérbe helyező kibocsátó előtt. Az utalványkibocsátónak kötelezettsége a megfelelő fedezet megteremtése. E fedezetet lehetséges pénzben vagy állampapírban tartani vagy bankgarancia, illetve kezesi biztosítási szerződés keretében biztosítani.

A törvény három lehetőséget biztosít a forgatható utalványok fedezésére. Az első lehetőség szerint a törvény meghatározza, hogy az utalványkibocsátó köteles az utalványbirtokosok pénzkövetelésének fedezeteként a forgatható utalvány ellenében átvett pénzeszközöket valamelyik hitelintézetnél a forgatható utalvány névértékének megfelelő összegben letéti számlán tartani. A hitelintézet csak Európai Unió tagállamában székhellyel rendelkező hitelintézet lehet. A letéti számla devizaneme nemcsak forint lehet, hanem a hazai deviza mellett az Európai Unió bármely külföldi hivatalos pénzneme is.

A második lehetőség kibocsátott forgatható utalványok értékét az Európai Unió tagállama által kibocsátott állampapírba elhelyezése.

Ha a kibocsátó a fedezetet nem tartja pénzben, illetve állampapírban, akkor lehetősége van az utalványbirtokossal szemben fennálló pénzügyi kötelezettsége nem teljesítése esetére hitelintézettel, biztosítóval olyan bankgarancia vagy kezesi biztosítási szerződést kötni, amely a fedezet nyújtója által egyoldalúan legalább hatvannapos határidővel szüntethető meg. E megoldás feltétele, hogy a hitelintézet, illetve biztosító az utalványkibocsátótól eltérő csoporthoz tartozzon, és az Európai Unió tagállamában székhellyel rendelkező intézmény legyen. Ez a lehetőség ugyan megfelelő jogi garanciát nyújt, de mégsem tartom célszerűnek alkalmazni, mert egyrészt az utalványt megvásárolni szándékozó alanyok bizalmát csökkenti, másrészt az utalványkibocsátónak is nagyobb a biztonsága, ha a fedezet pénzben, illetve állampapírban található.

Az elhelyezett pénzösszeg és állampapír piaci értéke vagy garantált értéke mint biztosított összeg nem lehet kevesebb az utalványkibocsátóval szemben mindenkor fennálló pénzkövetelés összegénél.

Az utalványkibocsátó a vele szemben támasztott követelményeknek a forgatható utalvány ellenértékéért átvett pénzeszköznek a saját fizetési számláján való jóváírása (vagy más módon történt rendelkezésére bocsátása) munkanapjától kezdve köteles megfelelni. Ha az utalványkibocsátó utalványforgalmazót vesz igénybe, ha az átvett pénzeszköz jóváírására vagy más módon történő

rendelkezésre bocsátására a forgatható utalvány értékesítését követő ötödik munkanapig nem kerül sor, akkor ezen ötödik munkanaptól kezdve köteles megfelelni.

A törvényi szabályozás kiterjed a nyilvánosságra hozatal területére is. Ez egyrészt megnyugtató az utalványbirtokosok számára, másrészt a nyilvánosságra hozatali kötelezettség megkönnyíti a forgatható utalvány kutatását. A törvény szerint az utalványkibocsátó a naptári év utolsó napján köteles az utalványbirtokosok vele szembeni pénzköveteléseként fennálló forgatható utalványállomány hazai vagy külföldi hivatalos pénznemben kifejezett, összesített névértékét, valamint az utalványbirtokosok pénzkövetelésének fedezetéül rendelkezésre álló eszközök összesített értékét pénz (ezeket devizanemenkénti bontásban), állampapír, vagy garancia, illetve kezesség formában legkésőbb a naptári évet követő hónap végéig nyilvánosan közzétenni és folyamatos elérhetőségét a honlapján biztosítani.

A FORGATHATÓ UTALVÁNY TARTALMA ÉS VISSZAVÁLTÁSA

A szabályozás a forgatható utalvány elemeinek előírására minimumkövetelményt tartalmaz. A forgatható utalványnak tartalmaznia kell legalább az utalvány elnevezést olyan megjelenési formában, amely biztosítja a hazai vagy külföldi törvényes fizetőeszköztől való egyértelmű megkülönböztetettséget, a felhasználhatóság lejáratát (amennyiben az utalvány rendelkezik lejárat-tal), a felhasználhatóság egyéb korlátait, ha van ilyen, az utalványkibocsátó megnevezését.

Az utalványkibocsátó az általános üzleti feltételeit, valamint az utalványelfogadók listáját nyilvánosan közzéteszi és a folyamatos elérhetőséget a honlapján biztosítja. Az utalványkibocsátó az általános üzleti feltételeiben meghirdetett díjon, jutalékon és költségen kívül egyéb, valamint annak mértékét meghaladó díjat, jutalékot és költséget az ügyfél terhére nem számíthat fel.

Az utalványt tartó és remélhetőleg forgató személyek számára fontos előírás, hogy a forgatható utalvány visszaváltásának folyamata során az utalványkibocsátó köteles az utalványbirtokos kérésére, az annak birtokában lévő forgalomképes forgatható utalványt a forgatható utalványon szereplő címletértékkel megegyező névértékben hazai pénzre visszaváltani. A hazai törvényes fizetőeszközre bármikor visszaváltás lehetősége erősíti az utalvány elfogadását.

A visszaváltás során az utalvány birtokosa általában nem kapja meg a 100%-os, névértéknek megfelelő összeget, mert az utalványkibocsátó a forgatható utalvány visszaváltásáért díjat, jutalékot vagy költséget számíthat fel. Ha a forgatható utalvány felhasználhatósága lejáratához kötött, az utalványkibocsátó visszaváltási kötelezettsége a forgatható utalvány lejáratát követő tizenkettedik hónap végéig áll fenn.

ÉRTÉKELÉS

A forgatható utalvány jogi szabályozása szempontjából a jövőben fontos, hogy az utalványkibocsátás törvénybe emelése megnehezíti a jövőbeli kibocsátást, de a szabályozottság következtében csökkenő kockázati szint és növekvő bizalom miatt ez a lépés inkább előnyös, mint hátrányos a jövőbeni utalványok kibocsátása szempontjából.

IRODALOM

- Autónia Alapítvány (2007): *Az Alapítvány 2007. évi Közhasznúsági jelentése*. Elérhető: <http://www.autonomia.hu/hu/rolunk/evesjelentenes/az-alapitvany-2007-evi-kozhazsnusagi-jelentes> Letöltés ideje: 2014.06.13.
- Falus Orsolya (2013): *A templomosok hitelezési tevékenységéről*. Acta Scientiarum Sociolanicum.
- Fekete Orsolya – Tatay Tibor (2013): *A kölcsönzés feltételeinek erkölcsi vonatkozásai*. Acta Scientiarum Sociolanicum.
- Gál Veronika – Kürthy Gábor. (2012): *A szegények bankja modell lehetőségei Magyarországon*. A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei, Vol. 1. No.7.
- Grameen Bank (2011): *Is Grameen Bank Different from Conventional Banks?* Elérhető: http://www.grameen-info.org/index.php?option=com_content&task=view&id=27&Itemid=176 Letöltés ideje: 2011.06.17.
- Grameen Bank (2011): *16 Decisions*. Elérhető: http://www.grameen-info.org/index.php?option=com_content&task=view&id=22&Itemid=109 Letöltés ideje: 2011.06.17.
- Koponicsné Györke Diána – Sipiczki Zoltán – Kolber Kitti. (2013): *Alternatív finanszírozási lehetőségek a vidéki Magyarországon*. LV. Georgikon Napok Nemzetközi tudományos konferencia. Keszthely, 2013. szeptember 26–27. Elérhető: http://napok.georgikon.hu/cikkadatbazis-2012-2013/cat_view/3-cikkadatbazis/16-2013/21-iii-szekcio-alternativ-kozgazdasagtan Letöltés ideje: 2014.06.13.
- Lublós Ágnes – Tóth Eszter – Vermes Ákos (2008): *Csoportalapú hitelezési rendszerek*. Hitelintézeti Szemle, 4. sz.
- Reszkető Petra – Váradi Balázs (2012): *Kiút Mikrohitel program értékelése*. Szakpolitikai Elemző Intézet, Budapest. Elérhető: http://www.budapestinstitute.eu/uploads/Kiut%20ertekeles_tanulmany%20FINAL%20MOD.pdf Letöltés ideje: 2012.10.20.
- Sipiczki Zoltán (2012): *A Grameen modell pénzügyi fenntarthatósága*. MSc diplomadolgozat, Kaposvári Egyetem, Gazdaságtudományi Kar.
- A Kiútprogram honlapja. Elérhető: <http://www.kiutprogram.hu> Letöltés ideje: 2013.04.23.
- 2013. évi CCXXXVII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról.

ENGLISH ABSTARCT

The economic crisis of today forces us, if not to question the functioning economic system so far, but to think about the fact whether is it possible to

solve our problems in a way not entirely fitting in the mainstream economics. This study presents two of these arrangements in Hungary. One of them is the bank for the poor model introduced in Bangladesh. We analyzed the Hungarian adaptation. The other one is the evaluation of local currencies' long-awaited legislation. Both examples show that there are unusual economic solutions for financing and stimulate the economy, but they have real legitimacy only if they are sufficiently adaptable to the domestic environment. While the group-based microfinance schemes cannot produce resounding success for the time, the local currencies have already operated successfully in several settlements.

Sávós szitakötő - *Calopteryx splendens*

A pénzügyi piac feletti felügyelet mint a társadalom védőhálója – gondolatok a szervezeti keretekről

---

A 2007-ben kibontakozó gazdasági válság lényeges következményekkel járt – többek között – a központi bankok szerepének és felelősségének újraértelmezése tekintetében. Elindult egy folyamat, amelynek keretében a pénzügyi közvetítő-rendszer felügyeletével kapcsolatos feladatok és hatáskörök a nemzeti bankok szervezetén belülre kerülnek. Ilyen irányú szervezeti reformot valósított meg Írország, Nagy-Britannia, Oroszország és ehhez az áramlathoz csatlakozott Magyarország is. A szervezeti reformok megvalósításakor figyelemmel kell lenni a külföldi mintákra, illetve azokra az alapvető kritériumokra, amelyek egy közhatalmat gyakorló szerv helyes szervezeti kereteinek kialakításához elengedhetetlen. A tanulmányban a „jó” szervezeti keret hét kritériumát és annak megvalósulását vizsgálom a magyar pénzügyi felügyeleti rendszer átalakítása során. A „jó” intézményi keret hét kritériuma alapvetően megvalósul az új felügyeleti rendszer tekintetében, azonban több kritérium esetén bizonyos „kockázatok” léphetnek fel, amelyek kezelésére még felmerülésük előtt szükség lehet.

1. BEVEZETÉS

A piaci mechanizmusok működésének lényege az, hogy az elszigetelt gazdasági szereplők egyedi tevékenységeinek, akcióinak eredményeképpen alakul ki a végeredmény. Ez a végeredmény pedig a klasszikus közgazdaságtan – „láthatatlan keze” – szerint a piacok egyensúlyi állapota, vagyis az az állapot, amikor a piac szereplői a lehető legtöbb hasznos terméket és szolgáltatást állítják elő a rendelkezésre álló forrásokból. Ebből az eszmei alapból (is) táplálkozva, az elmúlt évtizedekben a neoliberais piacgazdaság velejárája-ként felerősödtek azok az álláspontok, amelyek a bankszabályozás kismértékű

[1] Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Közigazgatási és Pénzügyi Jogi Tanszék, egyetemi tanársegéd (janos.kalman88@gmail.com).

jelenlétét, vagy akár annak hiányát is elfogadhatónak tartották. Az ún. free banking elmélete szerint az államnak (a kormányoknak) nem kell szabályozni és tevékenységüket befolyásoló ellenőrzés alá venni a bankokat, hiszen a bank mint autonóm piaci szereplő, biztonságos működése fenntartásával a vele szemben támasztott követelményeket kielégíti.^[2] Azonban a tökéletes piaci egyensúly a modern piacok keretében egyáltalán nem természetes állapot, ún. piaci kudarcok jönnek létre, amelyek lerontják a pénzügyi piacok működését.^[3] A piaci kudarcok megelőzése és kezelése miatt – természetesen a piaci szereplők önszerveződésének is teret engedve – szükséges az állami beavatkozás, sőt ahogy a deregulált, liberalizált és globalizálódott pénzügyi piac összeomlása mutatja sokkal szigorúbb, feszebb állami szabályozásra és felügyeletre van szükség. A globalizáció korában is az állam (és az államok szövetségei) a gazdaság legfőbb és legvégső stabilizátora, hiszen – bizonyos esetekben – az állam a végső kötelezettségvállaló, a gazdaság fő szabályozója, a gazdaságpolitika kidolgozója, valamint tulajdonos és közszolgáltató.^[4]

A gazdasági világválság hatására világszerte számos országban felülvizsgálat alá vonták a pénzügyi felügyeletet ellátó intézményrendszert, így átalakításra került olyan jelentős országokban, mint az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Oroszország, de olyan viszonylag kis piaccal rendelkező államokban is, mint Írország vagy Magyarország. Ezek az intézményi változásokról szóló döntések elsősorban politikai döntéseknek tekinthetők és jellemzően a felügyeleti eszközök centralizációjával és költségvetési megfontolásokkal indokolják őket.

A politikatudomány régóta hangsúlyozza az intézményi keretek fontosságát a kormányzati teljesítményben.^[5] Széles körben felismerésre került, hogy az intézmények lényeges, de alig méltányolt közvetítői a közpolitikának, amely a szabályok és a döntések kifinomult kölcsönhatásán keresztül fejti ki hatását.^[6] Az intézményi közgazdaságtan művelői szerint az intézményi keretek a viselkedést is befolyásolják, és ez eltérő eredményekhez vezethet.^[7] Ahogy Gerber

[2] Lentner Csaba (2013): A bankszabályozás tudományos rendszertana és fejlődése. In: Lentner Csaba (szerk.): *Bank menedzsment. Bankszabályozás - pénzügyi fogyasztóvédelem*. Nemzeti Közszerkezet és Tankönyv Kiadó, Budapest. 27-85.

[3] Lapsánszky András (2009): *A hírközlés közszolgáltatási-közgazdasági rendszerének fejlődése és szerkezeti reformja*. HVG-Orac, Budapest.

[4] Gál Zoltán (2010): *Pénzügyi piacok a globális térben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

[5] Ld. Cseres Katalin (2013): Együtt vagy külön? Intézményi megoldások a fogyasztóvédelem és a versenyjog területén. In: Valentiny Pál – Kiss Ferenc László – Nagy Csongor István: *Verseny és szabályozás 2012*. MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest. 61-96.; Wilks, S. (1999): *In the Public Interest: Competition Policy and the Monopolies and Mergers Commission*. Manchester University Press, Manchester.

[6] Crane, D. A. (2011): *The Institutional Structure of Antitrust Enforcement*. Oxford University Press, New York.

[7] North, D. C. (1995): The New Institutional Economics and Third World Development. In: Harris, J. – Hunter, J. – Lewis, C. M. (eds.): *The New Institutional Economics and Third Worlds Development*. Routledge, London. 17-26.

fogalmaz, minden intézményi környezet a maga képére formálja a döntéseket, ez a jogi szabályozás eltérő működését és így eltérő kimenetelét eredményezheti.^[8] Erre figyelemmel tanulmányomban a pénzügyi piac szabályozásának és felügyeletének erősödésével kapcsolatban előkérdésként tekintek az intézményi keretek meghatározására. Ezen belül kísérletet teszek a „jó” intézményi keret kritériumainak megfogalmazására és azok alapján a magyar felügyeleti rendszer átalakításának áttekintésére.

2. A „JÓ” INTÉZMÉNYI KERET HÉT KRITÉRIUMA

Coase munkássága alapvetően arra a kérdésre kereste a választ, hogy mikor választja egy cég azt, hogy maga lásson el egy feladatkört, illetve mikor szerződik erre másokkal, és hogyan dönt az utóbbi esetben a szerződés, a felvásárlás vagy a közös vállalkozás mellett.^[9] Ezt a kérdést a közigazgatásra vonatkoztatva úgy tehetjük fel, hogy hogyan dönthető el, hogy melyek egy közigazgatási szerv alapvető feladatainak az „optimális” határai? (E ponton szeretném előre megjegyezni, hogy az MNB-re csak a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletének ellátása során tekintek speciális – atipikus – közigazgatási szervként.)

Hyman és Kovacic legújabb munkájában – Coase munkásságát a közigazgatás szervezeteire adaptálva – hét kritériumot emel ki, amelyek segíthetnek eldönteni azt a kérdést, hogy ki mit csináljon, vagyis adott esetben a pénzügyi piac szabályozásához és felügyeletéhez kapcsolódó feladat és hatáskörök mely szervezet kompetenciájába kerüljenek.^[10] A következő alfejezetekben röviden összefoglalom Hyman és Kovacic megállapításait.

2.1. A POLITIKAI BIZALOM (POLITICAL IMPLICATIONS)

A politika kiemelt jelentőségű a közhatalmi természetű hatáskörök elosztása során, hiszen az alapvető hatáskörelosztásokat a parlament végzi el az alkotmány megalkotásával és az azt konkretizáló törvények elfogadásával. Éppen ezért egy szervezet működésére hatást gyakorol, hogy a politikai rendszer milyen bizalommal fordul felé. A hatóságok működési stabilitása nehezen képzelhető el a politikai bizalom hiányában.

[8] Gerber, D. J. (2008): Competition Law and the Institutional Embeddendness of Economics. In: Drexler, J. - Idot, L. - Monégier, J. (eds.): *Economic Theory and Competition Law*. Edward Elgar.

[9] Coase, R. H. (2004): *A vállalat, a piac és a jog*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

[10] Hyman, D. A. - Kovacic, W. E. (2013): *Competition Agencies with Complex Policy Portfolios: Divide or Conquer?* GW Law Faculty Publications & Other Works, Paper 631. (Elérhető: http://scholarship.law.gwu.edu/faculty_publications/631. Letöltés ideje: 2014.08.30.)

2.2. KÖVETKEZETES CÉLKITŰZÉS (POLICY COHERENCE)

A következetes célkitűzés kritériuma fundamentális jelentőségű, arra vonatkozik, hogy egy szervezet gondozásába utalt célok mennyire vannak összhangban, koherenciában egymással. A közgazdaságtan nyelvénél szólva a szervezet funkciói komplementerek vagy egymást helyettesítők. Ha komplementerek, akkor a társításukhoz potenciális előnyök kapcsolódnak, amelyek növelhetik a hatékonyságot, azonban, ha egymást helyettesítők, akkor a társításuk elhanyagolható előnyökkel járhat, sőt a meglévő teljesítmény romlását is maga után vonhatja. Egyszerűbben fogalmazva a szinergiák és a hatékonyság növelése inkább az egymást kiegészítő célok megvalósításához, funkciók gyakorlásához kapcsolódnak, ugyanis a tartós célkitűzések megalkotása a konkuráló érdekek egyensúlyát követeli meg.

Gondoljunk csak a pénzügyi piac felügyelete esetén a prudenciális szabályok és a fogyasztóvédelmi rendelkezések közötti összeütközésre. Ha a prudenciális szabályok és a fogyasztóvédelmi rendelkezések érvényesítése két különálló hatóság kompetenciájába tartozik, akkor mindegyik hatóság saját céljának teljes körű érvényesítésével foglalkozik, és nem vesz tudomást a másik hatóság felelősségéről. Éppen ezért ez a megoldás állandó konfliktusok forrása lehet. Az egyes célok egyensúlyának megteremtésére vonatkozó döntést mindenképpen meg kell valakinek hoznia, akkor is, ha a funkciók integrálódnak egy szervezetben és akkor is, ha nem. A későbbiekben a prudenciális és a fogyasztóvédelmi célok kapcsolatára visszatérek.

2.3. TELJESÍTMÉNY ÉS KÉPESSÉG (CAPACITY AND CAPABILITY)

A hatóságok anyagi és személyi erőforrásai korlátozottak, ugyanúgy, ahogy minden erőforrás. A hatóság N+1 feladattal való felhatalmazása komoly problémák forrásává válhat, abban az esetben, ha a hatóságnak eleve csak N feladat ellátására voltak megfelelő forrásai. Máshogy fogalmazva, egy hatóság, amelynek számos eltérő feladata van, könnyen találhatja magát abban a helyzetben, hogy olyan sok dolgot kellene elvégeznie, amelyre nincs elegendő képzett szakembere. A sokrétű feladatok ellátása megköveteli a megfelelő teljesítményt és az erőforrások hatékony allokálását. Ezek hiányában a hatóság szükségszerűen válogatni fog a céljai között és kevesebb figyelmet fordít azoknak a megvalósítására, amelyek nincsenek a missziójának középpontjában. Fontos megjegyezni, hogy a teljesítmény és a képesség nem azonos fogalmak. A képesség azt jelenti, hogy egy hatóság rendelkezik a megfelelő eszközökkel, hogy helyes döntéseket hozzon, amelyeken keresztül vizsgálható a teljesítménye. Két irányban követhet el hibákat a szervezet: 1.) beavatkozik akkor, amikor nem kellene (pozitív rossz); 2.) nem avatkozik be akkor, amikor kellene (negatív rossz). Alapvetően mindkét hiba ugyanolyan problematikus lehet.

Egy gondolatra még rá kell világítani. Egy hatóság lényegi (szubsztantív) feladatainak bővülése rombolhatja a teljesítményt. Ahogy egy hatóság (köz) hatalma nő, a vezetése és a személyzete könnyen eltúlozhatja, hogy a szervezet meddig működhet hatékonyan és kevesebb figyelmet fordít arra, hogy a teljesítménye valóban a kötelezettségeinek megfelelő-e.

A hatóság képességét szintén befolyásolhatja, hogy a személyzete mennyire önkritikus a problémák azonosított okaival és az azokra adott válaszokkal kapcsolatban. Amikor ugyanis több hatóság osztozik egy feladat ellátásán, akkor mindig a rendszerbe van építve a belső visszacsatolás lehetősége. Ez klasszikusan a több szem, többet lát elvének az érvényesülése. Amikor azonban egyetlen hatóság felelősségébe tartozik egy egész piac felügyelete és a felmerülő problémákra adott válaszok a szervezeten belül fogalmazódnak meg, akkor azok a csordaszellem és a csótlás áldozatává válhatnak.

2.4. HITELESSÉG, MINŐSÉG (CREDIBILITY, BRANDING)

Egy hatóság „brandje” magában hordozza a hatóság belső és külső prioritásairól szóló üzenetet. A „brand” könnyen felhígulhat, összekuszálódhat, ha egy hatóságnak túl sok felelősségi területe van, vagy ha a felelősségi területek nem kiegészítőek, nem konzisztensek. Egy összekuszálódott „brand” könnyen hatást gyakorolhat a hatóság döntéshozatali folyamataira: az összezavarodott célok tengerében zavaros sztenderdek, módszertanok, vagy a döntések teljesen ad hoc indokolásához vezethetnek. Ez a helyzet egyúttal el is térítheti a hatóságot az elsődleges missziójának a teljesítésétől és rossz irányba befolyásolhatja a szervezeti kultúráját is. A „brandnek” ez a dinamikája hatást gyakorolhat a hatóság hitelességére is. Minél jobb a szervezet hírneve, annál egyszerűbben kapja meg a megfelelő forrásokat és védi meg döntéseit a bíróság előtt. Természetesen a hitelesség több faktor együtteséből tevődik össze, magában foglalja a hatóság saját történetét, a múltbeli döntéseit, a politikai tőkét, valamint a csapdába esésre való hajlamosságát.

2.5. BELSŐ SZERVEZETIKOHÉZIÓ (INTERNAL ORGANIZATIONAL COHESION)

Amikor különálló feladatokat kombinálnak egy hatóság szervezetén belül, akkor általában ez azzal jár, hogy különálló belső szervezeti egységeket hoznak létre a feladatok ellátására. A belső szervezeti egységek közötti viszonyt alapvetően a versengés jellemzi, amely lehet konstruktív vetélkedés, destruktív vetélkedés, valamint elképzelhető, hogy a szervezeti egységek egyszerűen nem vesznek tudomást egymás létezéséről. Azt a kérdést, hogy milyen lesz a versengés a szervezeten belül, Hyman és Kovacic szerint a szervezeti kultúra és a szervezet története határozza meg.

2.6. RUGALMASSÁG (RESILIENCE)

A jogszabályok a hatóságok hatáskörét általában a szolgáltatás, vagy a szolgáltatást nyújtó szervezet meghatározásával állapítják meg. A hatóság hatáskörét meghatározó szolgáltatások, vagy szervezeti struktúrák azonban a piac fejlődésével megváltozhatnak, ezért a hatáskört kijelölő normáknak megfelelően rugalmasnak kell lenniük, hogy e változásokra reagálni tudjanak. A rugalmasság azonban nem mehet a jogbiztonság rovására, hiszen a jogállamiság követelménye azt is megköveteli, hogy a hatáskörök kifejezetten jogszabályokban kerüljenek rögzítésre.

2.7. A SZABÁLYOZÁSI RENDSZERRE GYAKOROLT JÁRULÉKOS HATÁSOK (COLLATERAL EFFECTS ON THE REGULATORY ECOSYSTEM)

Egy állam közigazgatási szervezetrendszere rengeteg különböző típusú szervből épül fel, mivel a modern államban – az ellátandó feladatok nagy száma miatt – nem elképzelhető, hogy minden állami feladatot egy központi állami szerv valósítsa meg. Éppen ezért a decentralizáció és a dekoncentráció elvei mentén felépült közigazgatási szervezetrendszerben szükségszerűen egymást átfedő hatáskörök jöhetnek létre. Ez magával vonja annak a követelményét, hogy a szervek szükség esetén egymással együttműködjenek és koordináltan tevékenykedjenek. A kooperációnak és a koordinációnak számos formája létezik, a formális megállapodásuktól (ún. együttműködési megállapodások), a szervezetek között létrehozott munkacsoportokon át, egészen az informális, személyes kapcsolatokig. Amikor a szabályozási és felügyeleti hatáskörök újraosztására kerül sor, vagy egy új hatóságot állítanak a rendszerbe, vagy új eszközöket ruháznak egy hatóságra, akkor komoly esély van arra, hogy a szabályozási rendszeren repedések keletkeznek.

2.8. MELYIK KRITÉRIUM A LEGFONTOSABB?

Frank Easterbrook bíró 1992-ben egy ítéletében azt mondta, hogy azok a kritériumrendszerek, amelyek nem tartalmaznak fontossági sorrendet, azok nem megfelelő feltételrendszerek és soha nem adnak konkrét eredményeket.^[11] Véleményem szerint e kritériumrendszer három pontjára kell kiemelt figyelmet fordítani. Ezek között is a politikai bizalom a legfontosabb, melyet a következe-

[11] Az eredeti megfogalmazás szerint: „Lists without metes, bounds, weights, or means of resolving conflicts do not identify necessary or sufficient conditions; they never prescribe concrete results.” L. Sears, Roebuck & Co.v. Commissioner, 972 F.2d 858 (7th Cir. 1992). (Elérhető: <http://www.feldlaw.com/articles/sears.html>. Letöltés ideje: 2014.08.29.)

tes célrendszer, majd a teljesítmény és képesség követ. A többi kritérium között sorrend nem állapítható meg.

3. A MEGREFORMÁLT MAGYAR FELÜGYELETI RENDSZER ÉRTÉKELÉSE A „JÓ” INTÉZMÉNYI KERET HÉT KRITÉRIUMÁNAK TÜKRÉBEN

2013 októberéig Magyarországon a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletét a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (a továbbiakban: PSZÁF) látta el, amely integrált felügyeleti hatóságként a Magyar Nemzeti Banktól (a továbbiakban: MNB) elkülönülve került megszervezésre. 2013. október 1. napjával a PSZÁF megszűnt és feladatait – a Magyar Nemzeti Bankról szóló 2013. évi CXXXIX. törvénnyel (a továbbiakban: MNB tv.) – integrálta az Országgyűlés az MNB szervezetébe. A továbbiakban az integráció következtében létrejött új MNB-t mint szervezetet vetem össze a fent tárgyalt hét kritériummal.

3.1. A POLITIKAI BIZALOM

A teljes pénzügyi szektor felügyeleti hatásköreinek allokálásával kapcsolatos kérdést nem lehet csupán gazdasági kérdésként felfogni, és pusztán közgazdasági tézisek segítségével megoldani. Pierluigi Ciocca szerint azt, hogy egy adott országban a pénzügyi felügyelet melyik intézmény kezébe kerüljön, nemcsak gazdasági kérdés, hanem több, egymásra épülő adottság és tényező következménye. Ezek sorában említi meg az ország „joggyakorlatát”, pontosabban jogrendszerét, ami alatt a kérdést körülölelő alkotmányos és intézményi feltételrendszert és működést érti. Másodikként emeli ki a felügyelet alapításának körülményeit, történetét, a jelenlegi működést, ezen belül is lényeges vonásként említi az intézményi függetlenséget. Harmadik befolyásoló tényezőként a változó és változtatható „piaci szokásokat és vélekedéseket” említi meg.^[12] Összességében tehát azt állítja, hogy a hatáskörök allokálása nem elsősorban gazdasági, hanem sokkal inkább politikai kérdés.

A hazai felügyeleti rendszer történetét áttekintve megállapíthatjuk, hogy számos szervezeti modellre találhatunk példát. Ha csak a rendszerváltozás utáni időszakot nézzük, akkor a hazai felügyeleti rendszer alakulását első ütemben a folyamatos integráció, majd a kormánytól való függetlenedés, végül az europánizáció jellemezte. Azonban már 2012-ben Magyarország jogrendszerének újraalapozásakor Magyarország Alaptörvényének átmeneti rendelkezéseiről szóló norma úgy rendelkezett, hogy az Alaptörvény 41. vagy 42. cikkében meghatározott sarkalatos törvény úgy rendelkezhet, hogy a pénzügyi

[12] Ciocca, P. (2001): *Supervision: one or more institutions?* BIS Review, 39.

közvetítőrendszer felügyeletét ellátó szerv és a Magyar Nemzeti Bank feladat- és hatásköreit általános jogutódként egy új szervezet láthatja el, amelynek elnökét a köztársasági elnök az Alaptörvény 41. cikk (2) bekezdése alapján nevezi ki. Vagyis a politikai akarat már 2012-ben megvolt arra, hogy a monetáris politika és a pénzügyi közvetítőrendszer felügyelete egy új típusú szervben kerüljön összevonásra, azonban elsősorban az Európai Unió nyomására ez akkor nem valósult meg. Az új jegybanki vezetés kinevezését követően azonban az EKB aggályai is elhalványultak és összevonásra került a két fő funkció a jegybank szervezetén belül. Ha csak az integrációt követő időszakra fókuszálunk, akkor az integráció óta eltelt rövid idő alatt nem mutatkozott jel az MNB-be vetett politikai bizalom csökkenése felé, sőt a politikai diskurzus nem is tudott meggyőző ellenérvet felmutatni az integrációval kapcsolatban, így azt mondhatjuk, hogy a „jó” szervezeti struktúra legfontosabb eleme teljesülhet az MNB esetén. Megjegyzendő azonban, hogy ha hosszabb időtávot veszünk alapul, akkor a sorozatos átalakítások a pénzügyi piac felügyeletét ellátó hatóság jogállásának folyamatos változása azt is jelentheti, hogy e terület hatóságával szemben a hosszú távú politikai bizalom – ami a stabilitás alapvető feltétele – nem is állt fenn.

3.2. KÖVETKEZETES CÉLKITŰZÉS

A központi bankok európai modelljében egyértelműen a fizetési eszköz értékének megőrzése a jegybank legfőbb teendője,^[13] ez a kötelezettség az Európai Unió alapító szerződéseiből egyébként is következik. Ennek megfelelően az MNB tv. is úgy fogalmaz, hogy az MNB elsődleges célja az árstabilitás elérése és fenntartása. Az MNB elsődleges céljának veszélyeztetése nélkül támogatja a pénzügyi közvetítőrendszer stabilitásának fenntartását, ellenállóképességének növelését, a gazdasági növekedéshez való fenntartható hozzájárulásának biztosítását és a rendelkezésére álló eszközökkel a Kormány gazdaságpolitikáját. Az MNB tv. tehát elsődleges célként – *expressis verbis* – az infláció megfékezését határozza meg az MNB számára, míg a többi célját az elsődleges cél veszélyeztetése nélkül valósíthatja meg.

Az MNB tv. 4. § (14) bekezdésében kimondja, hogy az MNB alapvető feladatai közé nem tartozó feladatok az MNB egyéb feladatai, amelyeket – jogszabályban meghatározottak szerint – csak elsődleges célja és alapvető feladatai teljesítésének veszélyeztetése nélkül folytathatja. Ebből következően a pénzügyi közvetítő rendszer felügyeletét csak az árstabilitás veszélyeztetése nélkül valósíthatja meg az MNB, vagyis a prudenciális felügyelet, valamint a pénzügyi fogyasztóvédelem megvalósítása során a monetáris politika célkitűzései jelentik a legfontosabb feltételeket. Az MNB tv. tehát egyértelmű fontossági sorrendet állít fel a célok

[13] Bod Péter Ákos (2012): *Pénzügyi alapok*. Magyar Szemle Könyvek, Budapest. 126.

között, amellyel egyúttal a jogalkotó az uniós jogból fakadó kötelezettségeinek is eleget tesz. A szakirodalom szerint azonban a monetáris politika és a pénzügyi közvetítőrendszer felügyelete között beépített érdekkonfliktus van, mivel a monetáris politika adott esetben más szempontokat vesz figyelembe, mint a prudenciális felügyelet. A monetáris politika szigorítása vagy enyhítése ronthatja a bankok prudenciális helyzetét, amely visszahat az inflációs célkitűzések teljesítésére is. Továbbmenve elképzelhető, hogy a jegybank adott esetben nem lesz kellően agresszív az infláció kontrollálásában, mivel a magasabb alapkamatok banki problémákhoz vezethetnek.^[14] A szakirodalmi érvek alapján az Európai Unió is a monetáris politikai és pénzügyi felügyeleti felelősség elválasztására alapozva hozta létre az Egységes Felügyeleti Mechanizmust, a Bankunió keretében.^[15] Fontos kiemelni, hogy mivel makrogazdasági szinten az egyes célok között konfliktus van, így nem egyik vagy másik cél favorizálása a megoldás, hanem a megfelelő egyensúly (a megfelelő trade-off-ok) megtalálása, ezért nem lehet a törvény erejénél fogva az egyik célt a másik fölé helyezni, ugyanis ezzel a tartalmi összeütközés fennmarad. A hazai szabályozás tehát köti az MNB-t, ugyanis nincs mozgástere az árstabilitás megvalósítására és a pénzügyi stabilitás elérésére irányuló döntések konfliktusa esetén, mivel az elsődleges célt kell szem előtt tartania. Ez azonban feszültségeket generálhat az MNB feladatainak ellátása során.

Összefoglalva tehát azt láthatjuk, hogy a „jó” intézményi keret második kritériuma - tartalmi oldalról nézve - nem teljesül maradéktalanul, mivel az MNB-re ruházott alkotmányos funkciók között adott esetben feszültség, beépített érdekkonfliktus keletkezik, amelyet nem feltétlenül csökkent a szabályozás, hanem az MNB döntési mozgásterét korlátozza.

3.3. TELJESÍTMÉNY ÉS KÉPESSÉG

Az MNB tv. általános indokolása az integráció indokaként azt jelölte meg, hogy az integráció megteremtése alapvető feltétele annak, hogy a pénzügyi rendszer egészének stabilitását veszélyeztető rendszerkockázati tényezők nyomán követhetők és kontrollálhatóak legyenek, azaz a makroprudenciális és a mikroprudenciális felügyelet közötti megfelelő hatékonyságú koordináció biztosított legyen. Véleményem szerint nem kizárólag a szervezeti integráció képes a megfelelő és hatékony koordináció lehetőségét biztosítani a két felügyeleti pillér és a monetáris politika között, az együttműködés hatékony rendszere különálló

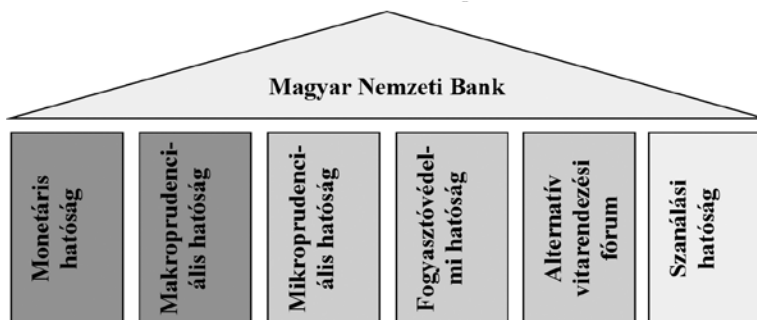
[14] Ld. Goodhart, C. A. E. – Schoenmaker, D. (1995): *Should the Functions of Monetary Policy and Banking Supervision be Separated?* Oxford Economic Papers, 47(4).; Ligeti Sándor (2004): *Egységes pénzügyi felügyelet, specializált felügyelet*. Gazdaság és Jog, 6. sz.

[15] Ld. a Tanács 1024/2013/EU rendelete (2013. október 15.) az Európai Központi Banknak a hitelintézetek prudenciális felügyeletére vonatkozó politikákkal kapcsolatos külön feladatokkal történő megbízásáról, 65. preambulum-bekezdés.

szervek között is biztosítható. Azonban ki kell emelni, hogy a monetáris politika és a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletének egy szervezetben történő összefogása potenciális előnyökkel is jár – ahogy ezt több ország is alkalmazza –, de az egyes funkciókat – a beépített érdekkonfliktus semlegesítése érdekében – célszerű úgy elválasztani egymástól, hogy közöttük a szinergiák biztosítva, de a felelősségi területek elhatárolva legyenek, valamint ne legyen túl sok eltérő szemléletet igénylő feladat, ami szétforgácsolja az erőforrásokat.

Az MNB tv. a célok meghatározásának megfelelően megkülönbözteti az MNB alapvető és egyéb feladatait. Az alapvető feladatok közé tartozik a monetáris politika megvalósítása, a bankjegy- és érmekibocsátás, a devizatartalék képzése, a fizetési és elszámolási rendszerek felvigyázása – vagyis a hagyományosan is központi banki tevékenységet jelentő feladatok –, valamint a makroprudenciális politika kialakítása. A pénzügyi közvetítőrendszer mikroprudenciális felügyelete, a fogyasztóvédelem és az alternatív vitarendezési, valamint a szanálási feladatok ellátása csak egyéb feladatnak minősül. Az 1. ábra szemlélteti, hogy a fúziót követően milyen feladatok ellátása került az MNB keretein belülre.^[16]

1. ábra: Az MNB által ellátandó feladatok, szerepek

Forrás: Saját szerkesztés.

Az MNB feladatainak bővülése növelheti a tévedés és a hibás döntéshozatal lehetőségét, ami főleg válság esetén kritikus is lehet.^[17] Ezért megfontolandó egyes feladatok leválasztása annak érdekében, hogy az MNB céljainak megvalósítására tudjon koncentrálni. Fenn áll a veszélye, hogy a fúzió túl nagy mennyiségű feladatot ró egy szervezetre, így megfontolandó egyes feladatok

[16] Legfeljebb megemlítésre érdemes, hogy a sajtóban napvilágot látott olyan hír is, amely szerint az Államadósság Kezelő Központ is a Magyar Nemzeti Bank szervezetén belülre kerülhetne.

[17] Neményi Judit (2012): A pénzügyi válság hatása a központi bankok szabályozására. In: Valentiny Pál – Kiss Ferenc László – Nagy Csongor István (szerk.): *Verseny és szabályozás* 2011. MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest. 167-209.

átcsoportosítása. Praktikus megoldás lehetne a fogyasztóvédelemmel kapcsolatos hatósági és alternatív vitarendezési (Pénzügyi Békéltető Testület) jogköörök gyakorlására önálló hatóságot létrehozni, mivel a fogyasztóvédelmi jogalkalmazás egészen eltérő logikát igényel, mint a prudenciális felügyelet (ún. ikertorony modell). Szükséges lenne ez az egyedi fogyasztóvédelem – a feladatok nagy száma miatt érhetően – háttérbe szorult az MNB szervezetén belül. Ahogy az MNB Alapokmánya fogalmaz „vizsgálatai során a Magyar Nemzeti Bank a fogyasztók széles körét érintő, rendszerszintű fogyasztóvédelmi anomáliákra kíván koncentrálni az egyedi panaszok kivizsgálásával szemben”. Ebből következően – erőforrások hiányában és a feladatok nagy száma miatt – az egyedi pénzügyi fogyasztóvédelem háttérbe szorul.

Az integráció eredményeként lényegében a pénzügyi rendszer teljes kontrollja – a monetáris politika megvalósításától a bajba jutott bankok szanálásáig – egy szervezeten belül centralizálódott, amelyhez – a jegybanki függetlenségből adódóan – viszonylag gyenge elszámoltatási mechanizmusok párosulnak. A monetáris politika gazdaságpolitikai döntéshozatal, míg a felügyeleti tevékenység egyértelműen egyedi hatósági jogviszonyokon keresztül érvényesülő hatósági tevékenység, így az egyes döntések meghozatalához eltérő gondolkodásmód is szükséges. E különbség felveti a kérdést, hogy egy személy, vagy ugyanazokból a tagokból álló döntéshozó testület alkalmas-e arra, hogy hatékonyan és eredményesen hozza meg a felelősségi területek döntéseit.

Az MNB esetén a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletének döntéshozói – ahogy a belső szervezeti kohézióval foglalkozó alfejezetben látni fogjuk – részben a monetáris politikai döntéshozói is. Ez mindenképpen hasznos a monetáris politika és a pénzügyi közvetítőrendszer felügyelete közötti információáramlás biztosítása érdekében, amely kölcsönösen hozzájárul a felelősségi területek minőségi döntéshozatalához. A két terület döntéshozói közötti átfedésekből eredő esetleges ellenvetések a döntések megfelelő szakmai előkészítésével kiküszöbölhetőek.

A „jó” intézményi keret harmadik kritériuma esetén az állapítható meg, hogy a képesség megléte mellett, sok eltérő szemléletet és eltérő közgazdasági elemző munkát, valamint jogalkalmazási módot magában foglaló feladat került egy tető alá, amelyekkel kapcsolatban felmerülhet a rendszer túlterhelése, amely már az MNB teljesítményére is hatást gyakorolhat.

3.4. HITELESSÉG, MINŐSÉG

A központi bankok pénzügyi stabilitási funkciójának megerősítése veszélyeket is rejt és konfliktusokat is okozhat a független monetáris politikával. Nemcsak azért, mert a feladatok számának növekedésével nagyobb a tévedési lehetőség, hanem a hitelesség szempontjából is. Az egyik funkció ellátásának színvonala

hat a másik funkció hitelességére.^[18] Bankcsődök esetén általában a felügyeletet vonják először kérdőre, hogy miért nem észlelték a likviditási problémákat és miért nem tettek semmit, hogy megakadályozzák a csődöt. Abban az esetben, ha a központi bank hitelessége, mint felügyeleti szerv csökken, kevésbé megbízhatóvá válik, akkor az kihatással van monetáris politikájának hitelességére is.

A hitelesség több faktor együtteséből tevődik össze és a központi banknak folyamatosan arra kell törekednie, hogy a hitelességét, egyúttal függetlenségét fenntartsa, mert annak romlása a döntéseibe vetett bizalom csökkenésében és a kamatfelárak növekedéséhez kapcsolódó társadalmi költségekben fog megjelenni.

Az MNB már a felügyeleti feladatok integrációját megelőzően erőteljes kamatcsökkentésbe kezdett, amelyet a piaci elemzők kifejezetten sikeresnek értékelték makrogazdasági szempontból, így a monetáris politika hitelessége is növekedett.^[19] Ezzel párhuzamosan azonban mind itthonról, mind külföldről, több irányból is támadás érte az MNB-t a társadalmi felelősségvállalási stratégiájával, valamint az ingatlanvásárlási programjával kapcsolatban, amelyek negatív hatással lehetnek hitelességére. A hitelesség kérdésében megítélésem szerint ezen események ellenére – elsősorban a kamatcsökkentési politika pozitív makrogazdasági következményeinek köszönhetően – is jól teljesít az MNB, de ezt fenn is kell tartania.

3.5. BELSŐ SZERVEZETI KOHÉZIÓ

Az összevonást követően az MNB szervezetében is változás következett be. Az MNB négy szervét különböztethetjük meg: a) a Monetáris Tanácsot, b) az igazgatóságot, c) a felügyelőbizottságot és d) a Pénzügyi Stabilitási Tanácsot.

Az MNB legfőbb döntéshozó szerve, ezen belül a pénzügyi piac felügyeletének stratégiai kereteit meghatározó szerv a Monetáris Tanács. A Monetáris Tanács legalább öt-, legfeljebb kilenctagú testület, tagja az MNB elnöke, mint a Monetáris tanács elnöke, az MNB alelnökei és további tagok. Az MNB elnökét és alelnökeit^[20] – az Alaptörvény alapján – a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki hat évre. A Monetáris Tanács további tagjait – az MNB tv. alapján – hat évre az Országgyűlés választja. A Monetáris Tanácson belül az Országgyűlés által választott tagok számának mindig meg kell haladnia a

[18] Uo. 205.

[19] Kertész Krisztián (2014): *Az MNB kamatcsökkentési sorozatának (2012-2014) értékelése*. (Szakértői tanulmány a Táncsics Alapítvány megbízására.) (Elérhető: <http://efp.hu/files/cikk/pdf/kamatcsokkentestanulmany.pdf>. Letöltés ideje: 2014.08.30.)

[20] Az MNB-nek jelenleg három alelnöke van: a.) a monetáris politikáért, pénzügyi stabilitásért és hitelösztönzésért felelős alelnök; b.) a pénzügyi szervezetek felügyeletéért és fogyasztóvédelemért felelős alelnök; valamint c.) a statisztikáért, készpénzlogisztikáért és pénzügyi infrastruktúráért felelős alelnök.

köztársasági elnök által kinevezett tagok számát. A Monetáris Tanács tagjait, így az elnököt és az alelnököket is – akaraton (lemondás) és objektív körülményeken (megbízatási idő letelte, halál) kívül – csak az Európai Központi Bank Alapokmányában meghatározott okokból lehet elmozdítani. Az Alapokmány szerint ugyanis valamely nemzeti központi bank elnökét – jelen esetben a Monetáris Tanács bármelyik tagját – kizárólag abban az esetben lehet hivatalából felmenteni, ha már nem felel meg a feladatai ellátásához szükséges feltételeknek, vagy ha súlyos kötelezettségzegést követett el. Fontos megjegyezni, hogy az elnök, valamint az alelnökök felmentése esetén a köztársasági elnök döntéséhez a miniszterelnök ellenjegyzése szükséges. A Monetáris Tanács határozatképes, ha tagjainak többsége jelen van, határozatait a jelenlévők egyszerű szótöbbségével hozza, szavazategyenlőség esetén a Monetáris Tanács elnökének, illetve az elnök akadályoztatása esetén elnökhelyettesének szavazata dönt.

Az igazgatóság felelős a Monetáris Tanács és a PST döntéseinek végrehajtásáért, valamint az MNB működésének irányításáért. Az igazgatóság tagja az MNB elnöke, valamint a három alelnök. Fontos, hogy a Monetáris Tanács bármely, a hatáskörébe tartozó kérdés eldöntésére felhatalmazhatja az igazgatóságot, ebben az esetben azt csak beszámolási kötelezettség terheli. Az igazgatóság határozatait a jelenlévők egyszerű többségével hozza. Szavazategyenlőség esetén az elnök, akadályoztatása esetén az elnök által kijelölt igazgatósági tag szavazata dönt. Az igazgatóság határozatképes, ha tagjai közül legalább ketten jelen vannak.

A felügyelőbizottság az MNB folyamatos tulajdonosi ellenőrzésének szerve.

A Monetáris Tanács által meghatározott stratégiai keretek között, a fizetési és elszámolási rendszer felvigyázásával, a makroprudenciális politika kialakításával és megvalósításával, a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletével, valamint a szanalással kapcsolatos hatásköröket a PST gyakorolja. Ennek megfelelően a PST folyamatosan figyelemmel kíséri a pénzügyi közvetítőrendszer egészét, számba veszi a kockázati tényezőket, elemzéseket végez, ajánlásokat bocsájt ki, döntéseket hoz a mikroprudenciális felügyelet gyakorlásával kapcsolatos hatósági eljárásokban. A PST-t az MNB tv. hozta létre, az MNB szervezeti keretén belül legalább három, legfeljebb tíztagú testületként. A PST tagjai: a) elnökként az MNB elnöke; b) az MNB tv.-ben meghatározott feladatot felügyelő alelnökök; valamint c) az MNB elnöke által kijelölt vezetők. Jelenleg tehát a PST tagja az MNB elnöke, három alelnöke, valamint a pénzügyi stabilitásért és hitelösztönzésért, továbbá a pénzügyi szervezetek felügyeletéért felelős ügyvezető igazgató.

Azáltal, hogy az MNB magába olvasztotta a PSZÁF felügyeleti jogosítványait és ez által egy ernyő alatt helyezte el a jogalkotó a monetáris politikáért való felelősséget, valamint a makro- és a mikroprudenciális felügyelet ellátását, össze is kapcsolta őket egymással a pénzügyi rendszer stabilizálásának és a stabilitás fenntartásának érdekében. A rendszer felépítéséből származó előnyök akkor aknázhatók ki teljesen, ha az új rendszer hatékony belső funkciómegosztása

elválasztja egymástól a monetáris politikát és a felügyeleti tevékenységet annak érdekében, hogy a monetáris politikai döntéseket külső behatásoktól függetlenül lehessen meghozni. Nem szabad megfélekedni arról sem, hogy a döntésekkel kapcsolatos elszámoltathatóság szintje teljesen más a monetáris politikai és a felügyeleti döntések meghozatala során. Széleskörű függetlenséget élveznek a központi bankok a monetáris döntések meghozatala során, ez azonban nem megfelelő a felügyeleti döntések meghozatalával kapcsolatban. Az integrált szervezeti keretek kialakításakor figyelemmel kell lenni a Nemzetközi Fizetések Bankja (a továbbiakban: BIS) ajánlásaira, az EKB szervezeti modelljére, hiszen ez modell és egyúttal keret is a tagállami központi bankok részére, valamint az európai megoldásokra is. Az EKB szervezetén belül, az Egységes Felügyeleti Mechanizmus keretében a prudenciális felügyeleti feladatokat ellátó Felügyeleti Testület a monetáris politikától elkülönítve látja el feladatát.

A BIS a működési függetlenség biztosításában látja a hatékony felügyelet egyik legfontosabb alapelvét. A működési függetlenség a BIS értelmezésében azt jelenti, hogy a felügyeletet ellátó szervnek teljes döntési autonómiával (full discretion) kell rendelkeznie a felügyeleti intézkedések, illetve döntések meghozatala során. A PST-nek, hatáskörei gyakorlása során, véleményem szerint – az előbbiekre figyelemmel – teljes körű működési függetlenséget (operational independence) célszerű biztosítani, ugyanis csak ebben az esetben értelmezhető egyáltalán a prudenciális felügyelet ellátásáért való felelősség. Ez a működési függetlenség azonban nem valósul meg a hazai szervezeti keretekben, ugyanis egyrészt a PST csak a Monetáris Tanács által meghatározott stratégiai keretek között hozhat döntést, amellyel nem veszélyeztetheti az MNB elsődleges célját, az árstabilitás elérését. Másrészt az ágazati törvények több – elég jelentős – esetben korlátozzák az MNB önálló döntéshozatalát, így felügyeleti függetlenségét, a szankciók meghatározása során. Így például a hitelintézet tevékenységi engedélyét az MNB csak a pénz-, tőke- és biztosítási piac szabályozásáért felelős miniszter jóváhagyásával vonhatja vissza.^[21] Vagy a tőzsde teljes tőzsdei forgalmazást érintő, tíz tőzsdenapnál hosszabb időtartamú MNB általi felfüggesztéséhez szintén a pénz-, tőke- és biztosítási piac szabályozásáért felelős miniszter jóváhagyása szükséges.^[22]

Összességében, véleményem szerint a működési függetlenség elve nem érvényesül maradéktalanul a PST tekintetében sem szervezetben belül, sem szervezetben kívül. Egyrészt a belső szervezeti kohézió részben előmozdíthatja a működési függetlenség szervezetben belüli hiányosságának kiküszöbölését a minőségi döntéshozatal érdekében. Másrészt az MNB döntéshozatalának működési függetlensége biztosítható lenne a külső beavatkozási lehetőségek lebontásával.

[21] A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 2013. évi CCXXXVII. törvény 33. § (3) bek.

[22] A tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény 328. §.

3.6. RUGALMASSÁG

Az MNB tv. a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletének hatókörét keret jelleggel szabályozza, ugyanis felsorolja azokat a törvényeket, amelyek hatálya alá tartozó személyek és szervezetek egyúttal az MNB felügyelete alá is tartoznak. A hatáskört kijelölő norma egyszerre rugalmas és rugalmatlan is. Rugalmas abból a szempontból, hogy szakítva a korábbi szabályozással, már nem tételesen határozza meg a felügyelt személyekre és szervezetekre vonatkozó törvényeket, hanem csak a szabályozási tárgykörre utal. Így ha a jogalkotó az adott területet újraszabályozza, akkor nem szükséges az MNB tv. módosítása, csak az új törvényt megfelelően kell elnevezni. Az MNB tv. lehetőséget ad arra, hogy ezektől a rendelkezésektől a törvény eltérjen, vagyis törvény korlátozza egyes területeken az MNB hatáskörét, vagy törvény bővítsa a felügyelet hatálya alá tartozó területeket. Ennek oka, ami egyben rugalmatlanná is teszi a szabályozást, hogy az MNB tv. e rendelkezései sarkalatos szabálynak minősülnek, amelyek – kétharmad hiányában – politikai alku tárgyává teszi a feladatrendszer átszabását. A sarkalatos és nem sarkalatos törvényekben szabályozott felelősségi területek azért különülnek el egymástól, mivel az MNB csak sarkalatos törvényben meghatározott feladatkörében alkothat rendeletet. Rugalmas a szabályozás abból a szempontból is, hogy az MNB számára feladatot – a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletéhez kapcsolódóan – törvény felhatalmazása alapján kiadott jogszabály is megállapíthat. Vagyis a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletével kapcsolatban – törvény felhatalmazása alapján – mind a Kormány, mint az ágazati miniszterek, sőt akár az önálló szabályozó szervek vezetői vagy az önkormányzatok is feladatokat ruházhatnak az MNB-re. Az MNB tv. csak annyi korlátot állít ez elé, hogy a törvény felhatalmazása alapján kiadott jogszabályban meghatározott feladatnak összhangban kell állnia az MNB-nek az MNB tv.-ben meghatározott alapvető feladataival és felelősségével. További problémát jelenthet az MNB tv. azon rendelkezése, amely alapján az MNB alapvető feladatai közé nem tartozó feladatait, vagyis az MNB egyéb feladatait, az MNB – jogszabályban meghatározottak szerint – csak elsődleges célja és alapvető feladatai teljesítésének veszélyeztetése nélkül folytathatja. Ebben az esetben ugyanis az MNB tv. már nem követeli meg a törvényben kapott felhatalmazást sem az MNB egyéb feladatai közé tartozó felügyeleti feladatok folytatásának szabályozására. Ez alapján felmerülhet tehát, hogy akár önkormányzati rendelet is meghatározhat bizonyos (partikuláris) követelményeket az MNB felügyeleti feladatainak folytatásával kapcsolatban, ha azok nem veszélyeztetik az MNB elsődleges célja és alapvető feladatai teljesítését.

Ez a rugalmassági klauzula egyúttal az MNB függetlenségét is érinti, amit részben indokol, hogy a pénzügyi közvetítőrendszer felügyelete soha nem élvezhet akkora függetlenséget, mint a monetáris politika vitele. Ebből fakadóan felvetendő, hogy a két eltérő funkció egy intézményben való összpontosítása nem minden fenntartás nélkül egyeztethető össze a nemzeti bankok

függetlenségére vonatkozó szabályokkal, főleg, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a hitelintézeti rendszer szabályainak újrakodifikálásával az MNB bizonyos intézkedéseinek megtételéhez miniszteri jóváhagyásra van szükség.

Összességében tehát a szabályozás rugalmasságának és alkalmazkodóképességének kritériuma megvalósul a hazai szabályozásban, amely azonban bizonyos esetekben konfliktusba kerülhet a felügyeleti hatóság függetlenségének elvével.^[23]

3.7. A SZABÁLYOZÁSI RENDSZERRE GYAKOROLT JÁRULÉKOS HATÁSOK

Egy nemzetgazdaság irányításának központi eszköze a pénzügypolitika, aminek két fő ága a fiskális és a monetáris politika. „A széles körben elfogadott munkamegosztás alapján a fiskális politika kialakítója, végrehajtója és felelőse az adott ország kormánya, míg a monetáris politikáé a jegybank. Nem ismerek olyan tantételt (erősebben fogalmazva: közgazdaságtudományon belüli bizonyítást), mely szerint a nemzetgazdaság érdeke nem azt követeli meg, hogy a pénzügypolitika két fő ága között minél tökéletesebb harmónia legyen. Ellenkezőjére annál inkább lehetne elméleti okfejtést és gyakorlati tapasztalatból levont, súlyosan elmarasztaló következtetéseket találni.”^[24]

Fontos előrelépés ezzel a kérdéssel kapcsolatban, hogy az MNB Alapokmánya rögzíti, a jegybank az eddiginél hangsúlyosabban igyekszik támogatni a kormány gazdaságpolitikáját, amely Magyarország Alaptörvénye szerint nem lehetősége, hanem jogszabályi kötelezettsége. Kimondja továbbá, hogy a monetáris politikának a Kormány gazdaságpolitikáját kell támogatnia. Emellett az MNB tv. részletesen rögzíti, hogy az MNB milyen szervekkel áll kapcsolatban.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A 2007-ben kibontakozó gazdasági válság lényeges következményekkel járt – többek között – a központi bankok szerepének és felelősségének újraértelmezése tekintetében.^[25] Egyrészt elindult egy folyamat, amelynek keretében a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletével kapcsolatos feladatok és hatáskörök a nemzeti bankok szervezetén belülre kerülnek. Ilyen irányú szervezeti reformot valósított meg Írország, Nagy-Britannia, Oroszország és ehhez az áramlathoz

[23] Kálmán János (2014): *A pénzügyi piac felügyeleti hatóságának helye és függetlensége a magyar központi közigazgatásban*. Új Magyar Közigazgatás, 3. sz. 15–20.

[24] Bánfi Tamás (2012): *A jegybanki függetlenség és az új magyar jegybanktörvény*. Pénzügyi Szemle Online, Vitaforum. (Elérhető: <http://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/banfi-tamas-a-jegybanki-fuggetlenség-es-az-uj-magyar-jegybanktorveny>). Letöltés ideje: 2014.08.31.

[25] Neményi Judit (2012): i. m. 186.

csatlakozott Magyarország is. A szervezeti reformok megvalósításakor figyelemmel kell lennünk a külföldi mintákra, illetve azokra az alapvető kritériumokra, amelyek egy közhatalmat gyakorló szerv helyes szervezeti kereteinek kialakításához elengedhetetlen. A szervezeti integráció alapvetően üdvözlendő, hiszen egy olyan kis és nyitott piaccal rendelkező ország, mint Magyarország esetén erős jogosítványokra van szükség, azonban ezek alkalmazásához biztosítani kell a megfelelő intézményi kereteket is. Ezek kialakíthatóak a vázolt kritériumoknak megfelelően a hazai szabályozásban is. A „jó” intézményi keret hét kritériuma alapvetően megvalósul az új felügyeleti rendszer tekintetében, azonban ahogyan láttuk, több kritérium esetén bizonyos „kockázatok” léphetnek fel, amelyek kezelésére még felmerülésük előtt szükség lehet.

IRODALOM

- Bánfi Tamás (2012): *A jegybanki függetlenség és az új magyar jegybanktörvény*. Pénzügyi Szemle Online, Vitaforum. Elérhető: <http://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/banfi-tamas-a-jegybanki-fuggetlenseg-es-az-uj-magyar-jegybanktorveny> Letöltés ideje: 2014.08.31.
- Bod Péter Ákos (2012): *Pénzügyi alapok*. Magyar Szemle Könyvek, Budapest.
- Ciocca P. (2001): *Supervision: one or more institutions?* BIS Review,
- Coase, R. H. (2004): *A vállalat, a piac és a jog*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Crane, D. A. (2011): *The Institutional Structure of Antitrust Enforcement*. Oxford University Press, New York.
- Cseres Katalin (2013): Együtt vagy külön? Intézményi megoldások a fogyasztóvédelem és a versenyjog területén. In: Valentiny Pál – Kiss Ferenc László – Nagy Csongor István: *Verseny és szabályozás 2012*. MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest.
- Gál Zoltán (2010): *Pénzügyi piacok a globális térben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Gerber, D. J. (2008): Competition Law and the Institutional Embeddendness of Economics. In: Drexl, J. – Idot, L. – Monéger, J. (eds.): *Economic Theory and Competition Law*. Edward Elgar.
- Goodhart, C. A. E. – Schoenmaker, D. (1995): *Should the Functions of Monetary Policy and Banking Supervision be Separated?* Oxford Economic Papers, 47(4).
- Hyman, D. A. – Kovacic, W. E. (2013): *Competition Agencies with Complex Policy Portfolios: Divide or Conquer?* GW Law Faculty Publications & Other Works, Paper 631. Elérhető: http://scholarship.law.gwu.edu/faculty_publications/631 Letöltés ideje: 2014.08.30.
- Kálmán János (2014): *A pénzügyi piac felügyeleti hatóságának helye és függetlensége a magyar központi közigazgatásban*. Új Magyar Közigazgatás, 3. sz.
- Kertész Krisztián (2014): *Az MNB kamatcsökkentési sorozatának (2012–2014) értékelése*. (Szakértői tanulmány a Táncsics Alapítvány megbízására.) Elérhető: http://efp.hu/files/cikkpdf/kamat_cskokkentestanulmany.pdf Letöltés ideje: 2014.08.30.
- Lapsánszky András (2009): *A hírközlés közszolgáltatási-közigazgatási rendszerének fejlődése és szerkezeti reformja*. HVG-Orac, Budapest.

- Lentner Csaba (2013): A bankszabályozás tudományos rendszertana és fejlődése. In: Lentner Csaba (szerk.): *Bank menedzsment. Bankszabályozás - pénzügyi fogyasztóvédelem*. Nemzeti Közszerológái és Tankönyv Kiadó, Budapest.
- Ligeti Sándor (2004): *Egységes pénzügyi felügyelet, specializált felügyelet*. Gazdaság és Jog, 6. sz.
- Neményi Judit (2012): A pénzügyi válság hatása a központi bankok szabályozására. In: Valentiny Pál - Kiss Ferenc László - Nagy Csongor István (szerk.): *Verseny és szabályozás 2011*. MTA KRTRK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest.
- North, D. C. (1995): The New Institutional Economics and Third World Development. In: Harris, J. - Hunter, J. - Lewis, C. M. (eds.): *The New Institutional Economics and Third Worlds Development*. Routledge, London.
- Wilks, S. (1999): *In the Public Interest: Competition Policy and the Monopolies and Mergers Commission*. Manchester University Press, Manchester.

ENGLISH ABSTRACT

The unfolding economic crisis had significant effects - among other things - on the role and responsibilities of central banks. A process has been started, in which tasks and responsibilities of the supervision of the financial system integrated within the organization of the national banks. Ireland, Great Britain and Russia reorganized its financial supervisory framework in that direction and Hungary also joined this stream. When implementing the institutional reforms the decision makers have to pay regard to the foreign samples and to the essential criteria, which are adequate for the proper institutional framework of the public authorities. In the study, I analyse the seven criteria of the „good” organizational framework and its implementation in the process of the Hungarian financial supervisory system’s reconstruction. The new Hungarian financial supervisory system basically accomplish the seven criteria of the „good” organizational framework, however, in regard of certain criteria some „risks” may occur, which may require treatment even before they arise.

A projektfinanszírozási alapokon nyugvó banki ügyletek, reálgazdasági beruházások jelentősége a gazdasági növekedésben

---

A gazdasági növekedés egyik motorja az aktív beruházáspolitikai, a globális jelentőségű energetikai, infrastruktúra- és ingatlanfejlesztések markánsan befolyásolják a pénzügyi stabilitást és közép-hosszú távú kilátásokat. Egy térség fejlődésének (egyik) kulcsa a nemzetközi tőkevonzási képesség, a határokon átfelölő beruházások munkahelyteremtési hozadéka, valamint intellektuális tőkeexportja évekre meghatározhatja a növekedési irányvonalakat. Jelen tanulmányban elvégzett regresszióanalízis egyértelmű összefüggést mutatott be a gazdasági konjunktúra és a projektfinanszírozás, azaz a jellemzően hitelalapú beruházások globális volumene között. A multinacionális vállalatok térhódítása okán innovatív pénzügyi instrumentumok jelentek meg a piacokon, lehetőséget nyújtva ezáltal a különböző jogi környezetben megvalósuló projektek finanszírozására. A tőke rugalmasan áramlik az olyan térségekbe, ahol a komparatív versenyelőny indokolttá teszi egy-egy fejlesztés megvalósítását, hatékonyan befolyásolva ezáltal a desztinációk gazdaságpolitikáját.

BEVEZETÉS, HIPOTÉZISEK MEGFOGALMAZÁSA

A tanulmány a beruházások, azon belül is elsősorban a projektfinanszírozási ügyletek, továbbá a gazdasági növekedés közötti kapcsolatot vizsgálja. Az első fejezetek röviden ismertetik a beruházások, illetve a projekt alapú vállalati hitelezés elméleti hátterét, majd ezt követően konkrét ökonometriai vizsgálatok keretén belül bemutatásra kerül, hogy az ezredforduló, illetve a gazdasági világválság közötti időszakban milyen trendek voltak felfedezhetőek a magas beruházási hajlandóságú, továbbá a jelentős külföldi tőkevonzó képességgel bíró nemzetek gazdasági növekedése vonatkozásában. A gazdasági növekedés

[1] Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Közgazdaságtan Tanszék, PhD hallgató (akos.gabossy@outlook.com).

és transznacionális fejlesztések kapcsán külön kitér a külföldi tőkebefektetések, valamint a kapcsolódó nemzetközi bankszakmai kérdésekre. A tanulmány legfontosabb hipotézise, hogy a rugalmas és hatékony projektfinanszírozási gyakorlat összefügg egy adott térség növekedési kilátásaival. A prudensen hitelező, a külföldi befektetők számára vonzó gazdasági környezetet kialakító országok nemzetgazdasági teljesítménye stabilabb és hosszú távon progresszívebb növekedést eredményez a versenytársaikénál. Természetesen az egyes térségek esetében megfigyelhetők rendhagyó vizsgálati eredmények, ugyanakkor általánosságban megállapítható a korreláció a GDP alakulása, továbbá a hitelezési aktivitással.

A BERUHÁZÁSOK JELENTŐSÉGE

A beruházások fogalmán termelőeszközök előállítását vagy megvásárlását értjük jövőbeli hozam elérése érdekében. A gyakorlatban (reál)beruházás nem más, mint egy ország tőkeállományának pótlása és bővítése, azaz az adott évben létrehozott épületek, gépek, berendezések és készletek összessége.^[2] A beruházások többféleképpen csoportosíthatók. Az angolszász eredetű közgazdasági szakirodalom például megkülönböztet pénzügyi és közgazdasági jellegű befektetéseket. Egy zárt gazdaságban a közgazdasági megközelítés szerint a befektetés egyenlő az adott időszaki el nem fogyasztott jószágok (azaz a megtakarítások) értékével, képletszerűen $I=S$. Reálgazdasági megközelítés szerint befektetésnek minősül a vállalat pénzeszközeinek meghatározott célra történő lekötése.^[3] Nyitott gazdaság esetén a beruházás nagyobb is lehet a megtakarításnál az importtöbblet mértékéig, de lehet, hogy a megtakarítás haladja meg az exporttöbblet mértékéig a beruházásokat.^[4] A beruházások értéke a GDP kalkulációjának alapját képezi. Eszerint a teljes nemzeti össztermék megegyezik a kormányzati kiadások és (lakossági/vállalati) fogyasztás, valamint a beruházások összegével, továbbá az adott ország export-import tevékenységének különbözetével, azaz a nettó exporttal.^[5]

Megkülönböztethetők fix, vagy készletjellegű, illetve produktív és improduktív beruházások. Nem termelő beruházásnak minősül minden olyan fejlesztés, amely immateriális társadalmi értékekre alapoz, ilyen lehet többek között az oktatás, az egészségügy vagy a művészet. A készletjellegű vásárlások inkább forgóeszköz jellegű, gyakran átalakítás nélküli továbbértékesítést feltételeznek, míg (térben és időben) tartós, hosszabb távú beruházás például egy termelőberendezés, vagy egy klasszikus gyárépület, illetve szolgáltató egység.

[2] Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D. (2008): *Közgazdaságtan*. Akadémia Kiadó, Budapest. 387.

[3] Chikán A. (20053): *Vállalatgazdaságtan*. AULA Kiadó, Budapest. 438.

[4] Bánfi T. – Sulyok-Pap M. (2002): *Pénzügytan I-II*. Tanszék Pénzügyi Tanácsadó és Szolgáltató Kft., Budapest. 61.

[5] <http://www.investopedia.com> Letöltés ideje: 2014.03.05.

Objektív értelemben a beruházások mértékét és intenzitását az adott gazdaságban fellelhető kamatláb mértéke, az inflációs ráta, az egyes tőkebefektetések (egyedi) amortizációs értéke, továbbá a termelékenység/jövedelemtermelő képesség befolyásolja leginkább. Gyakorlatilag minden beruházás költségekkel jár, a szükséges költségek fedezése pedig jellemzően hitelfelvétellel történik, a hitel árát a kamatláb határozza meg. Minél magasabbak a kamatlábak, annál nagyobbak a beruházások költségei. A magas kamatlábak a beruházások csökkenésével járnak, mert az adott befektető jobban jár, ha kockázatvállalás nélkül bankba teszi a pénzét biztos betéti kamat fejében. Összefoglalva tehát, minél magasabb a kamatláb és ebből következően a hozamelvárás, annál kevesebb az olyan beruházás, amelyet érdemes megvalósítani. Megfordítva: minél magasabb a kamatláb, annál inkább helyezik el a gazdasági szereplők bankbetétbe a pénzüket ahelyett, hogy beruházásokra fordítanak. A bankbetétet a kereskedelmi bankok tovább helyezhetik a jegybankhoz, ezzel is csökkentve a pénzkínálatot.

Mindezekon felül természetesen számos pszichológiai tényező is befolyásolja egy ország gazdasági teljesítményét. Elsősorban a nem megfogható, nem mérhető jövőbeli gazdasági/jogi természetű profitszemponatok gyakorolják a legerősebb hatást a beruházásokra. Releváns még a keynes-i multiplikátor hatás, amely (elmélet) szerint a beruházások a saját növekedésüknél jelentősebb mértékben növelik az összes kibocsátást. Ebből következik, hogy a beruházási multiplikátor megmutatja, hogy egységnyi befektetés összességében hány egységnyi jövedelemnövekedést eredményez.^[6]

A KÜLFÖLDI TŐKEBEFEKTETÉS JELENTŐSÉGE, A NEMZETKÖZI BANKPIAC KIHÍVÁSAI

Egy népszerű értelmezés szerint befektetésnek minősül a jelenlegi és jövőbeni (pénz)tőke elcserélése. Beruházásról akkor beszélünk, ha a befektetés reáleszközökbe történik. Gazdasági növekedés akkor jön létre, ha az egymás utáni időszakokban a megtermelt áruk és szolgáltatások ellenértéke növekszik. A közgazdászok egyetértenek abban, hogy egy adott gazdaság növekedése kiemelkedő mértékben függ az adott földrajzi helyen elvégzett előző időszaki beruházások mértékétől és hatékonyságától. A hatékonyságot befolyásolja a rendelkezésre álló termelőeszközök minősége, vagyis jellemzően a műszaki haladás/fejlettség szintje. A középtávú növekedés szempontjából releváns, hogy a megvalósított beruházás versenyképes legyen, azaz jelentősebb szubvenció nélkül, megfelelő elvárt hozamszint mellett reális piaci keresletet elégítsen ki, tartósan hozzájáruljon az adott térség fejlődéséhez. Egy nemzetgazdaság legnagyobb kihívása, hogy világpiacon viszonylatban milyen

[6] Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D. (2008): i. m. 433.

területeken van komparatív előnye a többi szereplővel szemben, milyen az adekvát lokális gazdasági szerkezete.^[7]

A megtakarítás a jelenbeli fogyasztásról történő lemondás. Az a nemzet, amely jövedelme növekedésével számol (a legtöbb ilyen), hajlamos eladósítani magát és a fogyasztását kamatfizetés fejében előbbre hoznia. A korábbi definíciók értelmében beruházni ott lehetséges, ahol a térség képes megtakarítani, illetve ahol a gazdaság kedvező feltételeket kínál külföldi tőkebefektetések befogadására. A direkt külföldi tőkebefektetés („foreign direct investment – FDI”) egy idegen országban található cég felvásárlását, vagy a termelés bővítését/áthelyezését jelenti egy új üzem/egység beindításával.^[8] A közgazdaságtan megkülönböztet vertikális és horizontális FDI-t, előbbi esetében a külföldi országban az előállítási lánc újabb szintjeire kerül az adott társaság, míg az utóbbinál kizárólag meglévő/adott termelésbővítés történik. Az FDI-t számos tényező motiválhatja, a költség- és adóoptimalizáláson kívül például a tudásimport vagy akár az olcsóbb piacszerzés.

A transznacionális pénzmozgások szempontjából elengedhetetlen a rugalmas és nemzetközileg szabályozott, közös standardok alapján működő bankrendszer megteremtése. A nemzetközi tőkebefektetést végrehajtó (kockázatminimalizáló) vállalatok fontos elvárása, hogy a kedvezményezett földrajzi térség kiszámítható és – a globálisan elterjedt normatívákhoz igazodó – jogi és pénzügyi kultúrával rendelkezzen. Az egyes országok képesek csökkenteni vagyonuk kockázatát aktívaportfóliójuk nemzetközi diverzifikációjával. A nemzetközi tőkepiacok legfontosabb szerepe az, hogy ezt a diverzifikációt lehetővé tegye. Nyitott piac esetén a tőke oda áramlik, ahol a legjobb megtérülésre, vagyis a legmagasabb elvárt hozamra számíthat. A nemzetközi bankszabályozás érzékeny terület. A betétbiztosítás, a tartalék előírások, a tőkeelőírások és aktívakorlátozások, a bankellenőrzés gyakorlata, valamint a központi bankok végső hitelezői (óvó-felügyelő) szerepe jelentősen eltér az egyes országokban. Ezen szabályozási anomáliákból következik, hogy a nemzetközi banktevékenység elterjedésének egyik kulcstényezője az, hogy a bankok sokszor olyan tevékenységeket is végezhetnek külföldön, amit saját országukban nem. A székhelyüktől eltérő területen, adózási és jogi előnyöket kihasználó offshore bankok expanziójának másik fő okai a multinacionális világkereskedelem növekedése, valamint olyan (gazdaság)politikai megfontolások, amelyek következtében bizonyos befektetők olyan pénznemben szeretnék tartani a vagyonukat, amelyre nem terjed ki a kibocsátó ország fennhathatósága. Fontos megemlíteni, hogy offshore banktevékenységet végez minden anyaországon kívül (is) tevékenykedő bank, amely ügynöki irodán, leánybankon, netán külföldi fiókon keresztül menedzseli nemzetközi ügyleteit.^[9]

[7] Kozma F. (2001): *Külgazdasági stratégia*. Aula kiadó, Budapest.

[8] <http://www.investopedia.com> Letöltés ideje: 2014.03.06.

[9] Krugman, P. R. – Obstfeld, M. (2003): *Nemzetközi gazdaságtan*. Panem Kiadó Kft., Budapest. 733.

Az offshore banki tevékenység tehát nem illegális, sőt általában nem is adóoptimalizáló természetű. Egy olyan természetes és megtúrt jelenség, amely a multinacionális vállalatok országhatárokon átívelő komplex pénzügyi igényeinek kiszolgálása érdekében jött létre.

Martin Feldstein és Charles Horioka rámutatott arra, hogy az országok beruházási rátái számottevően eltérhetnek megtakarítási rátáitól. Egy idealizált világban a megtakarítások megtalálják az egész világon leghasznosabb felhasználási módjukat, vagyis könnyen lehet, hogy a nemzetek megtakarításai külföldön, globális szempontok alapján kerülnek befektetésre. A két kutató ugyanakkor a második világháború óta vizsgált adatok alapján arra a megállapításra jutott, hogy a nemzetközi tőkemobilitás alacsony, mert az egyes nemzetgazdaságok GNP-hez mért megtakarításai és beruházásai gyakorlatilag együtt mozogtak. Az utóbbi évtizedekben ugyanakkor megállapítható, hogy elsősorban az erősen iparosodott, fejlett országokban ez a tendencia fellazult, azaz jelentős FDI mérhető a világban. Az azonos valutában denominált offshore és onshore befektetéseken elérhető hozamráták ugyanakkor többé-kevésbé megegyeznek, különben – a nagy kamatlábkülönbségek – kiaknázatlan kereskedelmi nyereségek realizálását tennék lehetővé.^[10] A korábbi fejezetekben ismertetett logika szerint az elvárt hozam a tőkebefektetés kockázatával egyenes arányos mértékben emelkedik. Egy nemzetközi terjeszkedésbe belekezdő vállalat számos helyi kihívással, kezelhetetlen kockázattal (korrupció, munkaerő képzetlensége, törvényhozás instabilitása, infrastrukturális problémák stb.), képes szembenézni, ezen rizikófaktorok sokaságát próbálja meg csökkenteni az általa ismert protokoll szerint bankoló pénzügyi intézmény igénybevételével.

A PROJEKTFINANSZÍROZÁS ÉS VÁLLALATI HITELEZÉS MINT A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS MOTORJA

A banki vállalati hitelezés két alapvető esete, az auditált (múltbéli pénzügyi adatokon alapuló) beszámoló alapú, illetve a jövőbeli (prognosztizált) cash-flow alapú ún. projektfinszírozás. Egy térség gazdasági aktivitását leginkább az befolyásolja: a vállalatok mennyire olcsón tudnak forráshoz jutni, hogy fejlesszenek és tovább bővítsék kibocsátásukat. Miller és Modigliani első tétele szerint a cég tőkeszerkezete nem befolyásolja a vállalat értékét, ugyanakkor a két közgazdász egyetért abban, hogy a gazdálkodás során alkalmazott finanszírozási döntések, a magasabb hitelkitettséggel növeli a részvényesek által elvárt hozamot, egyúttal a vállalat részvényeinek kockázatát.^[11] Működő

[10] Uo. 755.

[11] Brealey, R. – Myers, S. (2005): *Modern vállalati pénzügyek*. Panem Kiadó, Budapest. 510.

társaságok esetén tapasztalati alapon meghatározott pénzügyi algoritmusok alapján zajlik a hitelbírálát szinte automatikusan, az adósmínősítést követően azonnal meghatározható a kihelyezhető hitel maximális összege. Ez vonatkozik a legegyszerűbb folyószámla-, forgóeszköz-, vagy az összetettebb beruházási hitelekre is.

A projektfinanszírozás különösen kockázatos terület, mert a bankok általában korlátozott felelősségű projektársaságot hiteleznek, amely kitettség szinte egyetlen fedezete az adott beruházás (tárgyi) eszköz állománya és jövőbeli forgalma lesz. Egy kicsit más megközelítés szerint projekt- vagy strukturált finanszírozásról olyan gazdasági egység finanszírozása esetén beszélünk, amelyre a hitelező úgy tekint, hogy elsősorban annak pénzáramlása és jövedelme szolgál a kölcsön visszafizetésének forrásául, vagyontárgyai pedig a kölcsön biztosítékául.^[12] A hitelvisszafizetés forrását kizárólag a projekt nyeresége képezi, vagyis rendkívül sok múlik az ún. előzetes „due dilligence” és kockázatalellenőrzési folyamaton. Tekintettel az ügylet kockázátára, a bankok által elvárt kamatszint, valamint a hitelkihelyezés járulékos költségei magasak, a projekt érintettjeinek száma meghaladja egy átlagos hitelügyletét. A gyakran teljesen egyedi struktúrájú ügyletek banki adósságjellegű forráson (és kötvénykibocsátáson) kívül minden esetben (jelentős százalékú) saját erőt/kockázati tőkét, valamint gyakran állami támogatást/pályázati forrást, illetve vevői előleget is felhasználnak a megvalósítás során. A beruházó gyakran jut jelentős adóelőnyökhöz, a költségvetésnek pedig minden esetben jelentős tartalékot kell hordoznia, többek között az első időszak indulási nehézségeinek fedezésére. Projektfinanszírozási ügyletek keretén belül gyakran valósulnak meg infrastrukturális beruházások, valamint ingatlanfejlesztések, erőművek. Gyakran előfordul, hogy az állam is (mint adós, mint vevő) bekerül projektfinanszírozási ügyeltekbe, számos esetben például a PPP konstrukciók is banki hitelek segítségével, állami cash-flow garancia mellett valósulnak meg.^[13]

A magánszektor beruházásai legalább annyira fontosak, mint az állami fejlesztések. Egy-egy nagyobb építkezés során az építőipari munkahelyteremtésen túl minőségi munkához jut az improduktív szféra (építésszek, tanácsadók) is, ráadásul a hatékony beruházást követően az üzemeltetési időszakban is számos embert foglalkoztat majd a projekt. Az állam feladata, hogy megfelelő regulációval irányítsa a tőkeáramlást, bizonyos mértékben kontrollálja a beruházási kedvet, meghatározzon stratégiai ágazatokat, megfelelően használtsa a rendelkezésre álló külső szubvenciók forrásokat.

Amikor az egymás utáni időszakokban a megtermelt áruk és szolgáltatások ellenértékének összege növekszik egy adott földrajzi területen, akkor

[12] Nevitt, P. K. – Fabozzi, F. (1997): *Projektfinanszírozás*. Co-Nex Könyvkiadó Kft., Budapest.

[13] Yescombe, E. R. (2008): *A projektfinanszírozás alapjai*. Panem Kiadó, Budapest.

gazdasági növekedésről beszélünk.^[14] A normális gazdasági működés során a beruházások többségét banki forrásokból, valamint kötvénykibocsátásból valósítják meg az egyes gazdasági szereplők. A projektfinanszírozás kockázatos banki instrumentum, ugyanakkor a releváns (FDI) gazdasági fejlesztések egyik legfontosabb eszköze. A nemzetközi tőkemobilizáció gyakori eszköze, hogy az adott – terjeszkedni kívánó társaság – székhely szerinti bank által nyújtott garancia fedezettel, a fejlesztési helyszínénél szolgáló helyi bank segítségével finanszíroztatja meg ügyletét, amely ügylet keretén belül egy bonyolult, transznacionális pénzügyi együttműködés valósul meg. A 2008-ban kirobbant globális pénzügyi és gazdasági válság elemeiben rengette meg a világot, számos közgazdasági elmélet vallott kudarcot. Jelen tanulmány ökonometriai módszerek segítségével azt vizsgálja, hogy a recesszió előtti országos projektfinanszírozási volumenek miként konvergálnak a gazdaság válság alatti GDP növekedéshez. A tanulmány kitér a rendelkezésre álló adatok alapszintű statisztikai elemzésére is, a teljesség igénye nélkül külön kiemelésre/analízisre kerülnek az egyes kontinensek legfontosabb országai. A tanulmány figyelembe veszi, hogy az egyes reálberuházások hatása rövidtávon nem mérhető, minden projektnek van 2-5 éves felfutási ideje, amely (üzemelési) időszak alatt tartós hatást gyakorolhat az adott gazdaság működésére. Természetesen a fejlesztési időszak alatti pénzköltés javítja az adott térség termelékenységét, ugyanakkor a vállalkozások hatékonyságának, az egyes projektek indokoltsága kizárólag a működési időszak sikeressége alapján determinálható.

A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS VIZSGÁLATA

Az alábbi táblázat az egyes kiválasztott országok, továbbá a globális átlagos GDP növekedést tartalmazza. A dolgozat a továbbiakban kizárólag ezen országok (összefoglaló) elemzésével foglalkozik, ezen országok statisztikai adataiból kíván következtetéseket levonni a 2001 és 2010 közötti időszakban végrehajtott projektfinanszírozási aktivitás/hitelállomány, továbbá az egyes GDP értékek között. A mellékelt határérték táblázat alapján meghatározásra kerültek az alapvető abszolút és relatív, valamint a kumulált gyakorisági értékek. Statisztikai kalkuláció segítségével meghatározható, hogy a vizsgált 22 ország átlagos éves GDP növekedése 3,25% volt, ezen érték egyébként majdnem 1 százalékponttal meghaladja a globális gazdasági növekedést, ami arra enged következtetni, hogy a vizsgálat inkább a fejlett és az átlagosnál gyorsabban növekvő nemzetekre fókuszál. Az adathalmazból meghatározott

[14] Misz J. – Tömpe F. (2007): *Közgazdaságtan II. – Makroökonómia*. Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Debrecen.

medián érték (helyzeti középérték) 3,24, a módusz meghatározása kizárólag technikai/nyers formában értelmezhető, a 3,25-ös érték a legsűrűbben telített osztályközép értéknek felel meg.

1. táblázat: Kiemelt országok gazdasági növekedése 2001-től 2010-ig

(%)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Átlag
Brazília	1,31	2,66	1,15	5,71	3,16	3,96	6,09	5,17	-0,33	7,53	3,64
Mexikó	-0,16	0,83	1,35	4,05	3,21	5,15	3,26	1,19	-6,24	5,52	1,82
USA	1,09	1,83	2,55	3,48	3,08	2,66	1,91	-0,36	-3,53	3,02	1,57
Ausztrália	2,07	3,90	3,27	4,16	2,96	3,08	3,56	3,83	1,45	2,26	3,05
Egyesült K.	3,15	2,66	3,52	2,96	2,09	2,61	3,47	-1,10	-4,37	2,09	1,71
Kína	8,30	9,10	10,00	10,10	11,30	12,70	14,20	9,60	9,20	10,40	10,49
India	4,94	3,91	7,94	7,85	9,28	9,26	9,80	3,89	8,24	9,55	7,47
Japán	0,36	0,29	1,69	2,36	1,30	1,69	2,19	-1,04	-5,53	4,44	0,77
Franciaország	1,84	0,93	0,90	2,54	1,83	2,47	2,29	-0,08	-3,15	1,66	1,12
Németország	1,51	0,01	-0,38	1,16	0,68	3,70	3,27	1,08	-5,13	3,69	0,96
Görögország	4,20	3,44	5,94	4,37	2,28	5,54	3,00	-0,16	-3,25	-3,52	2,18
Olaszország	1,86	0,45	-0,05	1,73	0,93	2,20	1,68	-1,16	-5,49	1,80	0,40
Spanyolország	3,67	2,71	3,09	3,26	3,58	4,08	3,48	0,89	-3,74	-0,07	2,09
Lengyelország	1,21	1,44	3,87	5,34	3,62	6,23	6,79	5,13	1,63	3,90	3,91
Magyarország	3,71	4,51	3,85	4,80	3,96	3,90	0,11	0,89	-6,80	1,26	2,02
Oroszország	5,09	4,74	7,30	7,18	6,38	8,15	8,54	5,25	-7,83	4,30	4,91
Egyesült A. E.	3,54	2,37	3,19	4,09	4,47	6,84	7,09	7,16	4,69	5,15	4,86
Egyiptom	3,54	2,37	3,19	4,09	4,47	6,84	7,09	7,16	4,69	5,15	4,86
Törökország	-5,70	6,16	5,27	9,36	8,40	6,89	4,67	0,66	-4,83	9,16	4,00
Dél Afrika	2,74	3,67	2,95	4,55	5,28	5,60	5,55	3,62	-1,54	2,89	3,53
Nigéria	3,10	1,55	10,30	10,60	5,40	6,20	6,45	6,00	7,00	7,82	6,44
Kanada	1,78	2,92	1,88	3,12	3,02	2,82	2,20	0,69	-2,77	3,21	1,89
éves átlag (22 ország esetében)	2,42	2,84	3,76	4,86	4,12	5,12	4,85	2,65	-1,26	4,15	
GLOBÁLIS GDP NÖVEKEDÉS	1,69	1,99	2,73	3,99	3,46	4,00	3,94	1,33	-2,25	4,34	

Forrás: Világbank adatbank.

A vizsgált adathalmazban szereplő legnagyobb és legkisebb érték különbsége 22,03, ez a statisztikai terjedelem. Az adathalmaz szórása (volatilitása), azaz az értékek átlagtól való átlagos eltérése 3,56, a variancia (szórás négyzete) pedig 12,67. A sokaság relatív szórását a szórás és a számtani átlag hányadosa adja meg, az értékek átlagtól vett átlagos eltérése 106%, tehát az éves GDP értékek elég intenzíven váltakoznak. A sokaság csúcsossága (K) 1,044, vagyis a normális eloszláshoz viszonyítva viszonylag csúcsos elosztásra enged következtetni az adathalmaz. A Pearson-féle mutató eredménye (0,095) alapján enyhe baloldali aszimmetriára következtetünk. Az egyes országok 2001–2010-es időszakra vetített egyéni indikátorszámait a jelen tanulmány mellékletét képező excel táblázategyüttes tartalmazza, amelyből talán a legérdekesebb levonható következtetés, hogy mennyire ingadozó volt az egyes országok gazdasági teljesítménye, a 2000-es évek elején tapasztalt meredek expanziót erős recesszió sújtotta. Az egyes értékek nagyon széles intervallumokon belül ingadoztak, a vizsgált országok egyike sem büszkélkedhetett stabil és kiszámítható növekedési pályával.

A PROJEKTFINANSZÍROZÁS GLOBÁLIS VOLUMENÉNEK VIZSGÁLATA

Az elemzés szempontjából releváns második pillér az egyes nemzetek esetében realizált, vagyis a leszerződött, majd folyósított projektfinanszírozási/beruházási hitelek állományának elemzése. A rendelkezésre álló statisztikai állományt egyszerű viszonyszámok segítségével elemeztem. A sokaság a 2001 és 2007 közötti időszakra vonatkozik, és kizárólag a bankhitelek útján gazdaságba áramló forrásokat tartalmazza. (A vállalati kötvénykibocsátással nem kalkulál.) Az analízis kitér arra, hogy a recesszív időszakot milyen hatékonysággal vészelték át azon nemzetek, amelyek jelentős egy főre jutó vállalati hitelállománnyal (beruházásokkal) próbálták meg élénkíteni gazdasági aktivitásukat a 2000-es években.

2. táblázat: Szerződött projektfinanszírozási hitelügyeletek állománya 2001-től 2007-ig

M USD (\$)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Átlagos állomány / év (2001-2007)
Brazília	4 561	1 538	3 212	3 863	3 061	3 751	3 178	3 309
Mexikó	3 162	1 456	2 186	5 182	675	2 979	5 078	2 960
USA	31 254	9 811	5 016	14 793	12 999	28 454	25 887	18 316
Ausztrália	3 999	6 064	3 614	10 496	8 904	10 651	13 088	8 117
Egyesült Királyság	6 089	9 249	8 716	11 192	16 925	14 784	17 399	12 051

M USD (\$)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Átlagos állomány / év (2001-2007)
Kína	0	3 842	3 755	2 787	759	1 018	8 381	2 935
India	114	1 016	122	1 187	3 123	8 919	10 882	3 623
Japán	2 265	498	1 629	3 720	2 205	4 646	589	2 222
Franciaország	360	198	136	201	197	16 129	8 372	3 656
Németország	4 721	401	492	575	2 006	3 991	2 859	2 149
Görögország	0	0	35	148	24	1 149	6 535	1 127
Olaszország	13 787	7 952	9 478	3 795	9 824	3 853	10 533	8 460
Spanyolország	6 031	1 410	8 167	5 519	16 147	11 034	12 207	8 645
Lengyelország	436	219	435	281	170	662	93	328
Magyarország	125	226	596	1 640	1 413	23	3 460	1 069
Oroszország	225	193	150	213	998	235	2 114	590
Egyesült A. E.	1 638	0	1 855	1 800	2 367	2 104	11 718	3 069
Egyiptom	651	0	950	1 853	2 183	1 584	4 051	1 610
Törökország	362	366	186	612	1 346	148	4 295	1 045
Dél Afrika	718	333	66	261	600	872	959	544
Nigéria	0	1 000	879	1 650	1 702	1 691	4 405	1 618
Kanada	622	505	538	1 575	1 395	6 510	3 799	2 135
VILÁG	108 477	62 173	59 557	116 439	140 299	180 611	219 986	126 792

Forrás: Project Finance International adatbázis.

A mellékelt táblázatrendszer tartalmazza a bázis (2003-as bázis év) és láncviszonyszám kalkulációkat, külön meghatározásra kerültek a relatív, azaz százalékos formában meghatározott értékek. Az adatsorból jelentős hullámváz figyelhető meg, gyakorlatilag minden ország növelte az időszak alatt a hitelkihelyezési állományát, ugyanakkor kiszámíthatóságról és stabilitásról nem beszélhetünk ilyen rövidtávon. Az abszolút számértékes kalkulációból látszik, hogy a világon átlagosan 18500 millió dollárral növekedett a projektfinanszírozási alapú hitelkihelyezés. Figyelmet érdemel, hogy a globális teljesítményhez képest milyen kevés hozzáadott értékkel bírtak a fejlett (kiemelt/vizsgált) országok. Az világosan látszik, hogy a 2001 és 2007 közötti időszak teljes beruházási hitelkihelyezési állományának átlagosan 70%-át adta a vizsgált 22 ország. A növekedési dinamikában ugyanakkor olyan szereplők vállaltak szerepet, amelyek kevésbé fejlettek, nem sújtotta őket a recesszió olyan jelentősen. Érdemes megfigyelni,

hogy a fejlett pénzügyi kultúrával rendelkező országok (USA, Egyesült Királyság) esetében milyen jelentős hitelállomány halmozódott fel az évek során. Az alacsony alapkamatláb és adókulcsok, továbbá a szignifikáns beruházási kedv automatikusan magával hozza a fogyasztás emelkedését, ez pedig a jólét növekedését. Ugyanakkor az időben előrehozott fogyasztás a válság formájában a visszájára sült el, hiába az óriási fogyasztási hajlandóság, ha egyszer megindul a láncreakció és kidurran elsősorban a derivatív piac okozta pénzügyi buborék.

Szintén szemléletes az alábbi táblázat, amely az egy főre/lakosra jutó hitelállományt ábrázolja. A várakozásoknak megfelelően a listát magasan vezeti az Egyesült Arab Emírátsok. Az USA a középmezőnyben található, a magas lélekszámú Kína és India pedig kifejezetten alacsony értékeket produkál. Szembetűnő, hogy a legnagyobb deficitproblémákkal küszködő országok: Olaszország, Görögország, Spanyolország és Magyarország a lista élmezőnyében foglalnak helyet. Nem túlzás tehát a megállapítás, hogy a jelentős hitelalapú növekedés számos országot sodort bajba, a termelékenység nem szükségszerűen a valós gazdasági tevékenységgel, inkább az adósságalapú fejlesztéspolitikával volt összefüggésben. Ezek az országok rosszul, nem hatékonyan fejlesztettek, illetve olyan dolgokra költöttek, amelyek nem biztosítottak komparatív versenyelőnyt.

3. táblázat: Egy lakosra jutó projektfinanszírozási állomány a kiválasztott országokban 2001-től 2007-ig

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Átlag
Egyesült A. E.	520,09	0,00	545,43	492,07	581,67	451,24	2 167,78	679,75
Ausztrália	206,00	308,58	181,65	521,48	436,58	514,59	621,09	398,57
Spanyolország	148,11	34,13	194,43	129,28	372,07	250,11	272,00	200,02
Egyesült Királyság	103,01	155,90	146,32	186,95	281,03	243,98	285,29	200,36
Olaszország	241,97	139,12	164,54	65,23	167,62	65,37	177,40	145,89
Magyarország	12,27	22,25	58,84	162,26	140,08	2,28	344,08	106,01
Görögország	0,00	0,00	3,18	13,38	2,16	103,06	583,86	100,81

KORRELÁCIÓS VIZSGÁLATOK

Az elemzés szempontjából releváns második pillér az egyes országokban realizált, vagyis a leszerződött, majd folyósított projektfinanszírozási/beruházási ügyletek és a gazdasági növekedés, GDP adatok közötti összefüggés. Zárt gazdaságban a beruházások mértéke megegyezik a megtakarítások összegével, amennyiben a hipotézis igaz, úgy a növekedés egyik kulcsa a beruházás-szervezés, amely tevékenység leggyakrabban projekthitelek, illetve kötvénykibocsátás segítségével valósulhat meg. A projektfinanszírozási ügyletekben (a magánszektoron

kívül) az egyes államok is intenzíven érintettek. Az állam és magánszféra közötti „PPP” konstrukciós kooperatív beruházások, vagy az óriási infrastrukturális fejlesztések mint autópálya építés, erőműfejlesztés egyaránt pörgetik a gazdaságot, elősegítik a hatékony működést.

A projekthitel-állomány és a GDP adatok közötti összefüggés szorosságát, a sztochasztikus kapcsolat erősségét, intenzitását korrelációs számítással határoztam meg. Az alábbi táblázatból kitűnik, hogy a korrelációs együttható értéke 0,69, amely érték kifejezetten erős (sztochasztikus) kapcsolatot feltételez az 1 főre jutó globális projektfinanszírozási hitelállomány, valamint a globális átlagos GDP-növekedési ütem között.

4. táblázat: Globális GDP növekedés és egy főre eső projektfinanszírozási állomány közötti korreláció 2001-től 2007-ig

	x	y	dx	dy	dx2	dy2	dx * dy
	1 főre eső átlagos PFÁ (M USD/fő)	átlagos globális GDP növekedés					
2001	17,51	1,69	-2,06	-1,43	4,24	2,04	2,95
2002	9,91	1,99	-9,66	-1,13	93,25	1,27	10,88
2003	9,38	2,73	-10,19	-0,38	103,80	0,15	3,89
2004	18,12	3,99	-1,45	0,88	2,10	0,77	-1,27
2005	21,57	3,46	2,01	0,35	4,02	0,12	0,70
2006	27,45	4,00	7,88	0,88	62,06	0,78	6,97
2007	33,04	3,94	13,47	0,82	181,44	0,68	11,10
ÁTLAG	19,57	3,115212231		SUM	450,91	5,82	35,21
korrelációs együttható		0,687456417					

A mellékelt táblázatok érdekes összefüggésekre hívják fel a figyelmet, mert a globális szinten megfigyelhető összefüggés egyes országokra lebontva nem minden esetben értelmezhető. A kalkulációban erős torzító hatása van a népességszámnak, továbbá az egyéb nyílt gazdasági működésből eredő nemzeti sajátosságoknak és anomáliáknak. Kína, az Egyesült Államok és Magyarország esetében is erős negatív kapcsolat figyelhető meg, ugyanakkor ha változtatunk, és a teljes GDP-hez viszonyítva vizsgáljuk a teljes projektfinanszírozási állományt, a kép módosul és mindegyik esetben pozitív együtthatószint feletti sztochasztikus összefüggés lesz. Az alábbi táblázat a globális adatokat hasonlítja össze a teljes GDP-érték kontra teljes időszakos projektfinanszírozási hitelállomány alapján.

5. táblázat: Globális GDP és globális projektfinanszírozási állomány közötti korreláció 2001-től és 2007-ig

	x	y	dx	dy	dx2	dy2	dx * dy
	PFÁ (M USD)	GDP					
2001	108 477	32 137 057	108 457	32 137 054	11 763 014 457	1 032 790 209 324 240	3 485 502 282 735
2002	62 173	33 395 209	62 153	33 395 206	3 863 049 052	1 115 239 795 969 690	2 075 626 661 285
2003	59 557	37 567 620	59 537	37 567 616	3 544 705 755	1 411 325 803 846 150	2 236 679 391 083
2004	116 439	42 270 309	116 419	42 270 306	13 553 484 041	1 786 778 759 096 440	4 921 084 981 519
2005	140 299	45 675 343	140 279	45 675 340	19 678 318 914	2 086 236 709 891 180	6 407 310 770 258
2006	180 611	49 487 031	180 591	49 487 028	32 613 265 146	2 448 965 958 291 220	8 936 933 262 144
2007	219 986	55 796 117	219 966	55 796 114	48 385 231 005	3 113 206 359 788 290	12 273 272 134 409
ÁTLAG	126 792	42 332 669		SUM	133 401 068 369	12 994 543 596 207 200	40 336 409 483 433
korrelációs együttható		0,968806554					

Az oksági kapcsolatról a számok nem adnak pontos képet, ugyanakkor élhetünk a feltételezéssel, hogy ha egy ország aktív hitelpolitikát folytat, akkor intenzívebb kibocsátásra/termelékenységre lesz képes, növekszik a fogyasztása, nő a jóléte. Nem áll rendelkezésre szegényebb országok esetében megfigyelhető statisztika, ugyanakkor mindenképpen szemléletes példa Olaszország, amely nemzet rendkívül alacsony GDP növekedést produkált az elmúlt időszakban, a projektfinanszírozási hitelállománya viszont jelentős.

ÖSSZEFOGLALÁS

A jelen tanulmányban elvégzett regresszióanalízis egyértelmű összefüggést mutatott be a gazdasági konjunktúra és a projektfinanszírozás, azaz a jellemzően hitelalapú beruházások globális volumene között. A gazdaságstatisztikai kimutatások alapján a hitelállomány növekedéséből levezethető/kimutatható a GDP növekedés. A szimulációs modell konkrét magyarázattal nem szolgál az összefüggésre, ugyanakkor a számok ismerete nélkül is belátható, hogy az az ország, amely megtakarít és megtakarításait piacképes beruházásokba fekteti, növeli a kibocsátását és a versenyképességét. A multinacionális vállalatok globális térhódítása szükségszerűen magával hozta a nemzetközi bankrendszer fejlődését, a projektfinanszírozási ügyeltekhez kapcsolódó vállalat, cash-flow, valamint fedezetértékelés markánsan meghatározza a hitelből történő

fejlesztési kereteket. Egy adott térség fejlődésének (egyik) kulcsa a nemzetközi tőkevonzási képesség, a határokon átívelő beruházások munkahelyteremtési hozadéka, valamint intellektuális tőkeexportja évekre meghatározhatja a növekedési irányvonalakat. Egy adott gazdaság feladata, hogy megtalálja alapvető képességeit, és mindezek ismeretében növelje a kibocsátását, értékes részévé váljon a globális gazdasági körforgásnak.

A tanulmányban szereplő vizsgálat szempontjából külön érdekes lenne, ha időbeli elhatárolással is mérésre kerülne az összefüggés, mert a (nagy)beruházások többsége csak 2-3 éves eltolással kezdi meg termelőtevékenységét, nagyjából ott derül ki, hogy képes-e stabil működéssel hosszútávon támogatni a gazdasági fejlődést, netán csak egy egyszeri (beruházási időszak alatti) hozzájárulásról van szó. Nyilvánvalóan léteznek rendhagyó piacok, melyek a helyi sajátosságok okán torzítanak, illetve nem tükrözik jelen mérések konzekvenciáját. Többek között a korrupció, ritka és értékes természeti erőforrásokból származó bevételek, járványok, háborúk, továbbá jelentős állami intervenció bizonyos szektorok esetében akár jelentősen is befolyásolhatják az eredményeket, ezen térségek esetében mindenképpen egyedi vizsgálatok lefolytatására van szükség.

IRODALOM

- Bánfi T. – Sulyok-Pap M. (2002): *Pénzügytan I-II*. Tanszék Pénzügyi Tanácsadó és Szolgáltató Kft., Budapest.
- Brealey, R. – Myers, S. (2005): *Modern vállalati pénzügyek*. Panem Kiadó, Budapest.
- Chikán A. – Demeter K. (2006): *Az értékteremtő folyamatok menedzsmentje*. AULA Kiadó, Budapest.
- Chikán A. (2005): *Vállalatgazdaságtan*. AULA Kiadó, Budapest.
- Kövesi J. – Tóth Zs. E. – Erdei J. (2012): *Kvantitatív módszerek, oktatási segédanyag*. BME, Üzleti Tudományok Intézet, Budapest.
- Roóz J. – Nagy P. (2005): *Vállalkozástan*. Perfekt Kiadó, Budapest.
- Fazekas G. – Gáspár B. – Soós R. (2003): *Bevezetés a pénzügyi és vállalati pénzügyi számításokba*. Tanszék Kiadó Kft., Budapest.
- Haskell, C. T. (2005): *Advanced Modelling for Project Finance*. Euromoney Books. Elérhető: <http://www.investopedia.com>
- Koltai J. (2001): *Hitelügyletek (Projektfinanszírozás)*. Nemzetközi Bankárképző Központ, Budapest.
- Kozma F. (2001): *Külgazdasági stratégia*. Aula kiadó, Budapest.
- Krugman, P. R. – Obstfeld, M. (2003): *Nemzetközi gazdaságtan*. Panem Kiadó Kft., Budapest.
- Mészáros T. (2005): *A stratégia jövője – a jövő stratégiája*. AULA Kiadó, Budapest.
- Misz J. – Tömpe F. (2007): *Közgazdaságtan II. – Makroökonómia*. Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Debrecen.
- Mankiw, N. G. (2002): *Makroökonómia*. Osiris kiadó, Budapest.
- Nevitt, P. K. – Fabozzi, F. (1997): *Projektfinanszírozás*. Co-Nex Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Ramanathan, R. (2003): *Bevezetés az ökonometriába*. Panem Kiadó Kft., Budapest.

- Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D. (2008): *Közgazdaságtan*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Tinsley, R. (2000): *Advanced Project Financing*. Euromoney Institutional Investor.
- Varian, H. R. (2005): *Mikroökonómia középfokon*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Yescombe, E. R. (2008): *A projektfinanszírozás alapjai*. Panem Kiadó, Budapest.

ENGLISH ABSTRACT

Active investment politics is one of the key factors of economical growth, large energetic, infrastructural and real estate developments influence the mid and long term outlooks of a region. To have the ability of attracting foreign investments is very important, creating jobs and exporting intellectual property can easily determine the future of a country. Some regression analysis in this essay has projected obvious relationship between the economical prosperity and the volume of project finance and other debt based investments. Because of the global expansion of multinational companies, some very innovative financial instruments appeared on the market. Nowadays capital is able to flow smoothly to given destinations, where a unique development can influence and determine the local political ambitions for a long time.

GAZDASÁG

Hogyan építsünk érzelmileg intelligens szervezetet?

Manapság egyre nagyobb elvárás mutatkozik a vállalati életben tudásmenedzsment rendszer létrehozására. A szervezeteknek egyre több vásárlói igénynek kell megfelelniük ahhoz, hogy üzleti sikert termelhessenek. A szervezet működését azonban erőteljesen befolyásolja a szervezeti kultúra, a vezetés és az emberek hozzáállása. Ez a komplex jelenség, más néven a szervezet érzelmi intelligenciája akadályozhatja a szervezetben rejlő tudás megszerzését és megosztását, ezáltal a sikeres vállalati működés gátját képezhetik. A cikk célja, hogy bemutassa az érzelmileg intelligens vállalatok jelenségét, és felvázoljon egy lehetséges modellt, amely rávilágít, hogy hogyan kell felépíteni egy érzelmileg intelligens szervezetet.

BEVEZETÉS

Napjainkban, amikor a legmodernebb gyártási eljárások, a legújabb technológiák beszerzése minden piaci szereplő számára egyaránt elérhetőek, egyetlen igazán hatékony és tartós versenyelőnyt biztosító komponens marad a rendszerben: a szervezet tagjainak tudása és az, hogy ezt a tudást milyen hatékonyan tudják a szervezetek kiaknázni, hasznosítani. A vállalat egyedi tudása az, ami a fogyasztók megtartása érdekében versenyelőnyt jelent, vagyis a szervezet tagjainak közös ismeretei jelentik a kulcsot a versenyképesség megteremtésében és megőrzésében. Kulcsfontosságú az, hogy a szervezet milyen mértékben képes kiaknázni ezt a felhalmozódott tudást, képes-e ebből valódi versenyelőnyt kovácsolni.

[1] Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Marketing és Menedzsment Tanszék, egyetemi tanár (bencsika@sze.hu).

[2] Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Marketing és Menedzsment Tanszék, egyetemi tanársegéd (stifter@sze.hu).

[3] Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Marketing és Menedzsment Tanszék, egyetemi adjunktus (solyoma@sze.hu).

A szervezeteket ebben a versenyelőny kovácsolásban segítheti az érzelmi intelligencia. Az érzelmi kompetenciák birtoklása mind a menedzsment, mind maga a szervezet, mind pedig a szervezet tagjai részéről megteremtheti a hatékony együttműködést ember és szervezet között, mindkettejük előnyére. A szervezet érzelmi intelligenciája befolyásolhatja a szervezet toborzási elveit, a csoportképzést, a projekt munkák módszertanát, a szervezeti kommunikációt, a szinergia kialakítását. Lehetőséget kínál a szervezetben zajló folyamatok tudatosabb, célorientáltabb szervezésére, átalakítások dinamikusabb előmozdítására.^[4] Ugyanakkor éppen ezen célok mentén hozzájárul a szervezet tudásmenedzsment rendszerének kiépítéséhez.

VÁLLALATOK ÉRZELMI INTELLIGENCIÁJA

Az érzelmi intelligencia „a szervezetnek az a képessége, hogy célkitűzéseiben, célteljesítésében és a szervezeti változásokban érzékeny és humánus az alkalmazottak, a vevők és szállítók, valamennyi partnere iránt, felelősséget érez az alkalmazottakért, a környezetért és a társadalomért.”^[5]

Az érzelmi intelligencia valójában emlékeztet a törzsi szervezetek összetartó erőire: ötven-száz ember szoros közösségére, ahol az egyén csak akkor marad életben, ha megérti és segíti a többieket. A közösség legfőbb értéke a tisztelet, a bizalom és az együttműködés. Mindez egy közös cél a kollektív jövőkép elérése érdekében. A vezető feladata, hogy a szervezetet jó irányba terelje, ügyelve a közös értékek sérthetlenségére.

Bár a témában számos könyv látott már napvilágot, a magyar nyelven hozzáférhető munkák jellemzően Daniel Goleman és munkatársai értelmezésére épülnek.^[6] Ezen munkákban három elkülönülő nézet alakult ki: az egyik, amely a szervezetek érzelmi intelligenciáját a benne résztvevő tagok érzelmi intelligenciájának összességéként értékeli, a második, amely a szervezetek érzelmi intelligenciáját a vezető érzelmi intelligenciáján keresztül méri, a harmadik pedig a szervezet és az érzelmi intelligencia viszonyát a környezet, a szervezeti kultúra, a szervezeti konfliktusok mentén vizsgálja.^[7]

[4] Balázs László (2014): *Érzelmi intelligencia a szervezetben és a képzésben*. Z-Press Kiadó, Budapest. 87.

[5] Göndör András (2006): *Szervezetfejlesztés: Érzelmi intelligencia fejlesztő stratégiák*. Budapesti Gazdasági Főiskola Elektronikus Könyvtára, Budapest. (Elérhető: http://Elib.Kkf.hu/Okt_Publ/Tek_2006_08.Pdf. Letöltés ideje: 2012.11.03.)

[6] Goleman - Boyatzis - McKee (2003): *Természetes vezető*. Harvard Business School Press, Boston, Massachusetts. 253–256.

[7] Balázs László (2014): i. m. 43–47.

SZERVEZETI ÉS EGYÉNI ÉRZELMI INTELLIGENCIA

Egy magyarországi felmérésben Göndör^[8] a munkaadók elvárásait kutatta a pályakezdőkkel szemben. Az eredmények az érzelmi kompetenciák jelentős térnyerését igazolták. A munkavállalókkal szembeni elvárások tekintetében kiemelkedtek olyan készségek, mint például az, hogy a munkavállaló képes legyen munkájából és az ott elkövetett hibáiból tanulni, jó verbális kommunikációs készsége legyen, képes legyen alkalmazkodni, legyen sikerorientált, aki magas színvonalon teljesít, rendelkezzen belső motivációval, tehát szeresse a munkát, akarja önmaga folyamatos fejlesztését, hatékonyan tudjon együttműködni másokkal, legyen jó csapatjátékos, jó konfliktuskezelő képessége legyen...^[9] Tehát azoknak a szakembereknek, melyekre a mai korszerű szervezeteknek „fáj a foguk”, sokkal inkább érzelmi kompetenciával kell rendelkezniük, mint intellektussal.^[10]

Az érzelmi kompetenciák az érzelmi intelligencián alapulnak és hozzájárulnak a kiemelkedő munkahelyi teljesítményhez.^[11] Tehát az érzelmi kompetenciák segítségével különbséget tehetünk a kiemelkedően teljesítő és az átlagos személyek között. Goleman az érzelmi kompetenciákat négy tartományba sorolta:

- éntudatosság: tudni azt, hogy mit érzünk,
  - önszabályozás: az a képesség, mellyel érzelmeinket szabályozzuk,
  - társas készség: képesség arra, hogy azonosítsuk és értelmezzük mások érzéseit,
  - kapcsolatirányító képesség: képesség, hogy befolyásoljuk mások érzéseit. [12]
- Mindegyik tartományban meghatározza azokat az érzelmi kompetenciákat, melyeket el kell sajátítani a kiemelkedő munkahelyi teljesítmény érdekében. Kutatásaikban^[13] 19 érzelmi kompetenciát határoztak meg (1. táblázat), kiemelve azt, hogy a sikeres munkához elegendő csupán 6 érzelmi kompetencia elsajátítása azzal a feltétellel, hogy minden tartományból minimum 1 birtokában vagyunk.

[8] Göndör András (2006): i. m.

[9] Uo.

[10] Goleman, D.(2004): *Érzelmi intelligencia a munkahelyen*. Edge2000 Kft., Budapest. 23.

[11] Uo. 52.

[12] Uo. 58–61.

[13] Goleman – Boyatzis – Mckee (2003): i. m. 253–256.

1. táblázat: Érzelmi kompetenciák

	Önmagunk – személyes kompetencia	Mások – szociális kompetencia
Felismerés	Érzelmi öntudatosság Pontos önértékelés Önbizalom	Szociális tudatosság Empátia Szervezeti tudatosság
Szabályozás	Önkontroll Megbízhatóság Lelkiismeretesség Alkalmazkodó képesség Eredmény orientáltság Kezdeményező készség	Kapcsolatkezelés Mások fejlesztése Befolyás gyakorlása Kommunikáció Konfliktuskezelés Vezetői készségek Változás indukálása Kapcsolatok építése Csapatmunka és együttműködés

Forrás: Saját szerkesztés Goleman modellje alapján.

Amennyiben a vállalat érzelmi intelligenciáját az egyének érzelmi intelligenciájának összességéként értelmezzük, a szervezet EQ-jának növelésének két módja van: 1. szerződtetni embereket, akik érzelmileg intelligensek, vagy 2. fejleszteni a meglévő tagok érzelmi intelligenciáját. A szerződtetés az egyik leggyorsabb módja, hogy növeljük az érzelmi intelligenciát, kivéve, ha a szervezet kritikus tömegeket szerződtet, továbbá, ha a szervezet légköre nem támogatja vagy díjazza az érzelmileg intelligens viselkedést, előfordul, hogy az emberek megpróbálnak továbbra is felmondani. Ennél fogva fontos a szervezeteknek fejleszteni és fenntartani az érzelmi intelligenciát a jelenlegi alkalmazottaknál akár tréning, vezetői coaching vagy a teljesítménymenedzsment eszközével.

Belbin csapatmodellje óta azonban tudjuk, hogy a közösség több, mint tagjainak összessége,^[14] mely megkérdőjelezi, hogy az a vállalat lesz-e érzelmileg intelligens, aki magas EQ-val rendelkező embereket foglalkoztat, vagy EQ fejlesztő tréningekre járattja alkalmazottait.

ÉRZELMI INTELLIGENCIA ÉS SZERVEZETI KULTÚRA KAPCSOLATA

A vállalati kultúra az adott szervezetet meghatározó értékek és jellegzetes-ségek kombinációja. Hatást gyakorol arra, hogy az alkalmazottak hogyan viszonyulnak egymáshoz, a vevőkhöz, a részvényesekhez és az üzleti partnerekhez. Befolyásolja a viselkedést, egységbe kovácsolja a dolgozókat az adott értékrend körül. Hozzájárulhat a teljesítmény növeléséhez és a munkakörnyezet javításához.^[15]

[14] Lencioni, P. (2009): *Kell egy csapat*. HVG Kiadó Zrt., Budapest. 211-213.

[15] Schein, E. H. (1985): *Organizational culture and leadership*. Jossey-Bass, San Francisco. n. a.

A szervezeti kultúra elsődleges célja a belső integritás megteremtése, a külső alkalmazkodás támogatása, valamint a szervezeti tagok bizonytalanságának csökkentése. Magában foglalja azokat az alapvető előfeltevéseket, amelyet a csoport a külső kihívásokkal és a belső integráció problémáival való küzdelem során kitalált, bevezetett vagy felfedezett annak érdekében, hogy a vállalat a kitűzött céljait eredményesen és hatékonyan elérje.^[16] Szerepe egyfajta ragasztó, mely összetartja a szervezetet egy közös cél elérése érdekében, közös nyelv és értelmezési keret kialakítása által. A szervezet kulturális sajátosságai fontos szerepet játszanak a vállalat érzelmi intelligenciájában,^[17] támogatja a szervezet külső alkalmazkodását, a környezetben való tájékozódást, a kiszámíthatóságot.

Az érzelmileg intelligens szervezetben a fő értékek lesznek a tisztelet, az egymás megértése, az elismerés, a bizalom, a méltányolás, az érdeklődés egymás iránt. „Az ilyen és hasonló érzések által válik egy szervezet gépezetből munkaközösséggé, önnön érdekeket hajtó egyénekből álló csoportból energikus, dinamikus szervezetté. A munkatársak motiváltabbak lesznek, jobban azonosulnak a célokkal, emelkedik a tanulási képességük, növekszik elégedettségi szintjük, csökkennek a munkahelyi stresszfaktorok, ami egyértelmű teljesítménynövekedést fog eredményezni és sikeressé teszi a vállalatot.”^[18] Ezen értékek azok, amelyek megkülönböztetik a sikeres vállalkozásokat a közepesektől és a sikertelenektől.

A Goleman és munkatársai^[19] által megfogalmazott vállalati érzelmi intelligenciát elősegítő kultúra a rezonáns szervezeti kultúra elnevezést kapta, amely bármilyen szervezetben kialakítható, ha követik az alábbi fejlesztési lépéseket:

- az érzelmi realitás feltárása,
- az ideál megalkotása,
- az érzelmi intelligencia fenntartása.

VEZETŐK SZEREPE

Az érzelmi kompetenciák birtoklása azonban nem jelenti azt, hogy egy szervezetben az adott alkalmazott érzelmi intelligenciája felszínre is kerül. Az egyéni hajlamot az érzelmi intelligencia felhasználásával történő cselekvésre nem csak az egyén-specifikus belső, hanem a külső tényezők, kapcsolatok is befolyásolhatják. Goleman több ezer vállalatot érintő kutatásainak eredményei azonban azt mutatják, hogy a munkahelyi légkörre, a szervezeti kultúrára vonatkozó vizsgálatok eredménye szerint az alkalmazottak 50-70%-a szerint a

[16] Uo.

[17] Gardner, H. (1999): *The disciplined mind*. Simon and Schuster, New York. n. a.

[18] Nagy Henriett (2010): *A képesség-alapú érzelmi intelligencia modell érvényességének empirikus elemzése*. PHD Disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest. n. a.

[19] Goleman - Boyatzis - Mckee (2003): i. m. 253-256.

munkahelyen tapasztalható hangulatot nagymértékben meghatározza a vezető érzelmi intelligenciája. Nem meglepő módon, a harmadik szervezeti érzelmi intelligencia modell központjában a vezető áll. A vezető nagyban hozzájárul a szervezeti klíma kialakításához. Viselkedésével mintát ad az alkalmazottaknak, akaratával ösztönözheti őket, de gátolhatja is szervezete működési mechanizmusát, teljesítményét és sikerességét, tehát az ő érzelmi intelligenciája – akaratán kívül is – hatással van a szervezet érzelmi intelligenciájára.

A vezetők mindig befolyásolták a közösség érzelmeit. A történelem során mindig mindenütt a vezető volt az, akitől a többiek veszedelem vagy nehézség esetén útmutatást és biztatást vártak. A vezető a közösség érzelmeit irányító személy. Az, hogy egy szervezet vegetál vagy virul, nagymértékben függ attól, hogy a vezető képes-e az érzelmeik irányítására. Ha a vezető pozitív érzelmeiket kelt, akkor mindenki tudása legjavát adja, ekkor beszélhetünk rezonanciáról. Ha azonban az érzelmeik negatív irányba sodródnak, akkor disszonanciát kelt, csökkenti a teljesítményt. Az emberek a főnökeik felől kapják munkájuk alaphangulatát. Ez valószínűleg abból eredeztethető, hogy ők többet beszélnek másoknál, az alkalmazottak jobban is figyelnek rájuk, minden fontos kérdésben ők szólnak fel először, a többiek pedig csak erre reagálnak.^[20] A Sphesion nevű tanácsadó cég által Fort Lauderdale-ben, Floridában végzett kutatás eredményei azt is kimutatták, hogy a vezetők érzelmi intelligenciája kapcsolatban áll az alkalmazottak fluktuációjával is. A megkérdezettek 40%-a szerint főnöke érzelmi intelligenciája a „siralmas” kategóriába esik, és állította, hogy nagy valószínűséggel elhagyja munkahelyét. Azok a vezetők, akik képesek megérteni és menedzselni érzelmeiket, növelni tudják a beosztottaik beléjük vetett bizalmát és tiszteletét, jobban megértik beosztottaik elvárásait, így könnyebben teljesítik is azokat.^[21]

A mai The Hay Group által 1996-ban végzett kutatás, melyben 3871 vezető tevékenységét vizsgálták, s melynek eredményeit ifj. Stephen Kelner elemezte ki, hatféle hatékony vezetési módot különítettek el. Ezek a következők: jövőképalkotó, tréneri, baráti, demokratikus, menetelő és utasító. Ezek közül az első négy fokozza a teljesítményt, az utolsó kettő azonban csak néhány különleges helyzetben bizonyul hasznosnak. A vizsgálatok arra is kitértek, hogy az egyes vezetési stílusok hogyan befolyásolták a vállalat bevételeit és profitját. Azt mondhatjuk, hogy az eredmények alapján az első négy vezetési mód nagyobb anyagi sikerrel is járt. A legfontosabb tanulság azonban az volt, hogy a vezetők sohasem csak egy stílust használtak, hanem sokszor átmenet nélkül váltottak egyikről a másikra az adott üzleti helyzet kívánalmai szerint.

A szervezeti érzelmi intelligenciát tehát a külföldi szakirodalom alapján három jelentős tényező befolyásolja, egyrészt a szervezet kultúrája, másrészt a szervezet vezetőjének érzelmi intelligenciája, harmadrészt az egyének érzelmi

[20] Uo.

[21] Barling, J. – Slater, F. – Kelloway, K. (2000): *Transformational leadership and emotional intelligence: an exploratory study*. Leadership & Organization Development Journal, 21. sz. 160–161.

intelligenciája. A három tényező azonban kézen fogva jár, nem választható el teljes mértékben egymástól. Az érzelmi kompetenciák tanulmányozása közben azonban felvetődött bennünk a kérdés, hogy a kompetenciák többsége adaptálható magasabb, akár egész szervezetekre vonatkozó szinten is. Az ötlet nem új keletű, szervezeti szintre vonatkoztatva azonban még senki nem alkalmazta őket. A szervezeti érzelmi intelligencia nem egyenlő az alkalmazottak és vezetők érzelmi intelligenciájának összegével, hanem az érzelmi kompetenciákat, mint a szervezetet jellemző készségeket, tulajdonságokat, azok felfedezhetőségét, meglétét kell szemügyre venni.

A SZERVEZETEK ÉRZELMI KOMPETENCIA MODELLJE

Vanessa Druskat^[22] több éven át kutatta a csoportok érzelmi intelligenciáját. Munkáiban szintén Goleman érzelmi kompetenciáira támaszkodott, s ezek alapján fogalmazta meg az érzelmileg intelligens csoportok determinánsait:

- a csapat tagjainak érzelmi intelligenciája az egyén szintjén,
- a csapatvezető érzelmi intelligencia szintje,
- a környezet, vagyis a szervezet érzelmi intelligencia szintje,
- a csapat története, az egyedi szokások.

Ezeket a tényezőket kívántuk mi is szervezeti szinten vizsgálni, s feltételezzük, hogy a szervezet érzelmi intelligenciája függ

- az alkalmazottak egyéni érzelmi intelligenciájától,
- a szervezet érzelmi kompetenciáitól,
- a vezető stílusától és érzelmi intelligenciájától,
- és a szervezeti értékektől, a szervezeti kultúrától.

1. ábra: A szervezetek érzelmi intelligenciáját befolyásoló tényezők

Forrás: Saját szerkesztés Druskat modellje alapján.

[22] Druskat, V. U. (1996): *Team-level competencies in superior self-managing manufacturing teams*. Oh, Cincinnati. n. a.

A modell elemei közül hármat a korábbiakban már bemutatunk, a szervezeti kompetenciákat Goleman munkásságára támaszkodva az alábbiak szerint fogalmazhatjuk meg:

Szervezeti öntudat: a szervezet belső állapotának, erőforrásainak, preferenciáinak, intuícióinak ismerete, amelynek birtokában jobb döntéseket képes hozni. Ehhez azonban elengedhetetlen a világos jövőkép és szervezeti cél megfogalmazása. Az érzelmileg intelligens szervezetben törekednek az egyéni célok és a szervezeti célok összhangba kerülésével, melynek érdekében a célokat széles körben kommunikálják az alkalmazottak és partnerek között is. Ebbe a dimenzióba sorolható szervezet önértékelési képessége is, ami a vállalat saját erősségeinek, gyengeségeinek felismerését jelenti. Ahhoz, hogy valaki tudja, mennyire jó abban, amit csinál, össze kell magát hasonlítania másokkal is.^[23] A szervezet önértékelése gyakran a más szervezetekről szerzett információ összehasonlításában realizálódik. Az ilyen összehasonlítások kialakítása érdekében a szervezeteknek meg kell figyelniük és elemezniük más szervezetek viselkedését és szokásait, benchmarkot készíteni, ami alapján képesek lesznek megállapítani, mik a jó vagy rossz tulajdonságok a saját szervezetükben a többihez képest. Az öntudatot támogatják a visszajelzések és az építő kritika. A visszajelzések keresése olyan helyzetet teremthet, amellyel elérhető a folyamatos javulás.^[24] A visszajelzések pozitívan változtathatják a szervezetek eredményét a motiváción keresztül, valamint felhívja a figyelmet a problémákra.^[25] A pozitív visszajelzések növelhetik az összetartozást, büszkeséget, megbecsülést és munkamorált.

Szervezeti önkontroll: a szervezet képessége a kedvező állapot megteremtésére és a fejlődésre. Az öntudat önmagában csak azt jelenti, hogy a szervezet képes felismerni az őt ért problémákat, de nem garantálja, hogy választ is ad rájuk. Az önkontroll azt jelenti, hogy a szervezet képes a szükséges változtatásokra, képes hatásos válaszokat adni a problémáira. A kudarcokat olyan lehetőségekként értelmezik, amelyből tanulhatnak.^[26] További szervezeti kompetencia, mely ide sorolható, a szervezet önszabályozása, ami egy proaktív problémamegoldást jelent.^[27] Magába foglalja az aktív kezdeményezést az olyan kérdések megoldására, amelyek szerepet játszanak a feladat megoldásának módjában, de ide sorolható a szervezet innovativitása, új igények felkeltése. Ebbe a dimenzióba sorolható a szervezet alkalmazkodóképessége

[23] Festinger, L. (1954): *A theory of social comparison processes*. Human Relations, 7. sz. 117-140

[24] McIntyre, R. M. - Salas, E. (1995): *Measuring and managing for team performance: emerging principles from complex environments*. In: Guzzo, R. A. - Salas, E.: *Associates, team effectiveness and decision making in organizations*. Jossey-Bass, San Francisco. 39-45.

[25] Nadler, D. A. (1979): *The effects of feedback on task group behavior: a review of the experimental research*. Organizational behavior and human performance, 23. sz. 330-338.

[26] Edmondson, A. (1999): *Psychological safety and learning behavior in work teams*. Administrative Science Quarterly, 44. sz. 360-363.

[27] Druskat, V. U. (1996): i. m.

is, mely nemcsak a külső, piaci környezethez való igazodást fejezi ki, de a projektek egymás melletti, párhuzamos kezelési képességet is, amely egyúttal tovább mutat az utolsó, ebbe a dimenzióba sorolható kompetenciához, a szervezet megbízhatósága és etikus viselkedése felé. A magasan teljesítő szervezetek ugyanis felelősséget vállal terméke/szolgáltatása iránt, ezzel együtt a határidők pontos betartására és a minőség biztosítására is.

A fenti két dimenzió vizsgálata során megállapítható, hogy olyan kompetenciákról van szó, melyek könnyedén fellelhetőek a szervezetben, úgy is mondhatnánk kemény tényezők, amelyek meglétét írott források, dokumentumok is alátámasztják, úgy mint a szervezet stratégiája, működési folyamata, piaci összehasonlító (benchmark) dokumentumok, SWOT elemzés, küldetés és jövőkép megfogalmazása, a szervezeti ábra, vészhelyzetre vonatkozó forgatókönyvek, melyek mind-mind a szervezeti politika részét képezik. Azonban ahogy a mondás tartja, nem a ruha teszi az embert, érdemes tehát a szervezeti politika mellett a szervezet társas készségeit és kapcsolatépítő képességét is vizsgálni. Ezek a dimenziók megfelelnek az érzelmi intelligencia mások érzelmeinek megértése és mások érzelmeinek kezelése faktoroknak. Szervezetek érzelmi intelligenciájának vizsgálata esetén azonban ezek a tényezők nehezen vizsgálható, puha faktorokat jelentenek, melyek csak a vállalat mindennapjaiban való részvétellel vizsgálhatóak.

Szervezet társas készsége: Ezen belül 3 kompetenciáról kell szót ejtenünk. A politikai tudatosság a szervezetnek arra a képességére utal, hogy képesek megérteni a szociális és politikai rendszert. Ennek a kompetenciának a birtokában a szervezetek belátnak a politika színpalái mögé, és piaci szerepüktől függetlenül olyan vállalati koalíciókat és hálózatokat képesek alkotni, mellyel jelentősen növelni tudják befolyásukat. Ez a megértés jól szolgálja a szervezeteket, amikor külső forrásokra van szükségük. Ennek az egyetlen kompetenciának olyan ereje lehet, mely egyedül képes kiemelni a kiválóan teljesítő vállalatokat a középszerűek közül. Ebbe a dimenzióba sorolható a mások érzelmeinek megértését segítő empátia képességének gyakorlása, a sokszínűség elfogadása, vele együtt a sztereotípiák elutasítása.^[28] Ez a kompetencia olyan apró gyakorlati dolgokban is megmutatkozhat, mint hogy a vezetőnek nyitott-e az ajtaja, együtt ebédel-e az alkalmazottakkal, mennyire van tisztában az ügyfelek mindennapjaival, vagy épp az újoncok beilleszkedésének milyen hosszú az ideje. Az empátia magába foglalja, hogy a szervezet képes felismerni mások igényeit, ehhez azonban szükséges, hogy a szervezet már rendelkezzen öntudattal. Ez a kompetencia fontos annak érdekében, hogy másokkal kapcsolatot tudjunk teremteni, ami már a következő kompetenciára mutat, a kliensközpontúságra. Az érzelmileg intelligens szervezet támogatja

[28] Steele, C. M. (1997): *A Threat In The Air: How Stereotypes Shape Intellectual Identity And Performance*. American Psychologist, 52. sz. 623.

az ügyfelekkel való aktív kapcsolattartást, törekszik igényeik és elvárásaik megismerésére. Az igények megismerése pedig arra sarkallja a szervezeteket, hogy folyamatosan igyekezzenek azokat meghaladni, új igényeket ébreszteni. Márpedig az empatikus képesség kapcsolatban áll az értékesítési mutatókkal, hiszen minél inkább megismeri a szervezet az ügyfelek igényét, annál több terméket tud eladni, ezáltal több bevételt tud elkönyvelni.

Szervezet kapcsolatépítő készsége: szociális kompetenciák halmaza, melyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a szervezetek fejlesszék kapcsolataikat annak érdekében, hogy sikerüket biztosítsák. Eszközei: hatékony kommunikáció, meggyőzés, ezáltal más szervezetek informálása az adott szervezet tevékenységéről. A magasabb hatékonyságú szervezet képes jó kapcsolatot kiépíteni és együttműködni más szervezetekkel. Mindemellett a magasan teljesítő szervezetek törekednek az alkalmazottaik fejlesztésére, elkötelezettségük fokozására, ennek érdekében igyekeznek csapatmunkára ösztönözni őket, hogy ezáltal is serkentsék a tagok közötti tudás áramlását, tapasztalat megosztását. Ehhez természetesen hozzájárul egy megfelelő hatékonyságú vezetés is, mely hangsúlyozza az élethosszig való tanulás, a folyamatos fejlesztés szükségességét az alkalmazottak körében. Szintén ebbe a dimenzióba sorolható a vállalatok befolyásoló képessége, mint érzelmi kompetencia, mely hozzájárulhat az együttműködés erősítéséhez. A befolyásolás nem működik hatékony meggyőző képesség nélkül. Hatékony meggyőzés azonban nem létezik anélkül, hogy megfelelően felkészülne a szervezet versenytársainak válaszreakcióinak feltérképezése nélkül. Ezen dimenzió tehát megint visszatul a szervezet öntudatára és önkontrolljára, a saját érzelmek felismerése és kezelése nélkül nem képes a szervezet mások érzelmeinek kezelésére, a hallgatóság befolyásolására. Befolyást gyakorolhat a szervezet saját alkalmazottaira is, ehhez azonban elengedhetetlen a szervezeti kollektív célok kitűzése. Az érzelmileg intelligens szervezetnek tiszta kommunikációs vonalakkal kell rendelkeznie, a kommunikáció elengedhetetlen a szervezet sikerességében. Ebbe a hatékony kommunikációba beletartozik az is, hogy képes meghallgatni az ügyfeleket, fogékony a véleményükre akkor is, ha az adott esetben rossz hír a szervezet számára. A hallgatás és empátia nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a szervezet diplomatikusan kezelje a nehéz embereket és a nehéz szituációkat, azaz a konfliktusokat. A viták ösztönzése, nyílt megbeszélések tartása, a win-win szituációk támogatása, azaz a hatékony konfliktuskezelés mind-mind fontos a hosszú távú és gyümölcsöző üzleti kapcsolatokhoz, legyen szó alkalmazottakról vagy partnerekről.^[29]

[29] Ganesan, S. (1993): *Negotiation Strategies And The Nature Of Channel Relationships*. Journal Of Marketing Research, 30. sz. 201.

KUTATÁSI MÓDSZERTAN

Hogyan válhat egy szervezet érzelmileg intelligenssé? Milyen utat kell bejárnia ahhoz, hogy elsajátíthassa az érzelmi kompetenciákat? Ezen kérdések megválaszolása érdekében empirikus kutatást végeztünk. Az empirikus kutatással a legfőbb célunk azt elemezni, hogy milyen egyéni és csoportos képességekkel kell rendelkeznie a vállalatnak ahhoz, hogy amikor eldönti, szeretné versenyzőnyét az egyének tudására építeni, akkor milyen fejlődési utat érdemes bejárnia. Az eredmények alapján szeretnénk felvázolni egy, a gyakorlatban is használható, ugyanakkor elméletileg és módszertanilag is megalapozott megközelítést, amely leírja a vállalati érzelmi intelligencia egy optimalizált elérési útját. Ennek érdekében kvantitatív és kvalitatív kutatást is végeztünk Magyarország észak-dunántúli részén működő vállalatok körében. A primer kutatásunk első részében kérdőíves felmérést végeztünk a vállalatok érzelmi intelligenciájának vizsgálatára. A felmérés 2013 májusában indult és 2013. szeptember 30-án zárult. A válaszadás önkéntes alapon történt a megkeresett cégek részéről. Ez időszak alatt körülbelül 500 darab kérdőív került kiküldésre. Összesen 227 kérdőív érkezett vissza, melyek ellenőrzése után 214 db kérdőívet sikerült bevonnunk a vizsgálatba. A vizsgálat eredményeire támaszkodva a kvalitatív kutatási részben dokumentumelemzéssel, mélyinterjúval és közvetlen megfigyeléssel elemeztük 16 vállalat működését, akik a korábbi kutatásban megfeleltek az érzelmileg intelligens vállalatok kritériumainak, és az érzelmi kompetenciák jelentős részével rendelkeztek. Ez utóbbi, magyarázó kutatás eredményeképpen vázoltuk fel az érzelmileg intelligens szervezetté válás útját.

HOGYAN ÉPÍTSÜNK ÉRZELMILEG INTELLIGENS VÁLLALATOT?

Ahogy az érzelmi intelligencia modelljében Goleman^[30] két szociális készség csoportot fogalmazott meg, úgy mi is erre törekedtünk, azonban egy nagyon fontos megfigyelést tettünk. A Goleman által megfogalmazott társas készségek és kapcsolatépítési készségek szervezetek esetén két nagyon elkülönülő csoporton keresztül vizsgálandóak annak mentén, hogy milyen ügyfeleknek az érzéseit kívánjuk megérteni és kezelni. Míg a társas készségek és a kapcsolatépítő készségek szervezeti szinten nem különböztek szignifikánsan egymástól, addig jelentősen eltérően kell kezelni a külső és a belső partnereket, máshogy kell kommunikálni, máshogy kell befolyásolni, más-más értékeket kell közvetíteni nekik. Ez alapján külön vizsgálhatjuk a vállalatok belső ügyfelekkel, azaz az alkalmazottakkal való kapcsolatát, és a külső ügyfelekkel, azaz a partnerekkel (beleértve a beszállítókat, vevőket, versenytársakat, szövetségeseket és a

[30] Goleman, D. (2004): i. m. 58-62.

publikumot is) való kapcsolatát. Ez alapján tehát a szervezetek érzelmi kompetencia modelljének három fő determinánsa lesz: a szervezeti politika (magába foglalva mind a szervezeti öntudatot és a szervezeti önkontrollt is), az alkalmazottakkal való kapcsolatok és a partnerekkel való kapcsolatok, melynek alábontását az alábbi ábra tartalmazza:

2. ábra: Vállalatok érzelmi intelligenciája

Forrás: Saját szerkesztés a kutatás eredményeire támaszkodva.

Az empirikus kutatásunk eredményei alapján a szervezet érzelmileg intelligenssé válásának gyakorlatban is alkalmazható folyamatát, lépéseit az alábbiak szerint tudjuk felvázolni:

1. **Érzelmileg intelligens vezető:** A vállalati menedzsment nélkül az érzelmi intelligencia iránti igény meg sem fogalmazódik, hiszen egy ilyen mértékű kulturális változás alulról jövő igényként megfogalmazódva nem marad életben, lesöprik a vezetői asztalról. Ezért annak érdekében, hogy a szervezet érzelmileg intelligenssé váljon az első lépés a vezető érzelmi intelligenciájának fejlesztése. Az érzelmileg intelligens szervezetben a vezető példát mutat, ösztönzi az innovatív ötleteket, ügyel a határidőkre, bizalmat épít, de mindezekelőtt a vállalat büszke és lojális dolgozója.
2. **Szervezeti politika kialakítása:** magába foglalja a szervezeti öntudat és önkontroll kompetenciáinak birtoklását. Azért került a második lépcsőfokra, hiszen ezek kemény tényezők, amelyeken az érzelmileg intelligens vezető kevesebb idő alatt tud változtatni, mint a többi kompetencia esetében, hozzá tartozik a példamutatásához. A szervezetekben a mély változások megkezdése előtt kitérjük és kommunikáljuk a célokat. Egy érzelmileg intelligens szervezet kialakítása érdekében is először szerepel a stratégiai cél, majd a küldetés megfogalmazása, a piac vizsgálata, a belső környezet elemzése, a szervezet erősségeinek és gyengeségeinek kommunikálása a szervezet tagjai felé. Ennek érdekében a vezető keresi az ügyfelek, a piac visszajelzéseit,

- megfigyeli versenytársai lépéseit, elemzi a szervezetben felmerülő hibákat, problémákat, igyekszik ezekből tanulni és tanítani az alkalmazottainak.
3. Alkalmazottakkal való kapcsolati kompetenciák birtoklása: mivel ebbe a csoportba már soft tényezőket vizsgálunk, elsajátításuk több időbe telik, mint a stratégia megalkotása és elfogadtatása. Bár egyes tényezői, mint az ösztönzési és elismerési rendszer kialakításának, a munkakörök és felelősségek tisztázásának, az egyéni célok kijelölésének megléte megfigyelés alapján ellenőrizhető, a főnök és alkalmazott közötti kapcsolat szorossága, bizalmi szintje megállapításához több idő szükséges. A kapcsolat elmélyítéséhez, a dolgozói lojalitás kialakításához szükség van az érzelmi kompetenciákra, amelyek segítségével az alkalmazott is belső indíttatásból fejleszti folyamatosan tudását és képességeit, keresi munkatársai együttműködését, a főnöki visszajelzéseket tevékenységéről. A főnök pedig a példamutatás mellett baráti szerepet is betölt, meghallgatja a munkatársak gondjait, mentorként segít megoldani problémáit, nehézségeit, és coachként támogatja fejlődését. A vezető nemcsak magatartásával, kommunikációjával, de a sokszínű és változatos feladatokkal is inspirálja beosztottait, a minőség és eredmény fontosságának hangsúlyozása mellett, serkenti az együttműködést a kollégák között, a sikereket pedig nem egyéni, de csoport és vállalati szinten is jutalmazza.
  4. Partnerekkel való kapcsolati kompetenciák birtoklása: ahogy a dolgozói elégedettség, úgy a vevői elégedettség is fontos egy érzelmileg intelligens vállalat életében, melyet azonban csak akkor lehet elérni, ha az alkalmazottak kellőképpen lojálisak és motiváltak, hiszen az alkalmazottak munkájától függ egy termék/szolgáltatás minősége, ami az ügyfelek elégedettségének legfőbb befolyásoló tényezője. Így azt mondhatjuk, hogy az alkalmazottak elégedettségével egyenes arányban növekszik a vásárlók elégedettsége is. A vállalat működése során azonban nemcsak a vevőkkel áll kapcsolatban, nemcsak az ő véleményüket kell befolyásolnia, hanem beszállítóit, partnereit is, kedvezményeket, elismerést kell szerezniük az ő köreikben is. Ebben a tényezőben is fontos szerepe van a kommunikációnak, az igények megértésének, a meggyőzőképességre, a határidők betartására, ugyanakkor a világos célokra és a következetes tettekre. A vállalatnak garanciát kell vállalnia a termék minőségéért, törekedni kell az ügyfélélmény növelésére, adott esetben pedig a professzionális válságkezelésre is. A szervezetnek nyitottnak kell maradnia a partnerek felé, tájékoztatni őket a lépésekről, párhuzamosan ezzel pedig törekednie kell a minél szélesebb partneri és együttműködési hálózat kialakítására.
  5. Érzelmileg intelligens szervezeti kultúra: megváltoztatásához hosszú idő szükséges, előfeltétele az alkalmazottak attitűdváltozása, ezért került a lépcső tetejére. Az érzelmi kompetenciák birtoklása elvezet a nyitott szervezeti légkörhöz, ezt fenntartani azonban a hagyományos szervezeti felépítés megszüntetésével lehetséges, ahol a szervezeti struktúra lapos, gyengül

a hierarchia, a szervezet tagjai részt vesznek a döntéshozatalban, ezáltal elkötelezettebbekké válnak az eredmények elérése iránt. Egy érzelmileg intelligens szervezeti kultúrában mind a főnök, mind az alkalmazottak fontos szerepet játszanak, és úgy érzik, munkájukra a vállalatban szükség van. Kutatásaink alapján az is kirajzolódott, hogy az érzelmileg intelligens kultúra elemei közül kiemelkedő azon kultúrajegyek meghonosítása, melyek a tanuló szervezeti kultúra jegyeit tükrözik, így az érzelmileg intelligens szervezet jó táptalajt nyújt a vállalat tudásmenedzsment rendszerének kiépítéséhez.

KÖVETKEZTETÉSEK

Kutatásunkkal alátámasztottuk, hogy a bürokratikus módszereknek ma már nincs létjogosultságuk. A világgazdasági fokozódó versenyben a munkásokat és vezetőket egymás ellen fordító hierarchikus rendszereket lassanként felváltják a hálózatok, a teamek, az órabérek a sajátos tulajdonosi juttatások, az állandó munkahelyeket a cseppfolyós karrierrek, az egyszer s mindenkorra elsajátított készségeket az egész életen át tartó tanulás. A szervezet érzelmi intelligenciája hozzájárul az alkalmazottak munkával való elégedettségéhez, ami kihozza az emberből a maximumot, illetve hűségessé teszi a vállalathoz. Ezzel a vállalat olyan versenyelőnyre tehet szert, melyre mások nem lesznek képesek. A fejlett érzelmi intelligencia fokozza az ellenálló-képességet, megőrzi a szervezet egészségét, elősegítik a növekedést.^[31]

A motivált alkalmazottak szívesen keresik majd a vevők kedvét. Ezzel együtt, ahogy azt Benjamin Schneider igazolta, növekszik az alkalmazottak munkahelyi elégedettsége, s ezzel egyenes arányban nő a vásárlók elégedettsége és a bevétel, s fordított arányban csökken a munkaerő fluktuációja és a vásárlói panaszok száma.

Mint ahogy azt a tanulmányban részletesen kifejtettük, a szervezeti érzelmi intelligenciát három jelentős tényező befolyásolja, egyrészt a szervezet kultúrája, másrészt a szervezet vezetőjének érzelmi intelligenciája, harmadrészt az egyének érzelmi intelligenciája. Ez alapján a kutatás összegzésében mindenképpen ki kell térnünk arra, hogy ezek a menedzsment irodalom olyan puha tényezői, amelyek nagyon érzékenyek, éppen ezért kvalitatív kutatások sokaságát igényli még az, hogy erre hard faktorokat építhessünk, ezért az általunk készített feltáró kutatások jó alapját képezhetik további vizsgálatoknak a vállalatok érzelmi intelligenciájának területén.

[31] Goleman, D. (2004): i. m. 421-425.

IRODALOM

- Balázs L. (2014): *Érzelmi intelligencia a szervezetfejlesztésben és az oktatásban*. Z-Press, Budapest.
- Barling, J. – Slater, F. – Kelloway, K. (2000): *Transformational leadership and emotional intelligence: An exploratory study*. Leadership & Organization Development Journal, 21. sz.
- Druskat, V. U. (1996): *Team-Level competencies in superior self-anaging Manufacturing teams*. Oh, Cincinnati.
- Edmondson, A. (1999): *Psychological safety and learning behavior in work teams*. Administrative Science Quarterly, 44. sz.
- Festinger, L. (1954): *A theory of social comparison processes*. Human Relations, 7. sz.
- Ganesan, S. (1993): *Negotiation strategies and the nature of channel relationships*. Journal Of Marketing Research, 30. sz.
- Gardner, H. (1999): *The disciplined mind*. Simon and Schuster, New York.
- Goleman, D.(2004): *Érzelmi intelligencia a munkahelyen*. Edge2000 Kft., Budapest.
- Goleman – Boyatzis – Mckee (2003): *Természetes vezető*. Harvard Business School Press, Boston, Massachusetts.
- Göndör, A. (2006): *Szervezetfejlesztés: Érzelmi intelligencia fejlesztő stratégiák*. Budapesti Gazdasági Főiskola Elektronikus Könyvtára, Budapest. Elérhető: [Http://Elib.Kkf.Hu/Okt_Publ/Tek_2006_08.Pdf](http://Elib.Kkf.hu/Okt_Publ/Tek_2006_08.Pdf). Letöltés ideje: 2012.11.03.
- Lencioni, P. (2009): *Kell egy csapat*. HVG Kiadó Zrt., Budapest.
- McIntyre, R. M. – Salas, E. (1995): *Measuring and managing for team performance: emerging principles from complex environments*. In: Guzzo, R. A. – Salas, E.: *Associates, team effectiveness and decision making in organizations*. Jossey-Bass, San Francisco.
- Nadler, D. A. (1979): *The effects of feedback on task group behavior: a review of the experimental research*. Organizational Behavior And Human Performance, 23. sz.
- Nagy, H. (2010): *A képesség-alapú érzelmi intelligencia modell érvényességének empirikus elemzése*. PHD Disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Schein, E. H. (1985). *Organizational culture and leadership*. Jossey-Bass, San Francisco.
- Steele, C. M. (1997): *A threat in the air: how stereotypes shape intellectual identity and performance*. American Psychologist, 52. sz.

ENGLISH ABSTRACT

Nowadays to create a knowledge management system has a pressing expectation in the life of companies. Organizations have to satisfy for a lot of demands and prerequisites to make an operable system which can support management, and which can realize a business success. But there is a problem in the operation of companies, which is very complex, influenced by the organizational culture, by the leadership and by the people's attitude. This complex phenomenon can obstruct knowledge acquisition and sharing which are the basic elements of knowledge management systems. It means to arrange that the emotional intelligence of organizations can facilitate their business success. The aim

of this article is to contribute to a better understanding of the phenomena of emotionally intelligent organizations. How can we develop it, how can we measure it? We will outline a model how to build an emotionally intelligent organization structure.

A megújuló és a nem megújuló energiaforrásokra alapozott erőművi technológiák energiamegtérülési rátája és externáliái (CO₂)

A megújuló és megújítható energiaforrások felhasználásának kutatása sok évtizedre tekint vissza Magyarországon is. Ezek a kutatások az 1980-as években elsősorban a növénytermelés melléktermékeire fókuszáltak (lásd például Lehoczki, Takács 1981 és Lehoczki, Takács 1983, ahol a KTB-R szalma hengerbála tüzelő berendezés üzemi kísérleteinek ökonómiai értékelése kerül bemutatásra). Az 1990-es években már sokkal inkább a különböző energetikai célú hasznosításra termesztett növények és az azok hasznosítására alkalmas technológiák (bioetanol, biodízel előállítás, fás és nem fás szárú tüzelőanyagok) felé fordult a kutatók figyelve. Abban az időszakban a biomassza alapú alternatív energiaforrások használatának elterjedését nagymértékben lassította a fosszilis energiaforrások relatíve alacsony ára, és a biomassza alapú energiaforrások előállítására szolgáló technológiák relatíve alacsony energiamegtérülése.^[2] A 2000-es évekre a fosszilis energiaforrások ára tartósan megemelkedett, nőtt az alternatív energiaforrások versenyképessége, melyhez az is hozzájárult, hogy a kutatók nézeteit egyre inkább elfogadták a különböző kormányok politikai vezetői, és akcióterveket dolgoztak ki a környezetterhelés csökkentésére. Felerősödött a fenntartható fejlődés iránti igény. Nem részletezve a fenntarthatóság fogalmi megközelítéseit, az értelmezésben meglévő vitákat, annyit leszögezhetünk, hogy a kérdéskör komplex megközelítést igényel: a környezeti tényezők fenntarthatósága mellett a gazdasági és a társadalmi tényezők fenntarthatósága esetén beszélhetünk valódi fenntarthatóságról.

Az egyes pillérek esetén a fenntarthatóság értékelése más-más tudományterületek feladata, de ugyanakkor azok át is fedik egymást. Ennek szemléltetésére jó példa a projektek megvalósíthatóságának értékelése, amelyek általános

---

[1] Károly Róbert Főiskola, Üzleti Tudományok Intézete, egyetemi docens, intézetigazgató (itakacs@karolyrobert.hu).

[2] Takács I. – Nagy-Kovács E. – Marselek S. (2012): A biomassza energiacélú felhasználásának energetikai és gazdasági kritériumai. In: Kis-Simon Tünde – Tóth Éva (szerk.): „A mezőgazdaságtól a vidékgazda(g)ságig.” 54. Georgikon Napok. Keszthely. 465–475.

szempontrendszere szerint vizsgálni kell a műszaki (ami magában foglalja a természeti és társadalmi környezetet leíró értékelési vátozókat), a pénzügyi, valamint a gazdasági megvalósíthatóságot egyaránt. A szempontok értékelése általában hierarchikus, azaz: a műszaki megvalósíthatóság (létezik-e az eszköz, megfelelő a technológia, illetve beszerezhető-e az engedélyek, hogy az adott projekt az adott helyen, az adott időben kivitelezhető legyen) előfeltétele a gazdasági megvalósíthatóság (megtérülés) vizsgálatának, amely szükséges (de általában nem elégséges) feltétele a pénzügyi megvalósíthatóságnak (a finanszírozási források megszerezhetőségének) is. A három feltételrendszer ugyanakkor kölcsönösen hat egymásra is, hiszen a műszaki megvalósíthatóság feltételeinek teljesítése befolyásolja a projektköltségeket, illetve a lehetséges bevételeket, továbbá a forrásösszetétel a forrásköltségeket, amelyek szintén befolyásolják a megtérülés alakulását, ugyanakkor a megtérülés vizsgálata során feltárt gazdasági kockázatok kihatnak szintén a forrásköltségre (kockázati kamatfelár).

A szokásosan vizsgált szempontrendszer ténylegesen magában foglalhatja a környezeti-gazdasági-társadalmi fenntarthatóság követelményrendszerének teljesülését, ugyanakkor egyidejű vizsgálatuk explicit módon általában nem történik meg.

Ebből a felvetésből kiindulva kidolgozásra került egy olyan optimalizáló modell,^[3] amely a természeti fenntarthatóság argumentálására közvetlenül (például energia egyenleg vagy az aggregált CO₂ kibocsátás), illetve közvetve (például a szállításból adódó környezeti terhelés minimalizálásával) alkalmas, továbbá a modell hatótényezőként kalkulál a társadalmi fenntarthatósággal, annak a foglalkoztatást, a szervezeti struktúrák teljesítményét, az eszközhatékonyságot, a tőkelekötési igényt befolyásoló hatásaival (hány darab, milyen teljesítményű eszközzel oldják meg a feladatot).

A kidolgozott modell elsődleges célja, hogy a melléktermékként keletkező biomassa energetikai célú hasznosítására alkalmas alternatív megoldások közül segítsen kiválasztani a komplex feltételrendszernek legjobban megfelelő változatot. A modell ugyanakkor minden olyan optimalizálási probléma megoldására alkalmas, ahol a térben elszórtan keletkező energetikai célra felhasználható biomassa

- szállítási körzetének lehatárolására,
- az erőmű optimális helyének kiválasztására,
- a modellváltozatok energiamegtérülésre, aggregált CO₂ kibocsátásra gyakorolt hatásának értékelésére,
- és szervezeti megoldások gazdasági kihatásainak elemzésére van szükség.

Az optimalizálás komplex mutatórendszer felhasználásával történik, amelyben az elterjedten alkalmazott beruházás-gazdasági kritérium kiegészül egy szállítási optimalizálással, illetve energiahatékonysági, további lehetőségként aggregált CO₂ kibocsátás optimalizálási komponenssel.

[3] Uo.

A modell dimenziói:

- Nettó szállítási költség;
- Energiaegyenleg;
- Aggregált CO₂ kibocsátás;
- Beruházás nettó megtérülése.

A logisztikai költségek optimalizálásával jelen tanulmányban nem foglalkozom, csak megemlítem, hogy ahhoz szükségesek a termőhely adottságainak ismerete, amely magában foglalja:

- az egyes termelők térbeli elhelyezkedését
- a termelési pontok és a biomassa hasznosító pontok távolságát
- a termőhelyen képződő biomassa mennyiségét
- a termőhelyen képződő biomassa energia-egyenértékét
- a termőhelyen a mennyiség és energia-egyenérték projekt élettartama alatti várható alakulását
- a termelési pontok és a biomassa hasznosító pontok közötti szállítás átlagos költségét.

Az energetikai termelő üzem helyének kiválasztását a következő szempontok határozzák meg:

- nyersanyagok közelsége,
- közlekedési infrastruktúra, cél a szállítási költségek minimalizálása,
- infrastrukturális ellátottság,
- környezetvédelmi szempontok,
- a megtermelt energia értékesítési/felhasználási szempontjai.

A logisztikai távolság, illetve a szállítási költségek minimalizálására elterjedten alkalmazott módszerek közé tartoznak a legkisebb négyzetek módszere és a súlyozott legkisebb négyzetek módszere. A modellben ezeket a módszereket alkalmazzuk a logisztikai költségek optimalizálására.

A kutatás célja (1) a megújítható és nem megújuló energiaforrásokra alapozott energiatermelés értékelése kritériumrendszerének felülvizsgálata; (2) többtényezős, a fenntarthatósági kritériumok argumentálásával létrehozott értékelési modell megalkotása, amely támogatja a biomassa égetési cél felhasználására szolgáló égetőmű helyének kiválasztását, és annak ellátási körzete lehatárolását, a döntési alternatívák rangsorolását.

KUTATÁS MÓDSZERE

A tanulmány dokumentumelemzésre alapozva egy elméleti modell megalkotásának szempontrendszerét mutatja be az olvasó számára, valamint az elméleti modell leírását adja meg.

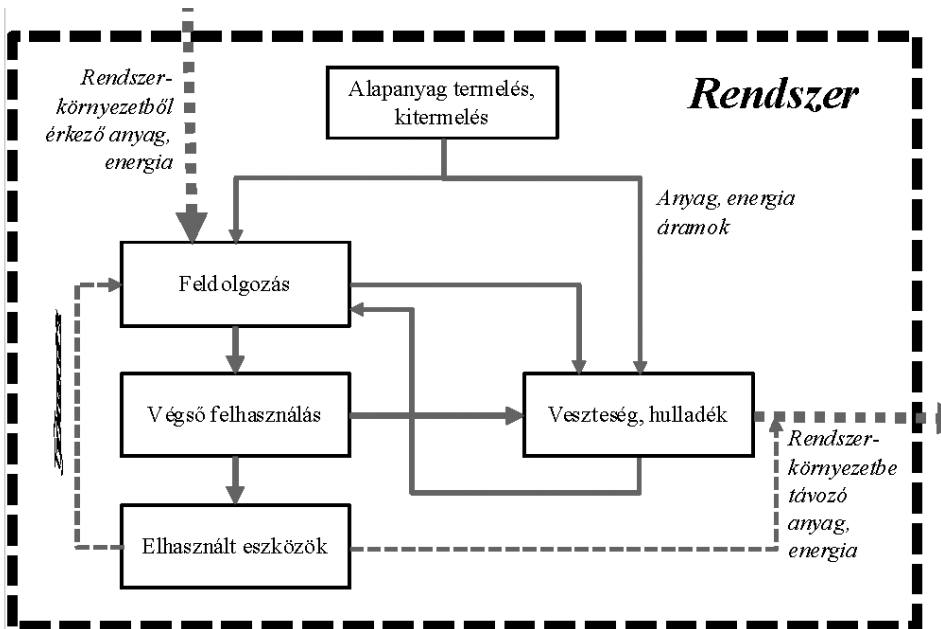
A modell alapját egy újszerű megközelítés adja: az eszközök (szolgáltatások) energialábnyma, a megtestesült energia (Embodied Energy), amely kifejezi azt az energiamennyiséget, amely egy adott termék vagy szolgáltatás létrehozásához és élettartama alatti működtetéséhez szükséges.

A vizsgált kritériumok nominális értékei eltérő értelmezési tartományokban vannak, nagyságrendi eltérések jellemzik azokat, ezért az összehasonlíthatóság miatt értékeik standardizálásra kerülnek, továbbá az értéktartományon belüli változások iránya azonos értelmezhetősége miatt konverzióra kerül sor azoknál a változóknál, amelyek esetén az értékek csökkenése a kedvező.

EREDMÉNYEK

Jelen tanulmány fókuszában az energiamegtérülés kérdése szerepel. Az energiafelhasználás és a felhasznált energia megtérülése az anyagáram-modellek koncepciójának felhasználásával vizsgálható. Az anyagáram-modellek koncepcióját (1. ábra) az alapanyag kitermelés/előállítás-feldolgozás-hasznosítás-anyagvesztések mérlegegyenletei írják le.

1. ábra: Az anyag- vagy energiaáram modellje

Forrás: Saját szerkesztés.

A tiszta anyagáram esetén (azaz nem alakul át az anyag energiává) – az anyagmegmaradás törvénye következtében – a rendszerbe bevitt összes anyag tömege egyező a rendszerben felhalmozott és a veszteséggént a rendszerből távozó anyagok mennyiségével.

Az energiaáram szemléltetésre az energiaáram (energy flow) vagy másként Sankey diagram nyújt további lehetőséget. Ez a szemléltetési modell a teljes energiamennyiség megoszlását mutatja be. A ténylegesen felhasználható energia (available energy) áramlásának elemzésére az exergy flow vagy másként Grossmann diagramot használják.

Az energiaáram esetén is igaz ez az elv, ugyanakkor a környezetből hasznosított energia mennyisége (esetünkben döntően a napenergiával kell számolni) jelentős hányadot képvisel a hasznosítható energiamennyiség előállításában, ugyanakkor az előállítás folyamatához is kapcsolódik jelentős rejtett (a termeléshez használt eszközökben megtestesülő, a felhasznált anyagok és a gyártás folyamán bevitt energia révén (embodied energy)), illetve nyílt (az üzemanyagok révén folyamatba vitt) energia. Az eszközök ugyanakkor nem csak a gazdasági értéküket (lásd amortizáció) adják át több termelési cikluson keresztül a termékeknek, hanem a létrehozásukhoz szükséges energiát is.

Az energiamegtérülés szempontjából tehát azt mérjük, hogy a rendszerbe bevitt közvetlen és közvetett fosszilis energiahordozó alapú energia milyen mértékben (hányszor) térül meg a rendszer által az élettartama alatt előállított energiamennyiségekben. Ennek mérésére dolgozták ki az EPR (Energy Payback Ratio) energiamegtérülési hányadost, amely életciklus analízissel vizsgálja az összes nettó energiahozam és az összes energiaráfordítás viszonyát.^[4]

$$EPR = \frac{E_{n,L}}{(E_{mat,L} + E_{con,L} + E_{op,L} + E_{dec,L})}$$

ahol:

$E_{n,L}$ a létesítmény L élettartama alatt megtermelt összes nettó energia (J)

$E_{mat,L}$ a létesítmény L élettartama alatt az anyagokban bevitt összes energia (J)

$E_{con,L}$ a létesítmény L élettartama alatt az eszközökben, létesítményekben bevitt összes energia (J)

$E_{op,L}$ a létesítmény L élettartama alatt az üzemeltetéssel, üzemanyagokkal bevitt összes energia (J)

$E_{dec,L}$ a létesítmény L élettartama utáni felszámolásához szükséges összes energia (J)

Az eszközök energialábnyomának, azaz az azokban megtestesülő energiának (embodied energy) a becslése egy a modern megközelítésmódja az energiahatékonyság mérésnek, melynek révén valós képet kapunk az egyes energia-megtakarítást célzó megoldások hasznosságáról. A megközelítésmód

[4] White, S. W. - Kulcinski, G. L. (2000): *Birth to death analysis of the energy payback ratio and CO₂ gas emission rates from coal, fission, wind and DT-fusion electrical power plants*. Fusion engineering and design, 48. 473-481.

Leontief input-output megtestesült energia elemzése (Input-Output Embodied Energy analysis) nevet viselő modellje, amely a neoklasszikus általános egyensúlyi elmélet adaptációja.^[5] A modell gyakorlati alkalmazásában/alkalmazhatóságában jelentős szerepe van azoknak a kutatásoknak, vizsgálatoknak, amelyek kísérletet tesznek a különböző anyagok, eszközök energia-egyenértékének meghatározásában. Ebben a University of Bath (UK) kutatóinak tevékenysége kiemelkedő.^[6] Az 1. táblázat néhány jellemző anyag és berendezés a 2. táblázat a fotoelektromos cellák energia és CO₂ egyenérték adatait mutatja be.

A táblázatban néhány jellemző anyagféleségre találhatunk információt, ugyanakkor egy gép, berendezés, épület vagy építmény energia-egyenértékének meghatározása összetett dolog. Treloar et al. becslése szerint például egy átlagos ausztrál személygépkocsi energia egyenértéke 0,22-0,27 TJ. Az életciklus alatt az egyes elemek relatív súlya változik, amit a vizsgálatok során figyelembe kell venni (például számításaikban az első évben a gépjármű 64%-kal, az útépités 21%-kal, a gépjármű üzemeltetés 15%-kal részesedik az energia-egyenértékből, míg az életciklus végére (a 40 év alatt) a járműüzemeltetés 62%, a gépjármű gyártás és fenntartás 28%, az útépités 10% részarányt képvisel az összesen 6.572 TJ energia-egyenértékből (megtestesülő energiából).^[7]

Egyidejűleg számolni kell azzal, hogy a műszaki fejlődés és fejlesztés hatására az egyes tevékenységek energiahatékonysága nő (2. ábra), amely az alkalmazott normaértékek időről-időre történő felülvizsgálatának szükségességére hívja fel a figyelmet.

A technikai hatások javulása döntő tényezője a berendezések energetikai megtérülésének. Gyakori tapasztalat, hogy az elsőgenerációs technológia berendezéseinek létrehozása több fosszilis energiát igényel, mint amennyit az élettartama alatt megtermelni képes. Ez egy hosszú távú innovációs folyamat kezdeti többlet-tőkebefektetése, és rávilágít a kérdés komplex megközelítésének szükségességére. Ugyanakkor a későbbi generációk már pozitív energia egyenlegre képesek.

[5] Leontief, W. (1966): *Input-Output Economics*. Oxford University Press, New York. 134. Lásd továbbá: *Wikipedia: Embodied energy* (2012). (Elérhető: http://en.wikipedia.org/wiki/Embodied_energy Letöltés ideje: 2012.06.16.)

[6] HAMMOND, G. P. - JONES, C. I. (2008): *Inventory of Carbon and Energy (ICE)*. University of Bath. (Elérhető: http://perigordvacance.typepad.com/files/inventoryofcarbonand_energy.pdf Letöltés ideje: 2012.06.16.)

[7] Treloar, G. J. - Love, P. E. D. - Crawford, R. H. (2004): *Hybrid Life-Cycle Inventory for Road Construction and Use*. Journal of Construction Engineering and Management, 130(1). 43-49. Elérhető: <http://www.inference.phy.cam.ac.uk/sustainable/refs/lca/Treloar.pdf>. Letöltés ideje: 2012.06.16.

1. táblázat: Néhány anyagban megtestesült energiatartalom

Anyag megnevezése	Energia	Szén	Sűrűség
	MJ/kg	kg CO ₂ /kg	kg/m ³
Beton (1:1.5:3)	1.11	0.159	2400
Tégla (közönséges)	3	0.24	1700
Beton falazóblokk (közepes sűrűségű)	0.67	0.073	1450
Márvány	2	0.116	2500
Cement habarcs (1:3)	1.33	0.208	
Acél (általános, átlagos újrahasznosított tartalommal)	20.1	1.37	7800
Fa (általános, szélezett)	10	0.72	480 - 720
Üveggyapot szigetelés	28	1.35	12
Szalma bála	0.91		100 - 110
Fajansz csempe	6.5	0.45	1900
Alumínium (általános, 33% újrahasznosítási hányad)	155	8.24	2700
Üveg	15	0.85	2500
PVC (általános)	77.2	28.1	1380
Gyapjúszőnyeg	106	5.53	
Vas (általános)	25	1.91	7870
Réz (átlag 37% újrahasznosított hányad)	42	2.6	8600
Fajansz felszerelési tárgyak	29	1.51	
Festék - Vizes bázisú	59	2.12	
Festék - Szintetikus hígító	97	3.13	

Forrás: Hammond - Jones (2008); Wikipedia: Embodied energy (2012).

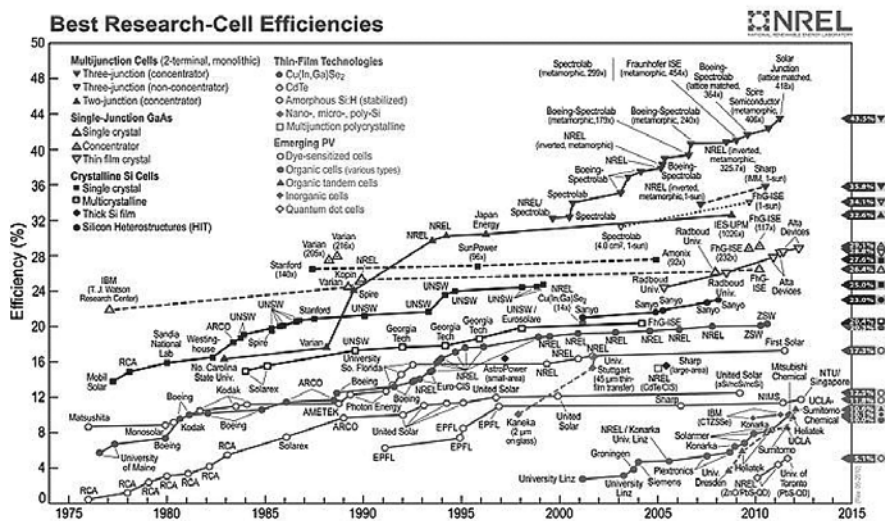
2. táblázat: A fotoelektromos cellákban megtestesülő energia és CO₂ tartalom

Fotoelektromos cella típusa	Energia (MJ per m ²)	Szén (kg CO ₂ per m ²)
Monocrystalline (átlagos)	4750	242
Polycrystalline (átlagos)	4070	208
Thin film (átlagos)	1305	67

Forrás: Hammond - Jones (2008); Wikipedia: Embodied energy (2012).

A biomassza alapú energiatermelés externális költségeinek szóródása jelentős a különböző európai országokban (a jellemző értékek 1-2 euro cent kWh-ra vetítve, de vannak olyan országok, amelyben elérheti az 5-6 euro centet is kWh-ra vetítve). Ez felhívja a figyelmet a költségkomponens elemzésének fontosságára (3. ábra). Ugyanakkor azzal is számolni kell az elemzés során, hogy az alternatív energiaforrások egy jelentős hányada jelentősen alacsonyabb externális költségekkel állítható elő (3. táblázat). A biomassza versenyképessége elsősorban az olaj és a szén alapú energiatermeléssel szemben egyértelmű, napjainkban azok kiváltásában számolhatunk vele.

2. ábra: A kutatási eredmények hatása: a napelem cellák hatásfokának javulása a kutatási eredmények alapján

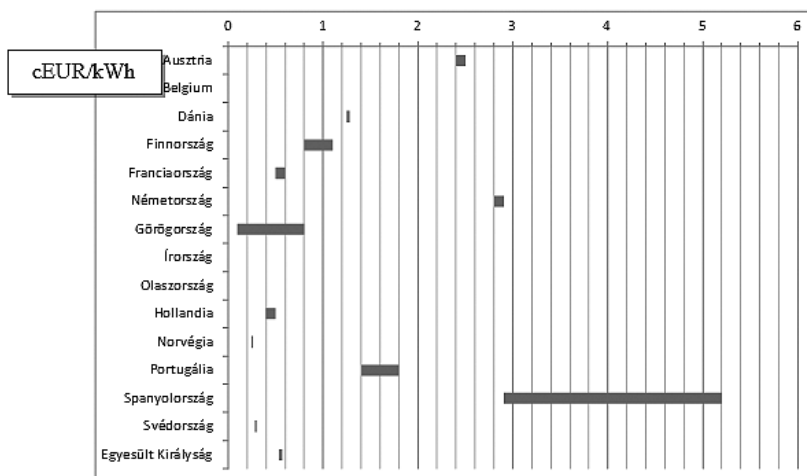
Forrás: National Renewable Energy Laboratory (USA).
(Elérhető: http://www.nrel.gov/ncpv/images/efficiency_chart.jpg)

A biomasszára alapozott energiatermelés energiamegtérülési rátája 15-30-szoros (4. táblázat), amely érték kedvező helyet foglal el az egyes erőművi technológiák összehasonlításában, ugyanakkor számolni kell azzal, hogy az aggregált CO₂ kibocsátás mutató viszonylag kedvezőtlen lehet, amit a magas GWP értékek jeleznek.^[8] A GWP (Global Warming Potential = globális felmelegedési potenciál) a gázok üvegházhatásának számszerűsítésére használt mutató, amely azonos tömegű szén-dioxidhoz képest határozza meg az adott gáz üvegházhatásának értékét, meghatározott időintervallumra (ez általában 100 év). Értelemszerűen a szén-dioxid GWP-je a definíció szerint 1.

[8] Lund C. - Biswas, W. (2008): *A Review of the Application of Lifecycle Analysis to Renewable Energy Systems*. Bulletin of Science Technology Society, 28. 200-209.

A korábbiakban többször kihangsúlyozásra került, hogy a vizsgálatok során az élettartamra vonatkoztatva elemezzük az energia megtérülést. Ebben az esetben természetesen a különböző eszközöknek eltérő élettartama van, amely következtében rögzíteni kell, hogy vizsgálatainkban az energiatermelési technológia kulcsberendezésének élettartama a meghatározó, amely – többnyire – a többi technológiai eszköznél, berendezésnél hosszabb élettartammal rendelkezik. Ennek következtében mind az energiaráfordítás kapcsán, mind pedig a gazdasági megtérülés számítása során az életciklus elemzés adott időpontjaiban a pótlólagos beruházást, illetve az ehhez kapcsolódó pótlólagos energiaráfordítást figyelembe kell venni.

3. ábra: Biomassza tüzelőbázisú villamosenergia-termelés externális költsége különböző európai országokban

Forrás: Hammond - Jones (2008); Wikipedia: Embodied energy (2012).

3. táblázat: Externális költségek jellemző értékei

cEUR/kWh	Minimum	Jellemző	Maximum
Biomassza	0,1	2,2	5,2
Vízenergia	0,01	0,35	0,7
Szélenergia	0,05	0,13	0,26
Olaj	2,6	4,5	10,8
Szén	1,7	5,5	14,5

Forrás: A villamosenergia termelés externális költségei... (2010).

4. táblázat: Externális költségek jellemző értékei

cEUR/kWh	Minimum	Jellemző	Maximum
Földgáz	0,5	1,6	3,5
Atomerőmű	0,24	0,4	0,76

Forrás: A villamosenergia termelés externális költségei... (2010).

További szempont, hogy olyan technológiai elemek esetén (például a szállítás), amelyekben a használt eszközök kapacitásának csak egy részét használjuk, akkor a teljesítményhez adekvát (a várható élettartam alatt tervezhető teljesítményből) arányosítással kell a bevitt energia mennyiségét, illetve a beruházással, üzemeléssel kapcsolatos költségeket elszámolni.

ENERGIAMEGTÉRÜLÉS AZ ENERGY PAYBACK RATIO (EPR) ALAPJÁN

A komplex modellből az energiamegtérülés számítását emelem ki. Az energiamegtérülés meghatározása a projekt életciklus elemzésével történik, az élettartam (Y) alatt képződő hasznosítható/hasznosított energia, valamint a közvetlenül vagy közvetve felhasznált energia mennyiségének összehasonlításával, amelyek számításának menete a következő:

1. a projekt élettartama alatt megtermelt hasznosítható energia mennyiségének becslése,
2. a projekt teljes élettartama alatt közvetlenül (üzemanyagok) vagy közvetve (megtestesült) felhasznált energia (az energialábnym nagyságának) becslése:
  - 2.1. a teljes egészében a projekt céljait szolgáló beruházott eszközökben megtestesült energia becslése;
  - 2.2. a projekt céljait csak részben szolgáló eszközökben megtestesült energia élettartam teljesítmény alapján – az eszközök használati körülményeit figyelembe véve – teljesítményegységre vetített (fajlagos) energiaértékének becslése;
  - 2.3. a projekt céljait csak részben szolgáló eszközök projekt céljaira felhasznált teljesítményének becslése;
  - 2.4. a projekt élettartama alatt felhasznált üzemanyagai energiaértékének becslése;
  - 2.5. a projekt működéséhez kapcsolódóan igénybevett infrastruktúra használatarányos energia egyenértéke;
  - 2.6. a projekt üzemeltetéséhez szükséges munkaerő létfenntartó szükségletei biztosításának használatarányos energia egyenértéke;
  - 2.7. a projekt élettartamának végén a megszüntetéséhez szükséges energia becslése.

5. táblázat: A megújuló és nem megújuló energiahordozókra alapozott erőművi technológiák energiamegtérülési rátája és a globális felmelegedéshez való hozzájárulásuk

Energiatermelési technológia		Energia- megtérülési hányados (EPR)	Globális felmele- gedési potenciál (GWP) (tonna CO ₂ /GWh)
Megújuló és megújítható energia	Vízerőmű	tározóval	48-260
		folyóvízes	20-267
	Fotó-elektromos (napelem)		6-9
	Szélenergia	szárazföldi	34
		part menti	18
	Biomassza	faültetvény	27
kombinált ciklusú, integrált biomassza gázosítás		15	
Konvencionális, nem megújuló energiahordo- zókra alapozott technológiák	Olajtüzelésű erőművek		0,7-2,9
	Széntüzelésű erőművek		2,5-5,1
Nem megújuló energiahordo- zókra alapozott tisztá technoló- giák	Kombinált ciklusú széngázosítás		3,5-7,0
	Kombinált ciklusú földgáztüzelésű erőmű		2,5

Forrás: Lund - Biswas (2008) alapján.

Energia megtérülés számítása

$$EPR = \frac{E_i^N}{E_i^E + E_i^O + E_i^R}$$

ahol: EPR energia megtérülési hányados a projekt élettartamára (-)

E_i^N az i projektalternatíva nettó (felhasználható) energia becsült értéke a projekt élettartama alatt (J)

E_i^E az i projektalternatíva eszközeiben megtestesült energia becsült értéke a projekt élettartama alatt (J)

E_i^O az i projektalternatíva üzemeltetése során felhasznált anyagok, energia, élőmunka létfenntartás megtestesült energia egyenértéke a projekt élettartama alatt (J)

E_i^R az i projektalternatíva esetén a helyreállítás becsült energia egyenértéke az élettartam végén (J)

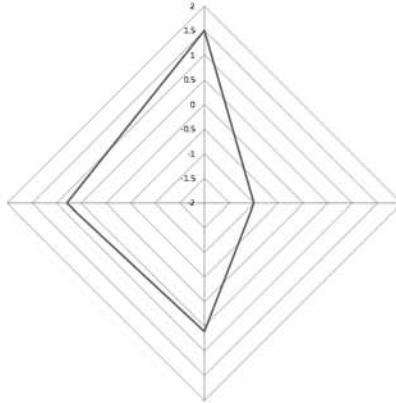
A modell optimuma:

A pillérek standardizált modellértékei által lefedett terület minimuma (4. ábra). A tengelyek sorrendje kötött: az óramutató járásával megegyező irányban (1) a standardizált logisztikai költségek, (2) az energiamegtérülés, (3) az aggregált CO₂ kibocsátás, (4) az élettartam alatti jövedelem mutatója.

Előnyös:

- Költség (LC = C) minél alacsonyabb
- EPR minél magasabb
- Aggregált CO₂ kibocsátás minél alacsonyabb
- Jövedelem (NPV) minél magasabb

4. ábra: A standardizált kritériumértékek által kifizített terület a pókhálódiagramban

Forrás: Saját szerkesztés.

A vizsgált alternatívák közül azt tekintjük optimumnak, amely esetén a négy kritérium standardizált értékei által határolt terület a legnagyobb. A négyszög területének számítása az azt alkotó derékszögű háromszögek területének felhasználásával történik. Mivel a standardizált értékek negatív értéket is felvehetnek, így a közös csúcspontban a legkisebb standardizált érték van, így a háromszög oldalhossza (D) a következő:

Az értékekkel kijelölt terület nagysága:

$$T_j = \frac{1}{2} (D_j^{LC} \cdot D_j^{EPR} + D_j^{EPR} \cdot D_j^{CO_2} + D_j^{CO_2} \cdot D_j^{NPV} + D_j^{NPV} \cdot D_j^{LC})$$

ahol: T_j standardizált kritériumértékek által lefedett terület (-)
 D_j^{LC} alternatíva projekt élettartam alatti logisztikai költségeinek transzformált standardizált értéke (-)

D^{EPR}_j alternatíva projekt élettartam alatti energetikai megtérülési mutatójának transzformált standardizált értéke (-)

standardizált értéke (-)

$D^{CO_2}_j$ alternatíva projekt élettartam alatti aggregált CO₂ kibocsátás mutatójának transzformált standardizált értéke (-)

standardizált értéke (-)

D^{NPV}_j alternatíva projekt élettartam alatti nettó jelenértékkel mért jövedelemtermelésének transzformált standardizált értéke (-)

Az optimum:

$$\max_{j \in [1, k]} T_j$$

Az alternatívák rangsorolása a standardizált értékekből számított területek alapján történik (6. táblázat).

6. táblázat: Minta a projektalternatívák összevetésére

Szcenário jele	Alapanyag beszállítási körzet jellemzői	Eszközpark jellemzői	Szervezeti jellemzők	Sorrend
A	A begyűjtési körzet lefedi a modellezett földrajzi egységet képező térséget, úthálózat sűrűség kiegyenlített.	Korszerű eszközpark átlagos kihasználással.	Eseti együttműködés, nem koordinált döntéshozatal	2
B	A begyűjtési körzet túlnyúlik a modellezett földrajzi egységet képező térségen, kedvező úthálózat sűrűség.	Korszerű eszközpark átlag feletti kihasználással.	Kooperáló résztvevők, koordinált döntéshozatali mechanizmusok	1
C	A begyűjtési körzet kisebb a modellezett földrajzi egységet képező térségnél, kiegyenlítettlen úthálózat sűrűség.	Korszerű, nagy teljesítményű eszközpark átlag alatti kihasználással, kapacitásfelesleggel.	Nem együttműködő résztvevők, alacsony eszközteljesítmények, nem koordinált döntéshozatal	3

Forrás: Saját szerkesztés.

KÖVETKEZTETÉSEK

A gazdasági-társadalmi folyamatok összetettsége igényli a komplex megközelítésmódot az értékelési folyamatok során. A biomassza energetikai célú hasznosítása során egyrészt hasznosítható energiát hoz létre, ugyanakkor a folyamat megvalósítása közvetlenül vagy közvetve energiát emészt fel (lásd a megtestesült energia), de környezeti externális hatásai is vannak (hő kibocsátás, CO₂ kibocsátás), amelyek kedvezőtlenek.

Az inputok megszerzése nem csak logisztikai kérdés, hanem az előbbieken kiemelt két tényező volumenét is befolyásolja (felhasznált eszközökben, infrastruktúrában megtestesült energia, a szállítási távolságokhoz kapcsolódó CO₂ kibocsátás stb.).

Ugyancsak ki kell emelni, hogy az eszközök használatának hatékonysága, a társadalmi kapcsolatok minőségét is jellemző együttműködés szintje befolyással van az energiamegtérülésre, illetve az externáliák volumenére: a magasabb szintű szervezettség, a hatékonyabb eszközhasználat javítja az energiamegtérülést, csökkenti a környezetterhelést.

A hagyományos gazdasági megtérülés kiegészítése a fenntarthatóság követelményét megjelenítő kritériumokkal távlatosabb gazdálkodói gondolkodást mutat, ugyanakkor támogatja a megalapozottabb döntések meghozatalát.

IRODALOM

- *A villamosenergia termelés externális költségei, különös tekintettel a megújuló energiaforrásokra* (2010). Elemző tanulmány. V2.0. Készült a MEH részére. Power Consult Szolgáltató Kft., Budapest. Április. 163. Elérhető: http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/201006/meh_externalia_powerconsult.pdf Letöltés ideje: 2012.06.16.
- Hammond, G. P. – Jones, C. I. (2008): *Inventory of Carbon and Energy (ICE)*. University of Bath. Elérhető: <http://perigordvacance.typepad.com/files/inventoryofcarbonandenergy.pdf> Letöltés ideje: 2012.06.16.
- Lehoczky M. – Takács I. (1981): *A melléktermék felhasználás műszaki fejlesztésének lehetőség és gazdaságosságának összefüggése*. Kutatási jelentés. MÉM Műszaki Intézet, Gödöllő,
- Lehoczky M. – Takács I. (1983): Növénytermesztési melléktermékek hasznosításának ökonómiai értékelése. In: *MTA-MÉM AMB Kutatási Tanácskozás*. Gödöllő.
- Leontief, W. (1966): *Input-Output Economics*. Oxford University Press, New York.
- Lund C.- Biswas, W. (2008): *A Review of the Application of Lifecycle Analysis to Renewable Energy Systems*. Bulletin of Science Technology Society.
- National Renewable Energy Laboratory (USA) (2014): *Best research-cell efficiency*. Elérhető: http://www.nrel.gov/ncpv/images/efficiency_chart.jpg Letöltés ideje: 2014.09.07.
- Takács I. – Nagy-Kovács E. – Marselek S. (2012): A biomassza energiacélú felhasználásának energetikai és gazdasági kritériumai. In: Kis-Simon Tünde – Tóth Éva (szerk.): *„A mezőgazdaságtól a vidékgazda(g)ságig.”* 54. Georgikon Napok. Keszthely.
- *The NEED Project. 2011. Efficiency conservation. Energy consumption*. Elérhető: http://www.need.org/needpdf/infobook_activities/IntInfo/Consl.pdf Letöltés ideje: 2012.06.16.
- Treloar, G. J. – Love, P. E. D. – Crawford, R. H. (2004): *Hybrid Life-Cycle Inventory for Road Construction and Use*. Journal of Construction Engineering and Management, 130(1). 43–49. Elérhető: <http://www.inference.phy.cam.ac.uk/sustainable/refs/lca/Treloar.pdf> Letöltés ideje: 2012.06.16.

- White, S. W. – Kulcinski, G. L. (2000): *Birth to death analysis of the energy payback ratio and CO₂ gas emission rates from coal, fission, wind and DT-fusion electrical power plants*. Fusion engineering and design, 48.
- *Wikipedia: Embodied energy* (2012). Elérhető: http://en.wikipedia.org/wiki/Embodied_energy Letöltés ideje: 2012.06.16.
- *Wikipedia: Matthew Henry Phineas Riall Sankey* (2012). Elérhető: http://en.wikipedia.org/wiki/Matthew_Henry_Phineas_Riall_Sankey Letöltés ideje: 2012.06.16.
- *Wikipedia: Sankey diagram* (2012): In 1898, M.H.P.R. Sankey's published the first energy flow diagram (a visualisation to be christened 'Sankey diagram') (from the Minutes of Proceedings of The Institution of Civil Engineers. Vol. CXXXIV, Session 1897-98. Part IV). Elérhető: http://en.wikipedia.org/wiki/Sankey_diagram Letöltés ideje: 2012.06.16.

ENGLISH ABSTRACT

Research of power-station technologies based on renewing and renewable source of energy has been present for several decades in Hungary. As a result of the improvements in technologies the technical solutions available to users have become more and more efficient. This allows sustainable solutions to be used that are based on the evaluation of not only the criteria of the economic return but on its complex approach (which ensure compliance with criteria of environmental, economic and social sustainability at the same time). The paper introduces an evaluation model for project alternatives based on this kind of complex approach, in which the key factors of environmental sustainability i.e. return of energy and CO₂ play an outstanding role. The energy return rate of energy production technologies based on renewable sources, especially on biomass, is generally speaking fair, but it has to be mentioned that at long transport distances this advantage could decrease or disappear because of the embodied energy in used fuel, trucks and roads.

TUDOMÁNYOS ÉLET

Beszámoló a Kommunikációmenedzsment Munkabizottságának VIII. konferenciájáról

---

Az MTA Gazdálkodástudományi Bizottságának 2009-ben megalakult Kommunikációmenedzsment Munkabizottsága 2014. november 14-én tartotta nyolcadik konferenciáját. Megalakulásakor – az akkor még Albizottság – azt a célt tűzte maga elé, hogy

- segíti a kommunikációmenedzsment terén élenjáró országokban megjelenő szakirodalom követését, terjesztését Magyarországon.
- kutatások és publikációk révén hozzájárul a kommunikációmenedzsment hazai műveléséhez.
- workshopok és konferenciák rendszeres szervezésével fórumot teremt a téma elméleti művelői, az egyetemi oktatók és kutatók, valamint a vállalatok kommunikációért felelős munkatársai találkozására számára.
- segíti a tudományos utánpótlás nevelését a művelt kutatási területen: támogatja a témában szakdolgozatot, TDK-pályázatot készítőket és a PhD tanulókat folytatókat, meghívja a téma iránt érdeklődő fiatalokat is rendezvényeire.
- hálózati kapcsolatot épít ki a terület iránt érdeklődők körében.
- minden érdeklődő számára elérhető honlapot hoz létre, amelyen közlésezi az aktuális eseményekről szóló értesítéseket, archiválja a fontos események dokumentumait.
- anyagi erejétől függően a konferenciák előadásából készült kiadványokkal segíti a kommunikációmenedzsment kutatásainak és best practice eseteinek megismertetését.

A Munkabizottság e célkitűzések szem előtt tartásával rendezi meg fórumait, lehetőség szerint váltogatva a konferencia helyszíneit a főváros és a vidéki egyetemek között.

A novemberben megtartott konferencia a Pannon Egyetemmel és a Gazdasági és Vállalati Kommunikáció Műhellyel együttműködve, a Pannon Egyetem

[1] MTA GTB Kommunikációmenedzsment Munkabizottság, egyetemi magántanár.

meghívására Veszprémben zajlott. Témája a kis- és középvállalatok kommunikációja volt. A sűrű és színes program 15 egyenként 25 perces előadást és egy könyvbemutatót foglalt magában. Az előadók között a Pannon Egyetem, a Széchenyi István Egyetem, a Szent István Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem, a Budapesti Üzleti és Kommunikációs Főiskola tanárain kívül budapesti, veszprémi, győri vállalatok képviselőit találhatjuk.

A délelőtti szekcióban a vállalatoktól érkezett vezetők, kommunikáció-szakemberek előadásai voltak túlsúlyban. Az előadók jelentős figyelmet szenteltek a vállalaton belüli, az intern kommunikáció és a motiváció, valamint a munkahelyi jó közérzet közötti összefüggés kérdésének, a „személyre szabott” üzeneteknek, a szűkösen rendelkezésre álló források által kikényszerített megoldásoknak a kommunikációban. Több előadásban is megjelenő gondolat volt, hogy a beosztott munkatársak igénylik, hogy aktív részesei legyenek a vállalati kommunikációnak. Az egyetemi oktatók nagyrészt saját kutatási eredményeiket osztották meg a hallgatósággal: a KKV-k vezetőinek és beosztottaiknak vélekedése a kommunikációról, a WEB 2.0 széleskörű alkalmazhatósága és növekvő szerepe a vállalati kommunikációban, tanulságos vállalati kommunikációs esetek és nemzetközi aspektusok képezték e kutatások tárgyát. Újabb problémakört képezett a PR megújulásának szükségszerűsége, a kommunikációs szakemberek kompetenciái, a tanácsadás, a növekedésmenedzsment és a kommunikáció összefüggése, valamint a holisztikus filozófiájú vállalatvezetés kommunikációs sajátosságai. Az előadásokat két (egy német és egy angol) megjelenés előtt álló, egyetemi oktatásra szánt könyv ismertetése zárta. E könyvek idegen nyelvű szakkönyvként egyszerre szolgálják a hallgatók szakmai és idegen nyelvi fejlődését.

A konferencia előadásaiából a következő következtetések kristályosodtak ki:

- A kis- és középvállalatok kommunikációja hazánkban kevésbé kutatott, ugyanakkor sokrétű kutatást igénylő terület.
- Bár a kis- és középvállalatok intern kommunikációja a vállalatok mérete és a sok esetben családi vállalkozás forma miatt problémamentesnek, természetesnek, kutatásra alig érdemesnek tekintett téma, a gyakorlat azt mutatja, hogy ennek épp az ellenkezője igaz.
- A KKV-k körében (is) azt várják a munkavállalók, hogy a vezetés ossza meg velük a stratégiai célokat, a tervezett változásokat, kérdezze meg őket az őket érintő (jószándékú) döntések előkészítése során (is) - ne akarja jobban tudni a (paternalista) vezetés az érintetteknel, hogy nekik mi a jó.
- A távolabb vivő célok állandó kommunikálása a motiváció fontos eszköze. A legegyszerűbb munka is hozzájárul magasrendű célok eléréséhez. Ezt folyamatosan kommunikálnia kell a vezetőknek.
- A célcsoportok szegmentációja, a célzott információ segít abban, hogy elkerüljék a vezetők a fölösleges információáradatot, a személyes interakció pedig segít a szolgáltatóknak a valós igények feltárásában. A tudásszolgáltatás és a tanácsadás csak a tényleges szükségletek ismeretében érheti el a várt eredményt.

- A növekedés és a generációk váltása számos változtatási kényszert és konfliktust hordoz magában, ezek mélyen érintik a kommunikációt. A generációváltást a kommunikáció vonatkozásában is alaposan elő kell készíteni.
- Az IT hihetetlen gyors fejlődése a KKV-k kommunikációját is forradalmasítja, az új eszközök terjedése a közösségi média használatát inspirálja leginkább.
- Az IT-alapú kommunikáció nagyon fontos, de nem helyettesíti az élőszóban, a szemtől szembe (face-to-face) folyó kommunikációt sem a munkatársi, sem az ügyfél-kommunikációban.
- A PR fogalmának devalválódása a KKV-k vonatkozásában is újraértelmezést igényel. A megújulás mottója: rövid és érzelemre ható üzenetek.
- A KKV-k kommunikációra fordítható költségeit jelentősen csökkenteni lehet jó megfigyeléssel, kreatív, leleményes ötletekkel és megoldásokkal – a marketingesnek mindenhez kell értenie. Egy a kommunikáció terén kreatív munkatárs „aranyat ér” a vállalat számára.
- A vállalati kommunikáció alapkompenciáira vonatkozóan nincs egységes európai kritérium-lista. Az azonban nyilvánvaló, hogy a kommunikációs kompetenciák, a vállalat hatékony kommunikációja a sikeresség alapfeltételei.
- A KKV-k és a gazdasági felsőoktatás sokat profitálhatnak a kapcsolatok szorosabbra fűzéséből. Keressék kölcsönösen egymást! Az egyetemek inkább a nagyvállalatokat preferálják, pedig a kicsik is hasznosak a kooperációban.
- A növekedésmenedzsment és a kommunikációmenedzsment szoros összekapcsolódása segíthet a „céghalál” elkerülésében.
- Az emberre fókuszáló, a lélekkel is és valamennyi stakeholderrel egyaránt törődő holisztikus vállalatvezetés a növekedés során és a válságok idején sem „áldozza be” az időigényes személyre szabott, közvetlen személyközi kommunikációt. Az átláthatóság, az elszámoltathatóság biztosításában az IT jelentős szerepet játszik, de a bizalom építésében és fenntartásában a face-to-face kommunikáció pótolhatatlan.

Összegezve elmondható, hogy az előadók szerencsés összetételének, az előadások magas színvonalának és a Pannon Egyetem kiváló szervezésének köszönhetően kitűnő konferencia részese volt az a hatvan főt meghaladó számú jelenlévő, aki végigkísérte a nyolcórás ülés programját.

A konferencián a Munkabizottság elfogadta a Szent István Egyetem meghívását és döntött arról, hogy a következő ülést 2015 őszén Gödöllőn fogja tartani. Támogatóan fogadták a résztvevők azt is, hogy a 2012–2014 évek konferencia-előadásai alapján készüljön tanulmánykötet, amely három témakör köré csoportosítva tartalmaz majd dolgozatokat. E témakörök:

- A „globális” és a „lokális” a nemzetközi vállalati kommunikációmenedzsmentben.
- A válság(ok) és a vállalati kommunikáció.
- A kis- és középvállalatok kommunikációja.

A 2014. november 14-i konferencia előadásainak diái felkerülnek a Pannon Egyetem GTK, illetve a GVKM (Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara) honlapjára (www.gvkm.ktk.pte.hu).

Az MTA GTB Kommunikációmenedzsment Munkabizottsága és a GVKM köszönetét fejezi ki a Pannon Egyetem GTK dékánjának, munkatársainak a készséges, segítő munkáért, a kiváló infrastruktúra rendelkezésre bocsátásáért és a vendégszeretetéért.

Négyfoltos acsa - *Libellula quadrimaculata*

KÖNYVISMERTETÉS

Mészáros Attila (szerk.):
A felsőoktatás tudományos, módszertani és
munkaerő-piaci kihívásai a XXI. században^[2]

A gazdasági és társadalmi környezetben lezajló változások nagymértékben befolyásolják a felsőoktatásban végbemenő folyamatokat. Az egyetemeknek jelentős szerepük van abban, hogy az Európai Unió a világ legversenyképesebb tudásalapú gazdasági térségévé váljon. Ennek elérésére általános irányelveket hozott létre az oktatás és a képzés terén (Education and Training 2020). A humántőkébe történő befektetés az Unió egyik legfontosabb célkitűzése a fenntartható, tudásalapú térség kialakítása és a munkahelyteremtés előmozdítása érdekében. Olyan képzési rendszer kialakítása a cél, amely jobban figyelembe veszi a munkaerő-piaci igényeket. Ehhez kapcsolódóan négy fő stratégiai célt fogalmaztak meg: az életen át tartó tanulás és a mobilitás váljék valósággá; az oktatás és képzés hatékonyságának és minőségének fejlesztése; egyenlő esélyek, társadalmi kohézió és aktív állampolgári lét elősegítése; a kreativitás és innováció növelése valamennyi képzési szinten és formában.

„A tudásgyárak technológiaváltása és humánstratégiája – a felsőoktatás kihívásai a XXI. században” címmel 2014 májusában a Széchenyi István Egyetemen rendezett konferencia résztvevői az európai és hazai felsőoktatás számos kérdésével foglalkoztak. Előadásaikból tanulmánykötet készült Mészáros Attila szerkesztésében, „A felsőoktatás tudományos, módszertani és munkaerő-piaci kihívásai a XXI. században” címmel. A tanulmányok szakmai lektorai Rechnitzer János professzor (SZE) és Szretykó György (NYME ACSJK) voltak. A 337 oldalon megjelenő 27 tanulmány szerzői a hazai felsőoktatás különböző intézményeiben és területein dolgozó szakemberek.

A tanulmánykötet öt téma köré szervezve foglalkozik a felsőoktatás XXI. századi tudományos, módszertani és munkaerő-piaci kihívásaival:

[1] Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, egyetemi docens (kszm@sze.hu).

[2] Széchenyi István Egyetem: Győr, 2014. ISBN 978-615-5391-32-3 A kötet a TÁMOP-4.1.2.D-12/1/KONV-2012-0007 „Munkaerő-piaci igényeken alapuló szaknyelvi képzés, és a Széchenyi István Egyetem idegennyelvi oktatásának komplex fejlesztése” című projekt támogatásával készült.

- Az egyetemi humán erőforrás fejlesztése a változó oktatási stratégiák tükrében;
- Tehetségmenedzsment a felsőoktatásban;
- A felsőoktatásban alkalmazott oktatási módszerek változásai a XXI. században;
- A felsőoktatási intézmények szervezete, kultúrája, fejlesztése;
- Új kihívások a felsőoktatásban a XXI. században.

„Az egyetemi humán erőforrás fejlesztése a változó oktatási stratégiák tükrében” című fejezet öt tanulmányt foglal magában. „A felsőoktatási humán erőforrás gazdálkodás stratégiai alapú modelljei és a felsőoktatási jól-lét programok” című tanulmányában Hervainé Szabó Gyöngyvér a felsőoktatási teljesítmény jól-lét központú nézőpontját képviseli. A versenyképesség és a minőségi felsőoktatás kérdéseivel foglalkozik, azok összefüggését vizsgálja a felsőoktatási HR-rendszerekkel. Kitér a felsőoktatási jól-léti programok és az egészséges felsőoktatás programok modelljeire, az egészséges felsőoktatás új társadalmi funkciójára, a jól-lét központú minőség nézőpontjaira. A kiválósági modell szerint a hatékony HR a stratégiai tervezés kulcseleme, ez támogatja az átláthatóságot, kommunikációt, bizalmat, megbecsültséget, fair működést, összehangolt rendszereket és támogató szervezeti kultúrát létrejöttét. Tanulmányában kifejti, hogy a felsőoktatási HR szolgáltatások legfőbb szerepe a munkahelyi egészség megteremtése, a munkahelyi elkötelezettség erősítése, az oktatói-kutatói életvitel és életstílus versenyképességet erősítő folyamatainak kialakítása. Mintaként ismerteti az egészségfejlesztő egyetem cím és minősítés rendszerét.

Mészáros Attila a Széchenyi István Egyetemen 2010-ben megvalósult standardizált szervezeti kultúra felmérés és fejlesztés eredményeiről számol be „A felsőoktatás humán erőforrás kutatásához alkalmazható HS mérőrendszer bemutatása” című írásában. Ismerteti, hogy a Széchenyi István Egyetem az első magyar felsőoktatási intézmény, ahol korszerű szervezeti diagnosztikai eszközöket alkalmaztak 2010–2013 között. A kultúra felmérésének és fejlesztésének célja az volt, hogy a XXI. századi elvárásoknak megfelelő modern egyetemi szervezet jöjjön létre, valamint korszerű módszertani ismeretekkel rendelkező oktatók magas minőségi színvonalon tanítsanak az egyetemen. Majd az egyetemi oktatók-kutatók készségeinek, kompetenciáinak meghatározása történt meg. A felmérésekre építve egyénre szabott készségfejlesztő képzéseken vettek részt az oktatók 2010–2012-ben. A kompetenciafejlesztő központok módszerének használata, az egyetemi dolgozók, tanárok, kutatók készségeinek, kompetenciáinak meghatározása és felmérése, a visszajelzés, értékelés, fejlesztés e formája forradalmi újítás egy oktatási intézmény életében. A felmérések önmagukban is példaértékűek a felsőoktatás globális fejlesztése terén. A sikeres projekt hatására az oktatók elkezdték átalakítani a saját oktatási környezetüket és tananyagaikat. Új módszertanra alapozott, hallgatóközpontú oktatási és értékelési formák jelentek meg. Valamint bevezetésre került egy strukturált humán erőforrás-fejlesztési rendszer, aminek

részeként rendszeres pedagógiai és személyiségfejlesztő képzések kerülnek meghirdetésre az oktatók számára.

Molnár Csilla „A felsőoktatás és a (gender) összefüggései”-vel kapcsolatos szemlélet és gyakorlat kérdéseit tekinti át több társadalomtudományi diszciplína szemszögéből. Alapvetése, hogy a magyar felsőoktatás bizonyos problémái nem kezelhetők a társadalmi nemi szempontok érvényesítése nélkül. A szerző áttekinti a gender studies fogadtatását. Megállapítja, hogy annak oktatása Magyarországon csak a CEU-n intézményesült. Tanulmányában érinti az értékpreferenciák gender-vonatkozású vizsgálatát, a nők jelenlétét az egyetemeken különböző szakain, ezek aránytalanságát. Foglalkozik a női kutatói/felsőoktatási életpálya ellentmondásaival, a családi és a karrier szerepek konfliktusaival, a folyamatos továbbképzés okozta többszörös teherrel. A diplomás nőkre váró jövő hátrányainak ellensúlyozására alkalmas stratégia kialakítását tartja szükségesnek. Így lát esélyt arra, hogy a társadalmi-kulturális meghatározottságok minél kevésbé korlátozzák az egyén lehetőségeit és életútjait.

Nagy Tamás „E-learning és a duális képzés” című tanulmányában rávilágít arra, hogy a klasszikus nappali és levelező képzés ma már nem elégíti ki a hallgatók és a munkaadók elvárásait. A megváltozott igények csak az oktatás szervezeti, tartalmi és módszertani átalakításával kezelhetők. Tanulmányában összefoglalja az e-learning képzés elveit, megoldásait, az oktatói felkészítések programját. Összefoglalja továbbá a duális mérnökképzés hallgatói, oktatói és munkaadói tapasztalatait, valamint jelzi az e-learning és a duális képzés kapcsolódási pontjait. A nappali és a levelező képzés számos nehézségére lehet megoldás az e-learning, ami egyben lehetővé teszi a szakmai ismeretek folyamatos változásának nyomon követését. A duális képzés arra a munkáltatói igényre lehet válasz, hogy a felsőoktatásból kilépő pályakezdőtől már szakmai tapasztalatot vár el. A munkaerőpiac ezen igényeit felismerő és kielégítő felsőoktatási intézmények versenyelőnybe kerülhetnek. Hangsúlyozza, hogy mindez nem működhet hatékonyan az oktatók felkészítése nélkül. A szakmai, módszertani, pedagógiai és informatikai ismeretek elsajátítása, az e-learning módszernek a duális képzésben való alkalmazása segítheti az oktatás hatékonyságát.

Bognárné Lovász Katalin „Tudásmenedzsment a felsőoktatási intézményekben – a felsőoktatási könyvtárak szerepe az egyetemeken tudásgazdálkodásában” című írásában megállapítja, hogy a felsőoktatási könyvtárak állományaikkal, tudásintenzív és személyre szabott szolgáltatásaikkal olyan egyedüli szervezeti egységek, amelyek a tudásmenedzsment ciklus minden elemében hatékony szerepet tudnak vállalni. Teszik ezt egyrészt tudástárak létrehozásával, a tudáshoz való hozzáférés segítségével, a tudáskörnyezet, a szervezeti kultúra fejlesztésével és a tudás mint vagyon elismerése és menedzselése révén. Áttekinti egyrészt a hazai felsőoktatási intézményekben működő tudástranszfer irodákat, megállapítva, hogy mindössze 15 intézményben működik ilyen jellegű egység, másrészt összegzi a könyvtárak szerepét a tudásmenedzsment ciklus egyes szakaszaiban.

A kötet második fejezete a „Tehetségmenedzsment a felsőoktatásban” témával foglalkozó hat tanulmányt foglalja magában.

Konczosné Szombathelyi Márta a „Tehetség- és motivációs modell kidolgozásának kérdései a Tudományos és Művészeti Diákkör kapcsán” című írása nyitja a fejezetet. Tanulmánya célja annak a tehetségmentedzsment tevékenységnek a bemutatása, amely a Széchenyi István Egyetem Tudományos és Művészeti Diákkör keretei között folyik. Ezen belül kiemelten foglalkozik a tehetség- és motivációs rendszer kidolgozásának és alkalmazhatóságának kérdésével. A téma aktualitását az adja, hogy a XX. század utolsó harmadában világszerte sokasodtak a tehetséggel kapcsolatos kutatások. A felnőttkori munka minősége jórészt az iskolán belül dől el. Ennek tudatában az oktatási intézmények minden szintjén – az óvodától a felsőoktatási intézmények tudományos diákköri mozgalmáig, szakkollégiumi rendszeréig – fejlesztő programok indultak, tehetséggondozó műhelyek alakultak. A munka alapjául szolgált egyrészt a Towers Watson által 2011-ben Észak-Amerikában készített „Tehetségmentedzsment és juttatások” című kutatás, hogy megfogalmazza a tehetségmentedzsment legégetőbb kérdéseit. Az integráció, szegmentáció és az agilitás stratégiáját a SZE TDT üléseinek és a modell alkalmazhatóságával kapcsolatos oktatói kerekasztal beszélgetések anyaga egészíti ki.

Pongrácz Attila „Átalakuló tehetséggondozás a Bologna utáni hazai felsőoktatásban – a tehetséggondozás tapasztalatai az NYME-AK emberi erőforrás tanácsadó MA szakos hallgatói körében” című tanulmányában több témára tér ki. Elsőként meghatározza azokat a kiindulási pontokat, megfontolandó kérdéseket, amelyek a konferencia címében megfogalmazott gondolatkörközöz kapcsolódnak, majd röviden utal a Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Karán zajló tehetséggondozási munkára. Ezen belül kiemelten foglalkozik a Tudományos és Művészeti Diákkör, valamint a kutatóműhelyek tevékenységével. Ezt követően bemutatja az emberi erőforrás tanácsadó mesterszak gyakorlatát, amelynek a célja, hogy a magas szintű elméleti képzésen túl a vállalati, intézményi, munkahelyi életben is hasznosítható tudáshoz jussanak a hallgatóink. Kitér arra a kezdeményezésre is, amely Vállalati Partnerség Program néven hathatósan segítené a Kar hallgatóit a minél sikeresebb munkaerő-piaci integrációban, elhelyezkedésben és az ún. Integrált Emberi Erőforrás Tanácsadás révén a minél értékeesebb emberi és a szakmai életpálya-építésben.

Putzer Petra és Törőcsik Mária tanulmánya a „Hallgatói vélemények a TDK versenyekről, a reform lehetséges útjai” címmel a fejezet harmadik írása. A szerzők a 2013-as év Közgazdaságtudományi szekció hallgatóinak véleményét kérdezték meg a TDK és OTDK gyakorlatáról, lebonyolításáról, a problémákról. Továbbá betekintést adnak az oktatói, TDT elnöki véleményekbe is. A kutatás egyik célja az volt, hogy hozzájáruljanak a kari szintű TDK tevékenység fejlesztéséhez. A kutatás eredményeként lehetséges reformterületeket neveztek meg. Ilyenek az oktatók hatékonyabb bevonása, a követelmények világossá tétele, további hallgatók nézőként való bevonása, a kari vezetők TDK iránti elkötelezett-

sége. A kutatás további célja volt egy alternatív tudományos diákköri konferencia kialakítása, tesztelése. Ennek megvalósulásáról is olvashatunk a tanulmányban. A pilot TDK során megoldást igyekeztek adni e versenyek tipikusan gyenge pontjaira. Mivel napjainkban a TDK eredmények egyre fontosabbá válnak az intézmények értékelése szempontjából, egyre fontosabbá válik számukra, hogy minél több tehetséges hallgatót vonjanak be e tevékenységbe. Ugyanakkor a hallgatók számára is nő a jelentősége, mert a munkaerő-piaci versenyelőny megszerzése érdekében már egyetemi tanulmányaik alatt fokozott erőfeszítéseket kell tenniük kompetenciáik fejlesztésére.

Somogyi Ferenc „A társadalmi célok és eszközök spektruma és a felsőoktatás – Heidegger parafrázis” című írásában Martin Heidegger 1933-as rektori székfoglaló előadását idézi. A szerző – általa kora legnagyobb gondolkodójának tekintett freiburgi rektor a nyugati civilizáció válságos évtizedei, a válságra adott válaszainak áttekintése során – megvizsgálja, van-e üzenete a székfoglaló előadásnak a XXI. század felsőoktatási szereplői számára. Üzen az egyetemi polgárok köteleességéről, az öngazgató egyetem jogosságáról, a társadalmi célok és eszközök spektrumáról, a tudomány lényegéről, a görögök után a szellemi létről, a tudomány kutatási területeiről, a népszellem világról, a hallgatók szellemi világról és a tudomány redivivuszának időigényéről. Alapüzenete, hogy a nyugati kultúra zsákutcája új gondolkodási útirány iránt kiált: „az emberi létnek a létező egészéhez való megváltozott viszonyára vonatkozó tudás” ideje jött el, és a tudományok és az egyetemek részéről ez újfajta célok felállítását feltételezi.

A második fejezet következő írása Reisinger Adrienn és Homor Nikolett írása, amelyben arról írnak, hogy „Mennyire vonzó a tudományos élet a felsőoktatási hallgatók számára? – Fókuszban a Széchenyi István Egyetem hallgatói”. Megállapítják, hogy mivel egy ország tudományos kutatói alapvetően a felsőoktatás berkeiből kerülnek ki, így fontos kérdés azt vizsgálni, hogy mennyire jellemző a hallgatók körében már a tanulmányaik alatt a tudományos életben való részvétel, vagy az arra való felkészülés. Több kutatás vizsgálta már a felsőoktatási hallgatók karrierelvárásait (pl. GUESSS), de a kutatói/tudományos élet területére vonatkozóan kevés információk állnak rendelkezésre. Tanulmányukban először röviden felvázolják, hogy mi jellemzi a magyar kutatói életet, majd azt vizsgálják, hogy a felsőoktatásban milyen lehetőségei vannak a hallgatóknak bekapcsolódni a tudomány világába: pl. TMDK, szakkollégiumok, kutatások stb. Az általános helyzetkép felvázolása után a Széchenyi István Egyetem hallgatói körében folytatott kérdőíves kutatásuk eredményeit mutatják be. A kutatás célja annak megválaszolása, hogy milyen a megkérdezett hallgatók TDK aktivitása, van-e lehetőségük részt venni egyetemi kutatásokban, illetve, hogy mennyire találják vonzónak a kutatói életpályát.

Sipos Anna Magdolna „A >publish or perish< kényszerei és lehetőségei a hazai felsőoktatásban” címmel megjelent munkája a fejezet záró tanulmánya. Nagyon fontos témát érint: a hazai tudományos/kutatói szféra hírnévpítésének egyik objektív akadályát vizsgálja: a világ tudományos szakirodalmát felvonultató

legfontosabb adatbázisokban a hazai tudományos eredmények alulreprezentáltak. Vizsgálata alapját azok a szakirodalmi adatbázisok jelentik, amelyek a világ tudományos közleményeinek meghatározó reprezentánsai. Megvizsgálja a hazai kiadású tudományos folyóiratok megjelenését az UlrichsWeb, a Journal Citation Reports, az Elsevier B.V. és a Central and Eastern European Online Library adatbázisaiban. A hazai alulreprezentáltságot növelendő javaslatok között szerepel egyrészt a téma beillesztése a felsőoktatás tárgyai közé. Ideálisnak már master szinten, de halaszthatatlannak a PhD képzés szintjén tartja a tudomány- és bibliometriai ismeretek oktatását. További célcsoport a tudomány művelésével, szervezésével, menedzselésével foglalkozók felkészítése.

A kötet harmadik fejezetének témája a „A felsőoktatásban alkalmazott oktatási módszerek változása a XXI. században”. Az öt tanulmányt magában foglaló rész érinti a siketek felsőoktatásának, az általános felsőoktatás-módszertannak, a nyitott online és az e-learning kurzusok kölcsönhatásának, a mobiltanulásnak, továbbá a felhő informatikának a szerepét a XXI. századi felsőoktatásban.

Hengl Henrietta „A siketek felsőoktatásának aktuális kihívásai” témát elemezte. A bemutatott kutatás célja a siketoktatás hazai helyzetének feltérképezése, a külföldi gyakorlat tanulmányozása, a hatékony akadálymentesítés. Mindezzel a változtatás szükségességére hívja fel a figyelmet. Feltérképezve a hazai siketoktatás intézményeit, megfogalmazta az égető problémákat: nem egységes a magyar jelnyelv, a siket középiskola és egyetem hiánya, továbbá a siket társadalom motivációjának hiánya. Tanulmányozva a külföldi tapasztalatot megfogalmazza a javaslatokra fenti problémák megoldására. A hazai siketoktatás korszerűsítése nehéz és összetett feladat, amelyhez a rendszer akadálymentessé és hatékonyá tétele szükséges.

Kovács László a „Felsőoktatás-módszertani kihívások itt és most” című tanulmányában áttekinti a hazai felsőoktatást jellemző módszertani kihívásokat, a módszertani megújulás hiányának okait, a külső elvárásokat és az oktatók attitűdjét, majd javaslatokat fogalmaz meg a felsőoktatás-módszertan és tanuláselméletek kutatási eredményeinek beépítésére. Megállapítása szerint a hazai felsőoktatásban számos olyan tényező van, ami a változtatással való szembenállást erősíti. Az ellenállás lényegét a „Maya-fátyol” allegóriával mutatja be. Eszerint a bennünket körülvevő valóságot saját illúziónk fátylán át, eltorzítva látjuk. A „fátylak fellebbentésének” lehetőségeit áttekintve a szemlélet formálását, a kölcsönös óralátogatások bevezetését, az önreflexió alkalmazását javasolja.

Kovács Miklós „MOOC és e-learning kölcsönhatása” című tanulmányában olyan e-learninges képzéseket vizsgál, amelyek elvégzésével hivatalosan elismert diplomát szerezhetnek a hallgatók. Ezeket hasonlítja össze a tömeges, nyitott online (MOOC) kurzusokkal. Napjainkban egyre több neves egyetem kínál szabadon elérhető, online kurzusokat nagyszámú hallgató részére, és e kurzusok a hallgatói létszáma folyamatosan nő. A legismertebb, online kurzusokat kínáló portáloknak több millió regisztrált hallgatójuk van. Az online kurzusok célja, hogy mindenki ingyenesen hozzáférhessen magas színvonalú oktatáshoz.

Nyilvánvaló, hogy ez a cél kizárólag online tanulási formában érhető el. Online tananyagokkal oldható meg az, hogy minden résztvevő – a megadott időhatáron belül – saját tempójában és saját időbeosztása szerint haladhasson. Nagyszámú, kurzusonként akár 150-200.000 hallgató kezelése csak számítógépes, internetes környezetben valósítható meg. A szerző tanulmányában elemzi, hogy az MOCC és az e-learning oktatás módszertani és technikai megoldásai milyen hatással lehetnek egymásra. Bemutatja a Moodle keretrendszert, továbbá az inkább felhasználóbarát edX és Coursera rendszereket. A nyitott online kurzusok hátrányaként az oktatóval való közvetlen kapcsolatfelvétel hiányát nevezi meg. Továbbá míg az e-learninges kurzusokban általában a szöveges információ a domináns, addig az MOCC módszernél főleg videókon keresztül érhető el a tartalom. Megállapítja, hogy a két képzési forma célja is eltérő: a nyitott online kurzusokban főleg az információbővítés, egy-egy tudományterület szélesebb kör számára való megismertetése a fő törekvés, az e-learninges kurzusokra többnyire valamilyen végzettség megszerzése érdekében jelentkeznek a hallgatók. A jó gyakorlatokat és megoldásokat ajánlja: csökkenthető lenne a nyitott online kurzusokról lemorzsolódó hallgatók száma, illetve az e-learninges kurzusok hallgatói nagyobb motivációval tanulnának.

Molnár György „A mobiltanulás lehetőségei a felsőoktatás bázisán” című tanulmányában bemutatásra kerül néhány olyan a felsőoktatásban is alkalmazható Információs és Kommunikációs Technológia (IKT) és web 2.0 alapú technikai és technológiai módszer és eljárás, amely a hallgatók és oktatók mindennapi tanulási-tanítási tevékenységét segíti. Munkájának középpontjában a hallgatói teljesítményértékelés online-alapú módszerei, a tananyag feldolgozás és elsajátítás elektronikus formái, továbbá mobil kommunikációs eszközökkel támogatott tanítási-tanulási formák állnak. A hagyományos tanulási formák mellett megjelenő mobil, elektronikus tanulási formák jól alkalmazkodnak életmódunkhoz, időbeosztásunkhoz, változó környezetünkhöz. Elemzi az új technológiák hatását a tanulási környezetre. Ismerteti a 2013-ban a BKV és a MÁV egyes egységeinek bevonásával készült, a mobil tanulás iránti igényt felmérő kutatás eredményét. Ennek alapján tananyagkezelő kliens oldali rendszer került kialakításra.

Petkovics Imre Tumbas Pere „A felhő informatika szerepe a XXI. századi felsőoktatásban” című írásában a felhő informatika létjogosultságának ismérveit taglalja. Abból a feltételezésből indul ki, hogy ha a felhő informatika kimutatható előnyökkel jár az információs technológiát alkalmazó cégeknél, akkor annak a felsőoktatás bizonyos területein való alkalmazása is becsülhető előnyöket biztosít. Felhívja a figyelmet a szolgáltatások igénybevételének veszélyeire, a felhő informatika alkalmazhatóságának kérdéseire, a felsőoktatás új innovatív útkereséseire. A szerző a tanulmányában értelmezi a felhő informatika jelentését, modelljeit és szereplőit, az egyetemi generációkat (első, második és harmadik generációs modellek), a felhő informatika használatának lehetőségeit a felsőoktatásban – a tanulási/tanítási folyamat segítségével és az ott folyó kutatások támogatásában, költséghatékony jellegét.

A kötet negyedik fejezete „A felsőoktatási intézmények szervezete, kultúrája, fejlesztése”, amely hat tanulmányt foglal magában. Csorba László „There is no royal road...” című tanulmánya a következő kérdés megválaszolására vállalkozik: Lehetséges-e olyan felsőoktatási versenystruktúra megalkotása, amelyben minden intézményi szereplő eléri a célját, ugyanakkor a kormány és a nemzetgazdaság felsőoktatás iránti elvárásainak is megfelel? E kérdés megválaszolásához alapvető szakirodalmakra támaszkodik a szerző, és ezekre alapozva saját modell felállítására tesz kísérletet. Megállapítja, hogy kedvezőtlen demográfiai, pénzügyi és társadalmi körülmények közepette a célok elérésére csak minőségbiztosítási eljárások alkalmazásával van lehetőség. Csak azoknak a szereplőknek van esélye a győztesek szűk szövetségi csoportjába kerülni, akik meghozzák a taktikai és stratégiai áldozatokat.

Dobai Korcsmáros Enikő „Migrációs hajlandóság - hallgatói mobilitás” című tanulmányában betekintést nyújt a nemzetközi hallgatói mobilitási programokba (Erasmus, VELUX, Scholarship Programme, CEEPUS). Áttekinti a migráció típusait, ennek az EU-n belüli jelentőségét, a tanulmányi migráció hatását, továbbá a hallgatók migrációs hajlandóságát. Online kérdőíves kutatásának eredményei alapján állítja, hogy a válaszadó hallgatók inkább hazájukban szeretnének elhelyezkedni. Igazolódni látszik, hogy a tanulási mobilitás erősíti a migrációs hajlandóságot. A külföldre vágyás legnagyobb motivációs ereje a kedvezőbb megélhetési feltételek, továbbá a nyelvtanulás és a tapasztalás. Meglehető eredményre jutott abban a vonatkozásban, hogy - a várakozással ellentétben - az átlag feletti nyelvtudással rendelkező hallgatók nagyobb arányban képzelik el a karrierjüket itthon. Megalapozott az a feltételezés, hogy a külföldön élő családtagok/ismerősök nagy hatással vannak a migrációs hajlandóságra.

G. Karácsony Gergely „A felsőoktatási minőségbiztosítás hazai szabályozásának kritikai elemzése” című tanulmánya a hatályos felsőoktatási jogi szabályozás áttekintése útján kíván képet adni a jelenlegi hazai felsőoktatási minőségbiztosítás komplex kérdésköréről. A felsőoktatási törvény vizsgálata alapján állapítja meg, hogy a minőségbiztosítás kérdésköre a szféra önellenőrzésének, a belső eljárásokon alapuló, a felsőoktatási szektor szereplőiből álló MAB által végzett akkreditációs vizsgálatok irányából eltolódott a hatósági jogalkalmazás felé, amelyben az akkreditációs testület már csak az eljárásba bevont szakértőként jelenik meg. A szerző kísérletet tesz a jelenlegi szabályozás építő kritikájának megfogalmazására és javaslatok tételére. Áttekintést ad a felsőoktatási minőségbiztosítás hazai jogi szabályozásáról, a külső minőségbiztosításra vonatkozó hazai szabályokról, a MAB jogállásáról és testületeiről. Mindezek alapján fogalmazza meg következtetéseit, javaslatait. Eszerint az állam a rendszerváltást követő időszak egyetemi autonómián, a felsőoktatási intézmények belső minőségbiztosítási mechanizmusain alapuló, a felsőoktatási szektor autonómiáját megőrző modell felől több, kisebb-nagyobb lépésben elmozdult az erőteljesebb állami kontroll és beavatkozás irányába. A minőségbiztosítás európai sztenderdjei ugyanakkor a minőségbiztosítási testületek függetlenségét hangsúlyozzák,

különös tekintettel az állami, kormányzati befolyástól való mentességre. Szerző meglátása szerint ezen a téren az elmozdulás feltétlenül szükséges volna, a szervezetek nagyobb függetlensége, a tagok rekrutációjának állami befolyástól való mentessége irányába. A MAB összetételére vonatkozóan javasolja, hogy a minőségbiztosítás célját szolgálja az, ha az akkreditációs testület munkájába bevonnák a gazdasági élet, illetve az állami szektor más fontos szereplőit is. A klasszikus hatósági vizsgálat és az ahhoz kapcsolódó szakvélemény készítés helyett a testület a felsőoktatási intézmények partnereként jelenjék meg, segítséget nyújtva a minőségbiztosítási rendszerek fejlesztésében, tanácsadással és érdemi, tartalmi vizsgálatokkal segítve a felsőoktatási intézmények munkáját.

Janka Huják „Business School accreditation systems as mechanisms for providing quality service” című tanulmánya a kiterjedt irodalmi kutatáson alapul. Célja annak felderítése, hogyan járul hozzá a nemzetközi üzleti főiskolák akkreditációja azok minőségének javulásához, a az ügyfelek elégedettségéhez és a fenntartható versenyképességhez. A 2011-es felsőoktatási törvény következtében számos szakterületen drámaian csökkent az elsős hallgatók száma, többek között az üzleti területek szakjain is. Ennek következtében a vidéki főiskolák beiskolázási gondokkal szembesültek, ami pénzügyi gondokat vont maga után. A hallgatókért folyó egyre erősödő versenyben az intézmények rákényszerültek, hogy ügyfélorientáltan gondolkodjanak, továbbá fokozottan vegyék figyelembe a „végfelhasználók”, vagyis a vállalatok igényeit a kikerülő hallgatók kompetenciáival kapcsolatban. Ebben a versenyben jelent előnyt, ha az adott intézmény nemzetközi akkreditációval is rendelkezik. A szerző tanulmányában bemutat néhány, az üzleti főiskolák számára fontos nemzetközi akkreditációs intézményt, és elemzi a nemzetközi akkreditáltság előnyeit.

Kálmán Anikó „A Tudásháromszög, az egyetemi kultúra megújítója” című tanulmányában az ún. „Triple Helix Model”-t (akadémiai, üzleti és politikai szféra) és a Tudásháromszög-modellt (oktatás, kutatás, innováció) kapcsolja össze. Bemutatásra kerül a hatásuk az egyetem és a gazdaság viszonyára, különösen a mérnöktovábbképzés területén, hangsúlyozva az érintettek konszenzusra jutásának fontosságát a háromszög három szögének szerepéről és értékeléséről. A szerző által vázolt elképzelés azt is magyarázza, hogy miért működik az innovatív folyamat jobban regionális szinten, mint nagyobb léptékben. A továbbiakban ezt az elgondolást alkalmazza a Hármas spirál két elemére (az Egyetemre és az Iparra) és ezek kapcsolataira (többek között a mérnöktovábbképzésre is), de kihagyja a Kormányzatot, mivel a probléma ezen a ponton sokkal összetettebb és túlmutat szakterületén.

Szabó Péter „Szervezetfejlesztés és költséghatékonyság” című esettanulmányában egy magyar alapítványi felsőoktatási intézmény innovációs szervezetfejlesztési és költséghatékonyságú működését mutatja be. Elemzi az Európai Unió és a hazai felsőoktatási térség jellemzőit, és ezek alapján azonosítja azokat a tényezőket, amelyek gazdaságfejlesztők és kultúramegtartók. Bemutatván a minőségorientált intézményt, annak oktatási, kutatási tevékenységét, a több év

alatt végrehajtott oktatáspolitikai, gazdasági-pénzügyi és tudományszervezési eredményeket ismerteti. Ismerteti az ezek alapján kidolgozott stratégiai modellt.

A kötet ötödik - „Új kihívások a felsőoktatásban a XXI. században” című - fejezete Hrubos Ildikó professzor tanulmányával kezdődik. A „Globális trendek, új kihívások a felsőoktatásban” című tanulmány három kérdést emel ki: egyrészt foglalkozik az átrendeződéssel, másrészt a diverzifikációval, harmadrészt pedig az expanzió jövőjével. A szerző a globális szinten tapasztalható átrendeződést nevezi meg a leginkább figyelemre méltó trendnek. Eszerint új szereplők jelennek meg a felsőoktatás nemzetközi színterén: a feltörekvő (BRIC) és bizonyos nagy népességű országok látványos fejlesztésekbe kezdtek. Gyors hallgatói létszámmexpanzió jellemzi őket, ami óriási infrastrukturális beruházásokat indukál. A sokféleség megmutatkozik egyrészt a hallgatói összetételben, másrészt a hallgatók előzetes tudásának jellegében. Mindez kiélezettebbé teszi a versenyt az erőforrásokért, a különböző rangsorok körül vitákat gerjeszt. A felsőoktatás általánossá válása fordulópont, amely számos új kihívást jelent. Egyik ilyen a nagy amerikai egyetemek által indított tömeges, nyitott hozzáféréstű online kurzusok (MOOC). Másik, hogy erősödik a csúcseyetemek pozíciója, az alacsonyabb presztízsű tömegegyetemek sorsa bizonytalanra válik.

Nagy Zoltán és Kálmán Anikó tanulmányának témája a „Szubkultúrák megjelenése az oktatás világában”. Kérdésük, hogy „Kik kopogtatnak az egyetemek kapuján?” A témakör felvezetése a szubkultúra mint fogalom, illetve az ahhoz kapcsolódó társadalmi jelenség meghatározásával kezdődik. Majd statisztikai adatok felhasználásával a napjainkban zajló társadalmi folyamatok elemzése következik. Az összkép pontos megrajzolását szakirodalmi kitekintés teszi teljessé. Az elméleti információgyűjtés mellett helyet kapott négy szakközépiskolában lebonyolított kérdőíves felmérés. A kutatás másik irányát fókuszcsoporthoz felmérés képezte, melynek keretein belül diákok meglátásai kerültek feltárára. A kutatás a szubkultúrák jelentőségét hivatott elemezni, hogy az milyen formában hat az aktív pedagógusi tevékenységre, illetve milyen formában érdemes felkészülni az abból fakadó társadalmon belüli változások hatására kialakuló helyzet eredményes kezelésére. A következtetések egyike az, hogy tagozódásra lehet számítani, oly formában, hogy a különbözőségek minőségében is fokozott differenciálódás várható a közoktatásban. Tehát a pedagógusok részéről egyre több ezzel kapcsolatos ismeret meglétét és gyakorlati alkalmazását fogja kikényszeríteni a hétköznapi tevékenység. Mivel a szubkultúrák által hordozott értékek a személyiség és a szociális kompetenciák fejlesztése szempontjából pozitív szerepet képesek betölteni, így a jelenségből fakadó hatások tudatosan beépíthetők a nevelési-oktatási folyamatba. Másrészt az oktatás hatékonyságát emeli a szubkultúrák jelenléte, a személyre szabott foglalkozás által megvalósítható fejlesztés, a belső motiváción alapuló önvezérelt tanulás, a csoport vonatkozásában a sokszínűség.

Derdi Petkovič szabadkai professzorasszony „A Szabadkai Közgazdasági Kar válaszai a felsőoktatás kihívásaira a XXI. században” című tanulmánya az Újvidéki Egyetem Szabadkai Közgazdasági Kar folyamatos válaszkérésseit, a fejlődés útjait

és lehetőségeit mutatja be. Célja áttekintést adni a Karon alkalmazott módszerekről és tapasztalatokról, a versenyképesség megtartásának és növelésének lehetőségeiről. A munka kiemelt figyelmet fordít a szervezetfejlesztés, a nemzetközi együttműködés és a tudás/tanulás/alkalmazott oktatási módszerek kérdéseinek. Ismerteti a szerbiai felsőoktatási környezet kihívásait, amely sajátosan beszűkült, és kihívást jelent a felsőoktatás versenyképességének fenntartásában.

Szretykó György „A felsőoktatási intézmények, mint tanuló szervezetek a XXI. században” című tanulmánya a humán erőforrások fejlesztésének fontos színtereit, a felsőoktatási intézményeket vizsgálja. E szervezetek tanuló szervezetként kellene, hogy működjenek, azonban ez nem minden esetben valósul meg, ha a vezetés nem elkötelezett ez irányba. A tanulmány felvázolja a tanuló szervezetek jellemzőit, majd a feudális/tekintélyorientált és szakmai/teljesítményorientált felsőoktatási intézmények közti különbségeket. A tanulmány fő konklúziója az, hogy a XXI. század kihívásainak csak a teljesítményorientált felsőoktatási intézmények felelnek meg, amelyek egyúttal minőségorientáltak és a tanuló szervezeti mivoltukból adódóan folyamatosan képesek megújulni, versenyképességüket megőrizni és növelni.

Koltai Zoltán „Az oktatás, mint települési vonzerő” című írásában egy országos piackutatás eredményeit mutatja be. Az ezerfős mintán végzett reprezentatív kutatás a települések vonzerejét vizsgálja. Bemutatja, hogy a kutatás alapján mely települési tényezőket tartja lényegesnek a magyar lakosság. Jelen tanulmányában a szerző kiemeli az oktatás szerepét a település vonzerejében. Az oktatás kapcsán gyakori hiány, hogy nem csak a felsőfokú, de a középfokú tanulmányokra sincs lehetőség a kisebb városokban.

A szerkesztő, Mészáros Attila úgy fogalmazta meg e kötet célját annak Bevezetésében, mint amely „megpróbálja összegyűjteni a hazai és a határon túli magyar felsőoktatásban az elmúlt húsz évben bekövetkezett változásokat, hogy tematikus rendben válaszokat adjon a feltárt kihívásokra...hogy az elmúlt évtizedekben egy-egy intézménynél megjelent jó példát mások is megismerhessenek”.

A harmadik évezred elején működő ún. posztmodern egyetemek sok vonatkozásban különböznek a korábbi egyetem-típusoktól. Egyrészt általánossá válik a tömegoktatás, másrészt szolgáltatás-orientált funkcionális tudást kell, hogy közvetítsenek, továbbá csökken az állami finanszírozás, és nő a nem-állami finanszírozás szerepe, ugyanakkor csökken/megszűnik az autonómia. Jellemző a vállalati technikák átvétele, a programok és a diplomák globalizálódása, e-learning alapú oktatás térnyerése. Az európai térbe ágyazott hazai felsőoktatásnak számos további kihívással kell megbirkóznia: kedvezőtlen demográfiai trend, nemzetközivé szélesült verseny a felsőoktatásban a hallgatókért és a forrásokért, a bevételek csökkenő aránya, a munkaerőpiacra való odafigyelés.

Az igényes összeállítású és kivitelezésű tanulmánykötet hasznos és értékes ismeretforrás mindazok számára, akik a felsőoktatás/kutatás/menedzsment kihívásaival kell, hogy megbirkózzanak.

Minerva baglya csak a beálló alkonnyal kezdi meg röptét.
(G. W. F. Hegel)

A TARTALOMBÓL

- ◆ *Tóth Gergely* a közgazdaságtani Nobel-díjasok munkásságát értékelve meggyőzően érvel amellett, hogy az utilitarista és pozitivista uralkodó közgazdaságtani alapállás zsákutcának bizonyult, ideje visszatérni a módszertani sokszínűségeen alapuló morálökonómiához.
  - ◆ *Koponiczné Györke Diána – Varga József – Parádi-Dolgos Anett és Urbán Zoltán* kvartett az eltorzult nemzetközi pénzügyi rendszer kritikáját adja azzal, hogy a helyi pénzek jogi szabályozásának értékelését és a bangladesi szegények bankjának magyarországi bevezetésének lehetőségeit mérlegeli.
  - ◆ *Kálmán János* a magyar pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletével kapcsolatos feladatok és hatáskörök reformját hét szempontból értékeli.
  - ◆ *Gábossy Ákos* tanulmányában azt állítja – regresszió-analízisre alapozva –, hogy egyértelmű összefüggés áll fenn a gazdasági konjunktúra és a projektfinanszírozás között.
- Bencsik Andrea – Stifter Viktória és Sólyom Andrea* arra a kérdésre ad választ, hogy hogyan kell felépíteni egy érzelmileg intelligens szervezetet.
- ◆ *Takács István* a megújuló és a nem megújuló energiahordozókra alapozott erőművi technológiák összehasonlító elemzését adja, figyelve a műszaki, a gazdasági és a pénzügyi megfontolásokra, s különösen a negatív externáliákra.
  - ◆ *Borgulya Istvánné Vető Ágnes Ágota* a Magyar Tudományos Akadémia Gazdaságtudományi Bizottságán belül létrejött Kommunikációmenedzsment Munkabizottságának VIII. konferenciájáról számol be.
  - ◆ *Konczosné Szombathelyi Márta* „A felsőoktatás tudományos, módszertani és munkaerő-piaci kihívásai a XXI. században” című konferencián elhangzott előadásokból összeállított kötetet mutatja be – számos tanulsággal. (A kötet szerkesztője: Mészáros Attila.)

